

EIGEN SCHOON

EN

DE BRABANDER

MAANDSCHRIFT

VAN HET

GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIG

GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT

Jubileumreeks

1911 - 1961

XLIVe Jg. Nr. 5-6-7

BRUSSEL

MEI-JUNI-JULI 1961

GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT

(V.Z.W.O. opgericht in 1926; bijl. bij het Belg. Staatsblad van 30-10-1937, nr. 1672)
Stichter: Dr. Jan Lindemans.

Voorzitter van de Raad van Beheer: Dr. J. Verbesselt, Ransbeekstraat 79, Neder-Over-Heembeek.
Hoofdredakteur: Dr. L. de Man, de Limburg-Sirumlaan 274, Wemmel.

UITGAVEN

Te bestellen, indien niet anders aangeduid, mits voorafbetaling van het bedrag + verzendingskosten op

POSTREKENING 5170.40

van het

Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, Brussel.

I. Eigen Schoon en De Brabander.

Prijs van het jaarabonnement: Voor de leden: 130 F — In de boekhandel: 180 F.

De volgende jaargangen zijn nog volledig te verkrijgen: XXVII (1944), XXVIII (1945), XXXIX (1946), XXX (1947): elk 70 F; XXXI (1948), XXXII (1949), XXXIII (1950), XXXIV (1951), XXXV (1952), XXXVI (1953), XXXVII (1954), XXXVIII (1955), XXXIX (1956), XL (1957), XLI (1958), XLII (1959), XLIII (1960): elk 130 F.

II. Monografieën van Brabantse Gemeenten.

Afzonderlijke afleveringen van onvolledige jaargangen, zover de voorraad strekt: 20 F; dubbele afleveringen: 40 F.

Dr. Jan LINDEMANS, *Geschiedenis van Opwijk*, 304 blz., ill. (1937-39), 240 F (voor de leden: 180 F).

Dr. A. SCIOT en Dr. V. VERSTEGEN O.F.M., *Geschiedenis van Attenrode-wever*, 130 blz., ill. (1947), 60 F (voor de leden: 40 F).

Fr. BORGERS, *Geschiedenis van Geetbets*, 276 blz., ill. (1949), ing. 135 F (voor de leden: 90 F).

C. THEYS, *Geschiedenis van Dworp*, 404 blz. ill. (1948), ing. 160 F, gebonden 195 F (voor de leden: 110 en 130 F).

C. THEYS, *Geschiedenis van Kapelle-op-de-Bos*, 272 blz., ill. (1954), 180 F (voor de leden: 120 F).

C. THEYS en J. GEYSELS, *Geschiedenis van Linkebeek*, 270 blz., ill. 300 F (voor de leden: 200 F).

C. THEYS, *De geschiedenis van Alseberg*, 540 blz., ill. 250 F.

Jan VERBESSELT, *Het ontstaan, de ontwikkeling en de instellingen van Overijse*, (1955), 144 blz., 120 F (voor de leden: 80 F).

Jan VERBESSELT, *Het Domein van de Abdij van Nijvel in West-Brabant* (1957), 241 blz., ill., 280 F (voor de leden: 210 F).

III. Streekmonografieën en andere Geschiedkundige Studiën.

Jan VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw. Deel I*, 200 F (te bestellen bij de schrijver, mits storting van het bedrag op p. rek. nr. 420.475, J. Verbesselt, Neder-over Heembeek).

A. SUYKENS, *Franse Revolutie en Boerenkrijg in Klein Brabant*, 249 blz., ill. — 150 F (voor de leden: 100 F).

J. LINDEMANS, *De heerlijke rechten in 't Land van Asse*, 28 blz., — 30 F (ledenprijs: 20 F).

Prof. Dr. C. LEURS, *De voorstelrijke heuvel van Koudenberg*, 68 blz., ill. — 60 F, voor de leden 40 F.

Jan VERBESSELT, *Het ontstaan en de ontwikkeling van de stad Vilvoorde*. — 40 F, voor de leden: 30 F.

J. VERBESSELT, *Het Ontstaan en de ontwikkeling van de parochie Tervuren*, 40 F, voor de leden: 30 F.

J. MERTENS, *St.-Verone's graf te Leeftaal*. — 40 F, voor de leden: 30 F.

P. LINDEMANS, *De pachthoven van St.-Mertens-Lennik*. — 20 F.

Jan VERBESSELT, *Oude cijzen, munten en maten*. — 40 F, voor de leden: 30 F.

Mr. Dr. A. SCHILLINGS, *Rechters, misdaden en straffen te Leuven*. — 60 F, voor de leden: 40 F.

A. MEULEMANS, *Leuvense Ambachten: 1. De Hoveniers, Fruiteniers en Mandenmakers; 2. De Barbiers en Chirurgen. — 3. De Oudekleerkopers*. — elk nummer 60 F, voor de leden: 40 F.

Em. TORFS, *Het Stevenisme in West-Brabant*. — 90 F, voor de leden 60 F (uitverkocht).

Hermannus De Munck

PASTOOR VAN WOLVERTEM 1681-1698
PRELAAT DER ABDIJ VAN GRIMBERGEN 1698-1712

Komen en gaan is nu eenmaal de wet van het leven; maar tussen beide loopt de tijd, die wel dezelfde blijft, maar die kan verschillen door de omstandigheden. Hij kan kort of lang zijn, of voor- of tegenspoed, bestraald door zonnige vrede of verluisterd door oorlog en armoede.

Dit laatste was het geval voor ons volk op het einde van de zeventiende en in het begin van de achttiende eeuw, vooral door de invallen van Lodewijk XIV, de heerszuchtige koning van Frankrijk.

Ook onze dorpen en abdijen ondervonden er de noodlottige weerslag van. Op geestelijk gebied hing Wolvertem toen af van de abdij van Dielegem (Jette) zoals o.a. Ganshoren, N.-O.-Heembeek, Denderleeuw.

Op 12 juli 1678 overleed te Brussel in het refugiehuis van zijn abdij Cornelius Lamberts, prelaat van Dielegem, in de ouderdom van 72 jaar. Tot zijn opvolger kozen de kloosterlingen de pastoor van Wolvertem, Siardus Huenaerts, geboortig uit Sterrebeek. Hij had gedurende tien jaar de geestelijke zorg van Wolvertem waargenomen.

Nog geen twee jaar bleef hij aan 't hoofd van de abdij, hij overleed reeds op 25 april 1680, slechts 52 jaar oud, in het 31e van zijn professie.

Het was een zware beproeving voor Dielegem. De keus voor de nieuwe prelaat ging dan door op 26 juni 1680 en Franciscus Kerremans, die de vorige abt had opgevolgd als pastoor van Wolvertem, werd gekozen en aangesteld. Hij ging zijn medebroeders voor in het strenge kloosterleven, deed de studiën heropbloeien en zorgde zo goed hij kon voor de verdere opbouw van de nieuwe abdijskerk. Hij was lid van de Raad van Brabant en stierf schielijk op 5 juni 1689; hij was geboren te Brussel in 1623.

Na het heengaan van pastoor Kerremans, bleef Wolvertem enige tijd zonder herder. De onderpastoor Godfried Van Hecke (Heckius) verzorgde intussen de dienst te Wolvertem en te Rossem (dit laatste werd eerst in 1790 een zelfstandige parochie).

Prelaat Kerremans drong aan bij de prelaat van de naburige Grimbergse abdij om een geschikte kloosterling als pastoor van Wolvertem af te staan; de keus viel op Herman De Munck, onderprior in de abdij van Grimbergen, die toen reeds bekend was om zijn grote Maria-devotie en zijn hoge priesterdeugd.

Waarom heeft prelaat Kerremans geen kloosterling van Dielegem aangeduid tot pastoor van Wolvertem? Waarom Van Hecke niet aangesteld? De grote reden zal zeker geweest zijn het gebrek aan priesters te Dielegem. Er waren immers heel wat

sterfgevallen geweest in de voorbije jaren. Moest Van Hecke pastoor worden, dan moest toch een ander hem opvolgen als onderpastoor en bleef de moeilijkheid bestaan.... of waren er nog andere redenen?

Herman De Munck werd dan pastoor in 1681. Dag en maand staan niet aangegeven. Hij ook was te Mechelen geboren en wel op Allerzielendag van 1644. Hij was de zoon van Antoon en Maria-Magda Van Ghestel. Meer weten we er niet van, en de gelegenheid ontbreekt ons om te Mechelen in het stadsarchief te gaan pluizen.

Feit is, dat de kleine Herman een diep godsdienstige opvoeding moet ontvangen hebben, dit blijkt uit zijn latere leven. Hij volgde de lessen en leerde Latijn, waarschijnlijk aan de Latijnse School of Groot-school op de Wollemarkt (zie Kan. Laenen, Mechelen, blz. 294).

Reeds vroeg rijpte in zijn ziel de roeping tot het kloosterleven; hij trad binnen in de abdij van Grimbergen op 18-jarige ouderdom en ontving er het witte kleed van St.-Norbertus op 8 september 1664.

Waarom verkoos hij Grimbergen? Wellicht woonde hij in de nabijheid van het refugiehuis van Grimbergen nabij de kerk van O.-L.-Vrouw over de Dijle en kwam er in betrekking met de proost aldaar; ofwel ging hij dikwijls naar het klooster der Zusters Norbertinessen van Leliëndaal om er de H. Mis bij te wonen; ten andere, er waren verschillende Witheren Meche-laars, vooral in de abdijen van Grimbergen en Dielegem (Van Hecke G. was te Mechelen geboren. Hij bleef de ijverige onderpastoor van Wolvertem en Rossem tot aan zijn dood op de feestdag van de aartsengel Michaël (verschijning) 8 mei 1700; hij was 68 jaar oud, 45 jaar geprofest en 42 jaar priester (Dodenboek van Dielegem).

Op 8 september 1664 deed hij zijn geloften en ontving vier jaar later, op 22 september 1668, het H. Priesterschap. Aanstonds kon hij zich toeleggen op zielenwerk buiten en binnen de abdij, nl. enige tijd als onderpastoor te Meise, daarna als novicenmeester, leraar in de godgeleerdheid; hem werd toevertrouwd het ambt van onderprior en dan kwam zijn aanstelling als pastoor van Wolvertem in 1681. Met veel aandacht en vreugde luisterde pastoor De Munck naar het verhaal over het Maria-beeld op Hoog-Eusel nabij de Boskant. Aanstonds kwam er in hem de gedachte op om een kapel te bouwen rond de eik waarvan het beeld van O.-L.-Vrouw prijkte. Maar het was een woelige tijd....

Lodewijk XIV, die steeds zocht zijn rijk te vergroten, had reeds drie oorlogen gevoerd op onze Nederlanden.

De toenmalige pastoor van Strombeek, Gregorius Hollanders, religieus van de abdij van Grimbergen, maakte een jaarschrift, zoals hij voor bijna al de gebeurtenissen van zijn tijd deed: «gaLLUs aDVenIt tURbare brabantIæ LeoneM» 1667 :

«De Fransman kwam tergen de Brabantse leeuw» (Dagboek der pastoors van Strombeek, blz. 255. Archief pastorij Strombeek).

De ontevreden Lodewijk XIV beweerde, na de onderhandelingen te Kortrijk in 1681, dat Spanje het traktaat van Nijmegen (1678) niet naleefde en in augustus 1684 zond hij weer een leger, onder maarschalk d'Humières, naar onze gewesten. De kloosterlingen der abdijen van Dielegem en Grimbergen vertoefden toen meestal in hun refugiehuizen te Brussel, waar de abtkeuzen plaats hadden en abten overleden (de prelaten Van der Elst, Bassery en Bogaerts van Grimbergen).

Vreselijk gingen de Fransen hier te werk: oorlogsbelastingen werden opgelegd; werden ze niet betaald, dan werden de dorpen geplunderd en afgebrand. De winter 1683-'84 was een der rampspoedigste oorlogsseizoenen uit geheel onze geschiedenis. De winter was hard, buitengewoon hard. In die tijd schrijft het jaarboek van Veurne: «Het was een zo koude winter en het vroom zo straf als dat men van mensengeheugenis gezien had. Vele koeien en kalvers zijn in de stallen doodgevoren. Het merendeel der vogelen met veel ander wild en gedierte verging. De zee op de kusten was bevroren, zover men zien konde». In die gure tijd waren de Franse legers daar om ons volk te mishandelen. Einde december 1683 verklaarde Spanje de oorlog aan Frankrijk, dat 4 maanden vroeger ons land was binnengevallen en Kortrijk, Diksmuide met andere steden had ingenomen.

Op 16 januari, op St.-Antoniusavond, moesten te Brussel grote feestelijkheden plaats hebben. De Confrerie van St.-Antonius vierde met luister de aanstelling van Prins de Vaudemont tot prefekt. De Fransen wisten dit en vertrouwden, dat de Spaanse soldaten van het garnizoen binnen de muren der stad zouden bezig gehouden worden, naar Vlaams gebruik, met optochten en feestmalen. Hun berekening viel juist uit. Zij konden ongemerkt 2.000 man ruitery en voetvolk, uit Doornik, binnen Asse werpen. Maarschalk Boufflers in hoogsteigen persoon voerde de troepen aan. Zij kwamen er de 16de, in de avond aan en bleven er vernachten.

's Anderendaags 's morgens trokken, in alle richtingen, de soldaten uit. Weldra stegen aan alle gezichteinders de rookwolken op, en kleurden de rode vlammen akelig het winterlandschap. Gans de dag door werden dorpen, alleenstaande hoeven en schuren afgebrand. De «militaire executie» werd methodisch uitgevoerd, blijkbaar volgens een voorbereid plan.

Een troep trok oostwaarts naar Mollem en Brussegem en heeft ze in as gelegd en verder vele huizen en hoeven tot Grimbergen en Beigem toe; 's avonds keerden de soldaten weer naar Asse, waarschijnlijk over Merchtem, waar geplunderd werd. Wolvertem staat er niet bij vermeld, het lag nochtans op hun weg of heeft pastoor De Munck het grote onheil van de brandstichting kunnen afweren zoals pastoor Tourneur het deed te Merchtem? Hij ging, op gevaar af van zijn leven, onderhandelen met maar-

schalk Boufflers, aanvoerder der Fransen (zie over deze feiten: Eigen Schoon en De Brabander, 1926, blz. 7).

Pastoor De Munck had dan zijn handen vol om zijn afgebeeld volk uit de ellende te helpen. Onze beproefden gingen dan ook O.L.-Vrouwke te voet vallen, vooral bij het beeld van de Boskapel te Wolvertem en ook elders. Toch kon er toen nog geen spraak zijn van 't bouwen ener kapel in steen. Pastoor De Munck was al gelukkig dat hij een schutsel in vorm van kapel boven en rond het Mariabeeld kon oprichten. Er moesten betere tijden komen, maar die kwamen maar niet.

Vijf jaar later in 1689 laaide de oorlog weer op; Lodewijk XIV verklaarde de oorlog aan Duitsland, doch België zou alweer het slagveld worden, de bondgenoten verzamelden hier hun legers, er lagen hier Spaanse regimenten, Hollandse en Engelse troepen, naast Brandenburgse, Hannoverse, Beierse en andere Duitse afdelingen; al die legers doorkruisten ons land, liepen het plat, buiten het uit op schandelijke manier.

De vrienden waren al niet beter dan de vijanden. Voor ons waren het allemaal vreemde ratten. Het waren kerels die er hun stiel van maakten, dienst namen bij de oversten die het meest betaalden, roofden en stalen als ze geen soldij kregen, wat maar al te dikwijls het geval was; ze aten en dronken op de kap van de boer, ze voerden oorlog om het genot zelf te kunnen plunderen en niet met de gedachte van een vaderland te verdedigen... Voeg daarbij dat ze meestal gehuwd waren, zodat elk regiment een bende vrouwen en kinderen met zich door het land meesleurde, die ook moesten leven op de kap van de brave mensen van te lande.

Bovendien kostte dit langdurig oorlogvoeren een hoop geld; onze voorouders moesten alweer de schone schijven afdokken! Acht jaar lang zou dat duren: toch werd er niet aanhoudend oorlog gevoerd; de legers trokken heen en weer, van de ene streek naar de andere. Zoals de raven op het zaailand vallen en alles wegpikken, wat onder hun bek valt, zo ook ging het met die legers; vooral de Fransen bedreven allerlei baldadigheden.

Op 25 september 1689, een zondag, werd een bende Franse soldaten van uit Merchtem naar de abdij van Affligem gestuurd met het bevel ze af te branden alsook Hekelgem en Essene om daarna de veldheer Gournay in S.-Kath.-Lombeek te gaan vervoegen. Laatstgenoemde was diezelfde dag te Lombeek aangekomen om de brandbevelen krachtig te steunen. Helaas! die zondag brandden de Fransen niet alleen Hekelgem en Essene neer; maar ook Meldert, Steenhuffel, WOLVERTEM, Humbeek en Wommel werden door de vlammen verwoest (Eigen Schoon, jg. 3, blz. 164).

En de oorlog duurde maar voort. In juni 1691 vluchtten de kloosterlingen, die nog tijdelijk in de abdij van Grimbergen verbleven, terug naar hun refugiehuis te Mechelen: teken dat gevaar weer opdaagde; in mei 1692 keerden ze terug naar Grimbergen (Archief der abdij van Grimbergen, cl. IV, 32bis).

Er komt wat stilte in de streek en de mensen doen hun best om de puinen op te ruimen, hun huizen te herstellen of op te bouwen.

Alhoewel pastoor De Munck er aan gedacht had een kapel te bouwen voor O.-L.-Vrouw in het Bos, bijzonder omdat de toeloop van volk in die bange tijden immer aangroeide, toch hadden de droevige omstandigheden het niet toegelaten.

Eindelijk op 16 juni 1695 zag de pastoor zijn wens vervuld: op die dag werd de eerste steen gelegd van de nieuwe kapel. Dit geschiedde met de godvruchtige tegenwoordigheid van Anna Verreycken, edele vrouwe van Wolvertem (kasteel van Imde) weduwe van Filip de Hennin, graaf van Boussu en prins van Chimay; van Hoogw. Heer Judocus Bassery, alsdan prelaat van Grimbergen; van heer de la Rue, meyer van Grimbergen (in 1673 verschijnt reeds Ferdinand de la Rue in een brief van het laathof der abdij van Grimbergen, als meyer van dit laathof. Hij was of werd later meyer van Grimbergen. Hij was eigenaar van het huis «DE ROOS», later gekend als de GROENPOORT, abdijsarchief, cl. III, 12).

Er werd aan de bouw van de kapel hard en vlug gewerkt, daar de tijden nog steeds alles behalve veilig waren.

Judocus Bassery, prelaat van Grimbergen, overleed op 8 mei 1698, na een langdurige ziekte in het refugiehuis in de Korte Ridderstraat, nabij de St.-Niklaaskerk te Brussel, in de ouderdom van 65 jaar (Bassery Judocus, zoon van Joost en van Margareta Donckerwolck, hij was slechts 6 jaar prelaat en 3 jaar Vicaris-generaal geweest). Dit bracht verandering in het leven van de goede herder, Herman De Munck.

Op 2 juli 1698 werd overgegaan tot de keus van een nieuwe abt te Grimbergen. Als commissarissen traden op: Pierre Bouchout-Meise, goed dat hij gekocht had) en Hoogw. Heer Henricus Huys, abt van Dielegem (Jette).

Herman De Munck werd gekozen. Op 21 oogst 1698 werd hij plechtig geïnstalleerd door de abt Chrysostomus Teniers van de St.-Michielsabdij te Antwerpen, in tegenwoordigheid van Heer Geraart van Oyenbrugge Duras en Jhr. Ignatius de Pottelberge, als getuigen met het hele konvent.

Op 8 september ontving hij de abtswijding uit de handen van Z. Em. Kardinaal Humbert de Precipiano, Aartsbisschop van Mechelen, in tegenwoordigheid van de abten van St.-Michiels te Antwerpen en Dielegem.

Zeventien jaar was hij pastoor van Wolvertem geweest en had zijn volk bijgestaan, getroost en geholpen. Ook als prelaat bleef De Munck de zachtmoedige, medevoelende man.

Bovendien was prelaat De Munck een kunstminnend mens. Geboren te Mechelen, had hij in zijn jeugd gelegenheid te over om kunst te bewonderen en kunstenaars aan 't werk te zien. Toen was de school van Lucas Faid'herbe in volle bloei. In die tijd werkte Faid'herbe aan het Norbertinessenklooster «Leliën-

daal» en aan de kerk van Hanswijk te Mechelen.

De biechtstoel aan de evangeliekant in de kerk van Wolvertem wordt ook aan Faid'herbe (†1697) toegeschreven (Goetschalckx, Bijdragen tot de Geschiedenis van het Hertogdom Brabant. Lijst der Pastoors). Zo deed in 1701 prelaat De Munck het hoogaltaar van Grimbergen uitvoeren door Frans Langhermans, een leerling van Faid'herbe. Dit altaar is een verheerlijking van de Onbevleete Ontvangenis van Maria (Bijzonderheden getrokken uit het Parochieboek van Strombeek, geschreven door Pastoor Cottart rond 1713.)

Gestoelten, graftomben, preekstoel en biechtstoelen werden in Grimbergen ook door De Munck bezorgd. Zouden de beeldhouwers van Mechelen daar ook aan hebben meegewerkt? Ze worden nu meestal toegeschreven aan de Antwerpse kunstenaar Frans Verbruggen: maar de werkwijze schijnt verschillende kunstenaars te verraden. Hoe zou één kunstenaar al die kunstwerken op zo 'n korte tijd kunnen uitgevoerd hebben? Hij had helpers, maar wie?

Typisch is wel dat de meeste gebeurtenissen uit het leven van prelaat De Munck op Maria-feesten vielen, o.a. zijn kleding, professie, zijn abtswijding... en zijn begrafenis op 8 december 1712. Toen hij stierf was hij 69 jaar oud. Het bouwen van de Maria-kapel te Wolvertem is grotendeels zijn werk. Zo getuigt het 12-jarig abbatiaat van prelaat De Munck, waarin hij ook de functie van Vicaris-generaal uitoefende, dat hij oprecht de naam verdiende van «Maria-prelaat».

Boven het kapiteel van de steunpilaar onder de koepel van de kerk (aan de evangeliekant) zien we een jaarschrift in witte steen gebeiteld «hUnC herMannUs praesUL posUIt qUanDo paX In regIbUs fUIt, 16 Martii» (1699 = Prelaat Herman heeft deze steen geplaatst toen er vrede was tussen de koningen).

Te Rijswijk werd er vrede gesloten in 1698... maar het was slechts voor korte duur. De ellende begon opnieuw met de erfenisoorlog...

Vanaf het eerste jaar van zijn aanstelling als abt, moedigde De Munck de steenkappers en metsers aan tot het voltrekken van de bouw der kerk. Gelukkig had hij een knap en vaardig kloosterling, de proost van de abdij J. Cottart, die reeds een deel van de kerk had gebouwd... en op 23 november (Sint Thomas Apostel) 1700 werd de oude parochiekerk, die tegen de abdij was aangebouwd, verlaten. In de middag ging het processiegevijs van uit de oude kerk naar de nieuwe (huidige). Voorop werd het heilig Kruisbeeld gedragen, dat sedert eeuwen in de kerk vereerd werd (titel van de kerk was het H. Kruis), dan volgde het beeld van O.-L.-Vrouw van zeven smarten, het reliekschrijn van Sint Servaas (1684), en de pastoor Isfridus Paon droeg het Allerheiligste Sakrament. Eerbiedig volgde prelaat De Munck met een brandende kaars en daarna de parochianen.

Reeds in 1625 had paus Urbanus VIII de Broederschap van

het H. Kruis goedgekeurd en met aflaten verrijkt. Denkelijk bestond er vroeger een soortgelijk Broederschap, maar onder het kruis stond O.-L.-Vrouw, Moeder van Smarten, en ons kristen volk kon de Moeder niet scheiden van de Zoon en zo ontstond reeds vroeg de devotie tot O.-L.-Vrouw van Smarten. Hiertoe droeg ook de genezing bij van pastoor Karel de Velasco in 1620, die later abt werd en in 1665 overleed. Hij had vóór zijn sterven nog geijverd tot het oprichten van de Broederschap van O.-L.-Vr. van zeven Smarten. In 1666 gaf paus Alexander VII (1655-67) de goedkeuring. Kort daarna kreeg de eredienst van het H. Kruis een andere benaming en een ander aspekt. Het werd de Broederschap van de H. Doodstrijd van O.-H.-J.-C. Zo ging de devotie van de kristenen naar de zieltogende Kristus en zijn bedroefde Moeder. In 1701 werd de nieuwe of liever de hervormde Broederschap goedgekeurd; iets naar het hart van de mariale abt De Munck.

Niet alleen in of voor de abdij werkte prelaat De Munck, maar waar hij ook maar enigszins kon, hielp hij.

Zo ligt bv. tussen Oppem en Brussegem het stille landelijke en zeer oude gehucht VEILT, nabij Wolvendaal onder Brussegem. Daar staat de Sint-Anna-kapel, die herbouwd is in 1700. Dit jaartal staat gekapt in een witte steen in de voorgevel. Boven de ingang staat het wapenschild van prelaat De Munck gebeiteld: Gevierendeeld; 1 en 3, gegeerd van zes stukken, beurtelings van keel en goud (emmanché) 2 en 4 van azuur met leeuw van zilver (zie *Eigen Schoon*, 3e jaargang, 1913, blz. 38)

Brussegem en omstreken kenden ook de moeilijke tijden tijdens de oorlog van de Franse koning Lodewijk XIV.

Op 17 januari 1684 viel een legerafdeling Franse soldaten Brussegem binnen, plunderden de huizen en staken ze in brand. Zo gingen in vlammen op de Gildekamer en meer dan tien grote hoeveen. Zeer waarschijnlijk werd de Sint-Anna-kapel niet gespaard. In 1700 was ze erg vervallen en eiste een grondige restauratie, waartoe prelaat De Munck bijdroeg; de abdij had immers heel wat cijnsroerige en eigen landen te Brussegem; zoals delen van het oud Hof te Lovegem, dat gedurende eeuwen bewoond werd door de familie Van Campenhout, geboortehuis van de gelukzalige Daniël Van Campenhout, prior van de abdij te Grimbergen en zijn neef Geraart Van Campenhout, abt te Grimbergen (zie voor Brussegem: A. Wauters, *Hist. des Environs de Bruxelles*, II, blz. 46).

Op 7 oktober 1703 was prelaat De Munck te Nieuwenrode. Plechtig werd daar ingesteld de Broederschap van de H. Rozenkrans, aangevraagd door de pastoor der parochie, J. Cottart van de abdij (zie Doopregister van Nieuwenrode in het gemeentearchief van Meise).

Op de gedenksteen van de bouw der kerk, zoals hierboven reeds gezegd is, stond te lezen: «Deze steen heeft prelaat Herman geplaatst toen er vrede was tussen de koningen». Maar reeds in

1700 werd de vrede verstoord. Karel II. koning van Spanje en landvoogd over ons land, stierf op 1 november 1700. Drie maanden tevoren had hij zijn testament ondertekend en hierin stelde hij tot koning van het hele Spaanse rijk aan, Filip van Frankrijk, hertog van Anjou, kleinzoon van Lodewijk van Frankrijk. Koning Karel wilde zich wreken op het geheim verdrag der bondgenoten, die onder elkaar ons land hadden verdeeld. Lodewijk XIV veroverde ons land en hield het tot 1706. In dat jaar werd het Franse leger verslagen te Ramillies. Engeland, Holland en hun bondgenoten riepen Karel III uit tot koning en landvoogd. Pas in 1703 kwam er een betrekkelijke vrede.

Het was niet in vrede, dat prelaat De Munck zijn laatste levensjaren mocht doorbrengen, toch werkte hij voort aan zijn taak, verrijkte de kerk met heerlijke meubelen, zoals we reeds zeiden, en steeds bleef hij een voorbeeld van vroomheid, zachtmoedigheid en echte naastenliefde.

In de oude parochiekerk van Grimbergen bloeide in die tijd de devotie tot O.-L.-Vrouw van Zeven Smarten; in 1666 werd er een Broederschap goedgekeurd. De oude parochiekerk was toegewijd aan het H. Kruis. Er werd een oud kruisbeeld vereerd en er bestond ook een Broederschap van het H. Kruis, goedgekeurd in 1625.

Deze laatste Broederschap werd door de zorgen van prelaat De Munck herschapen tot de Broederschap van de H. Doodstrijd van O.-H.-J.-C. Reeds in 1701 werd zij goedgekeurd en ze bestaat nog tot op onze dagen.

Naast het geestelijke gingen de zorgen van de abt ook naar het tijdelijke. Zo liet hij een nieuw gastenkwartier of hospitium bouwen. Het werk van de abdij en kerk ging met vele moeilijkheden gepaard vanwege de oorlogen.

Abt Herman De Munck voelde stilaan de aanval van zijn ziekte, die hem tenslotte ten grave zou dragen.

Op 8 december 1712 ontsliep hij zacht en gelaten in de Heer, zacht en ootmoedig zoals hij was tijdens zijn leven; zo stierf hij vol betrouwen op Maria, de Zoete Lieve Vrouw, voor wie hij zoveel had gewerkt en geijverd.

Enkele dagen later kwam prelaat Leonardus Maes van de abdij Berne (Holland), toen verbannen te Vilvoorde, met zijn konventsleden de lijkplechtigheden doen. Vanuit de grote abdijsaal, waar het stoffelijk overblijfsel was opgebaard en begroet door de vele gelovigen, ging de stoet naar het hoogkoor, waar het hele gestoelte met rouwfloers was overdekt. Voorop gingen 24 arme mensen met brandende kaarsen; op heel de weg, ook in de kerk, was stro gespreid. Al de kloosterlingen waren aanwezig. Na de H. Mis werd het lichaam bijgezet in de grafkelder in het hoogkoor, vóór het monument der abten, voor de overledenen opgericht.

D. J. DELESTRE

De oudst gekende pastoor van Neder-Heembeek was een ketter

Hugo publiceerde in de *Annales Praemonstratensia*, dl. II, blz. 512 een belangrijke oorkonde van 1150 over het geschil gerezen tussen de abdij Dielegem-Jette en de persona Jonas omtrent het bezit van het *altare* of de parochierechten van Neder-Heembeek. A. Wauters in zijn *Histoire des Environs*, dl. II, blz. 391, zag destijds, wat betreft de parochierechten van Neder-Heembeek, geen verband tussen Dielegem en Jonas; hij meende dat het slechts ging om de ketter Jonas, die zich verdedigde bij zijn bisschop. Doch bekeken in het licht van de korts daarop volgende bevestiging van het patronaatsrecht over Neder-Heembeek aan Dielegem, krijgt de zaak een gans ander aspekt. Dit willen wij hier in de eerste plaats belichten, zonder daarom Jonas, pastoor van Neder-Heembeek, omstreeks 1150, vrij te willen spreken van ketterij. Het feit staat vast: Jonas, de oudste gekende pastoor van Neder-Heembeek, was een ketter, aanhanger van de Kattaren: «de Cattarum haerisi convictus et anathemi damnatus fuit», zegt de tekst.

De oorkonde moet ontleed worden door ze op een algemeener plan te plaatsen.

De eerste helft van de 12e eeuw is de periode van het overdragen van de *altaria* of parochierechten uit lekenhanden aan geestelijke instellingen, kloosters en kapittels. De desbetreffende oorkonden zijn doorgaans de oudst gekende stukken over onze parochies en gemeenten. De cartularia van elke abdij staan er vol van. Dit is ook het geval te Heembeek.

Vóór 1100 hadden twee aan onze streken vreemde abdijen er de voornaamste bezittingen en rechten, nl. de St.-Vaastabdij van Atrecht en de St.-Cornelismunsterabdij op de Inde bij Aken. Zonderling genoeg is de ene in Noord-Frankrijk en de andere in West-Duitsland gelegen. Beide abdijen zijn zeer oude stichtingen uit de Merovingische tijd; zij verloren op het einde van de 11e eeuw, zoals trouwens de meeste oude abdijen o.a. Nijvel, Sint-Baafs, enz., dikwijls door usurpaties die gemakkelijk gebeurden wegens de te grote afstanden, een groot deel van hun domeinen én hun rechten. De infeodalisatie zal hieraan de grootste schuld hebben. Te Heembeek drongen zich omstreeks dezelfde periode twee nieuwe Brabantse abdijen op: de in 1096 gestichte abdij van Dielegem en de in 1128 opgerichte abdij Grimbergen, beide rond dezelfde tijd Praemonstratenser stichtingen geworden. De ene stond aan de zijde van de hertogen van Brabant, de andere aan de zijde van de Berthout's. Daar er te Heembeek in feite twee dorpen en parochies waren, Neder-Heembeek - *Heembeeka inferior* en *Heembeeka superior*, zou de strijd om de vererving van Sint-Vaast en Sint-Cornelismunster, die elk respectievelijk in ●ver- en Neder-Heembeek grote bezittingen hadden, niet moei-

lijk geweest zijn. Maar zo verliep het niet. Dielegem bekam ten slotte beide patronaten, alhoewel Grimbergen zich eveneens had ingespannen om van de twee oude abdijen bezittingen en rechten op te kopen. De invloed van Dielegem bij de hertogen was wellicht doorslaggevend en de abdijsal beschermers er in de loop van de eeuwen steeds dankbaar om zijn alhoewel mag gezegd worden dat ze juist daardoor omstreeks 1570 de ondergang nabij is geweest en later onder de Franse revolutie, juist om dezelfde reden, definitief is verdwenen. Bovenstaande feiten moesten vooreerst beschouwd worden om de ganse zaak *Jonas* te begrijpen.

Dielegem, de abdijsal die ouder was dan Grimbergen, verkreeg reeds in 1112 het patronaat van Over-Heembeek, zonder dat de lekenheer genoemd wordt, die zijn rechten afstond. Deze was vermoedelijk een nazaat van Folcardus, heer van Aer, uit het geslacht van de castellani van Brussel, trouwe dienaars van de hertogen, die in 1057 reeds de «*mædientas ecclesie*» te Over-Heembeek bezat. Daar er in 1106 nog geen sprake was van een abdijsal te Grimbergen, was er dus geen concurrentie mogelijk.

Het werd heel wat moeilijker omstreeks 1150, toen Grimbergen minstens zo belangrijk was als Dielegem. Rond die tijd was de twist tussen de hertogen en de Berthout's nog volop aan de gang en werd het voor Grimbergen heel wat moeilijker tegen Dielegem op te varen. Beide kochten eerst een aantal bezittingen op van de twee oude abdijen ten einde zich sterk te maken om de patronaatsrechten van Neder-Heembeek te bekomen en stonden aldus - met Grimbergen iets vóór door aanzienlijker bezittingen - op gelijke voet. Maar hier had men af te rekenen met *Jonas*, de *persona loci*. Deze was noch Brabander, noch onderdaan van de bisschop van Kamerijk, maar gevestigd in het bisdom Keulen, dus aan de Rijn, in het gebied waar Cornelismunster hoorde. Dit brengt er ons toe aan te nemen dat deze *Jonas* zijn parochierechten langs Cornelismunster - hoelang reeds, weten wij niet - verkregen had.

Dielegem blijkt echter Grimbergen vóór geweest te zijn en moet reeds vóór 1150 optie gehad hebben op Neder-Heembeek, want in vermeld jaar wordt het geding besloten tegen *Jonas* door het opstellen van het vonnis van de bisschoppen van Keulen en Trier. Verondersteld mag worden dat de zaak ouder is dan 1150, daar zulke zaak die trouwens een omvangrijk vooronderzoek moet gekend hebben, een hele tijd moet in beslag genomen hebben, vóór de uitspraak viel.

Uit de oorkonde, door *Hugo* gepubliceerd, kunnen wij het ganse verloop opmaken.

Bisschop Niklaas van Kamerijk blijkt, vóór *Jonas* optrad en stellig zonder diens toestemming, het *altare Heembecae minoris* - *minor* betekent hier niet geringer of kleiner in rechtswaarde tegenover Over-Heembeek, maar is de vertaling van *neder* - aan Dielegem te hebben overgemaakt. De officiële oorkonde was stel-

lig nog niet opgesteld toen Jonas verscheen, daar wij ze anders in het archief van Dielegem zouden gevonden hebben. Jonas tekende onmiddellijk beroep aan bij de bisschop van Keulen, die het overmaakte aan zijn ambtgenoot te Kamerijk, waardoor een onderzoek ontstond. Dat Jonas zonder twijfel een gezaghebbend persoon moet geweest zijn, blijkt uit het feit dat het geding uitgroeide tot een bisschoppelijk konsistorie samengesteld uit de aartsbisschoppen Arnoud van Keulen en Hillinus van Trier en de bisschoppen Henricus en Alexander van Luik. Volgens de oorkonde verscheen Jonas in persoon voor het Hof te Kamerijk. Dat Jonas geen gewone lekenheer was, blijkt uit de toen volgens het Concilie van Lateranen in voege zijnde kerkelijke voorschriften bij de overdracht van *altaria*. Zelfs met hertogen en graven, die *altaria* in bezit hadden in hun hoedanigheid van kerkheer, werd geen de minste rekening gehouden blijkens talrijke voorbeelden. Jonas moet als *persona* een priester geweest zijn om zich aldus tot de kerkelijke hiërarchie te kunnen wenden. Alle andere veronderstellingen blijken uitgesloten. Soortgelijke gevallen, die wij kennen, waar later ook de personaten bleven voortbestaan, verwijzen naar kerkelijke heren, die het bezit hadden van personaten. Alleen deze uitzonderlijke gevallen hebben dit voortbestaan van personaten in latere tijden gewettigd.

Bij de zitting van het Hof te Kamerijk verscheen ook abt Hildebrand van Jette (*Jonas in consistorio nostro cum abbatem Hildebrandum de Jeth*). Jonas interpelleerde er de abt *super possessionem de Heembeke minori, et vocavit in jus*: hij eiste de restitutie van zijn bezit in de hoedanigheid van rechtmatige kerkheer en als *persona* van vn. kerk *et ut persona praefatae ecclesiae se offerens, restitutionem implorans*». Hieruit blijkt duidelijk dat Jonas zonder zijn toestemming en raadpleging van zijn bezit was ontheven.

Bisschop Niklaas zou voorwaar niets tegen dit beroep hebben kunnen aanvoeren, waren de aartsbisschoppen van Keulen en Trier niet ingesprongen. Deze stuurden een getuigenis van slecht gedrag in en de zaak werd ten voordele van Dielegem beslecht. «*Quod in curia ipsorum de Cattarum haeresi convictus et anathemi damnatus fuit nobis significatus et probatum est. Ea propter, communicata cum ecclesia nostra concilia, praefati Joanni, tamquam patridum membrum de corpore Christi abbisum et ideo omnibus ecclesiasticis beneficiis indignum, ne de coetera super hoc audicetur, a nobis ensufflavimus, abbati praefato, qui improbatur, eam ecclesiam quietem possidendam et habendam in perpetue concedimus*»

De zaak is duidelijk. Het is louter ten gevolge van het aanhangen van de ketterij van de Kattaren dat Jonas zijn personaat verspeeld heeft. Het lijkt wel zonderling dat men dat in Brabant niet vroeger wist. Zonder deze toevallige omstandigheid zou het personaat van Neder-Heembeek voort zijn blijven bestaan, aan-

gezien het een geestelijk beneficium en geen lekenbeneficium was.

Wanneer wij dit geval toepassen en overschakelen op andere parochies, waar tot in de 16e eeuw personaten bleven bestaan, dan blijkt de enige reden van dit voortbestaan in andere parochies, zoals Wespelaar, Brussegem, Korbeek-Dijle, Wambeek, enz., te zoeken in het in bezit blijven van zulke parochie door een geestelijk persona, die het in de 11e-12e eeuw had omgevormd tot geestelijk beneficium, waartegen kloosters en abdijen niets hadden vermocht. Alleen de lekenbeneficia konden getroffen worden en omgezet in patronaten.

Het eigenaardig geval van Jonas, ketter geheten, brengt ons aldus enig licht in het tot nu steeds duistere geval van voortbestaan van personaten spijs de strenge kerkelijke wetgeving van de 11e-12e eeuw.

J. VERBESSELT

UIT OUDE PAPIEREN

ANTHROPONYMIE OF DE ONBETROUWBAARHEID VAN DE SPELLING VAN FAMILIENAMEN

Het is bekend dat er oudtijds weinig belang gehecht werd aan de spelling der geslachtsnamen. Trouwens, meestal moesten zij die een naam te akteren kregen, op het gehoor afgaan.

Op de taalgrens werden die namen natuurlijk nog meer verminkt. In de met mijn familiestam verwante families vindt men bv. dat Paul *Hancke* (vóór 1434), *Hancq*, *Hanicq*; *Heerinck* (1530), *Herrencq*, *Herrent*; *de Berghe*, de *Bergue*; *de Bast*, de *Basse*; *Winck*, *Winghe*, *Wincq*, *Huenck*; *de Dobbeleer*, *Doublaire*; *Raes*, *Roce*, *Ras*, *Rance*, *Rans*, *Rousse*; *Hanssens*, *Ansis*; *Ghys*, *Ghisse*, *Guiche*; *Verzaen*, *Versanne*, *Verson*, *Versonne*; *van de Roost*, *Vanderosse*; *Uytersale* (*Gillis Uyterzalen*, pachter op het hof te St. Jans bergh, 1519), (*Mont St. Jean Waterloo*), *Wittersal*; *Broeye*, *Bro wet*; *Godaert*, *Godart* gespeld worden.

Maar misschien is dit verschijnsel er nodig geweest om het aantal namen uit te breiden. Immers, was dit niet het geval geweest, dan zouden we ons thans hebben moeten behelpen met de enkele geslachtsnamen van de schaarse bevolking in oude tijden en zouden thans duizenden families dezelfde naam dragen, wat reeds het geval is met namen zoals *Janssens*, *Peeters*, enz.

Gelukkig nog dat er, vooral in de 18de en het begin van de 19de eeuw, een aantal vondelingennamen ontstonden. Meer families dan men denkt dragen thans nog zulke naam.

C. THEYS

Stamboom der familie Van Hagendoren

Inleiding

Een specifieke Hoegaardse familie is wel de familie VAN HAGENDOREN. Het zal nu haast 500 jaar geleden zijn dat deze sterke stam zich op Hoegaardse bodem heeft ingeplant, stevig wortel heeft geschoten en zich tot heden handhaaft. Hoegaarden telt nog steeds afstammelingen-naamdragers van dit aloude geslacht.

Ons opzet was in rechte lijn zo hoog mogelijk op te klimmen. De uitgeweken takken, de menigvuldige verwante families na zoveel opeenvolgende huwelijken, hebben niet speciaal onze aandacht getrokken; we vermelden maar de uitwijkelingen en de kwartierstaten, voor zover ze ons toevallig onder ogen kwamen.

Dat maakt dat de stamboom in de breedte kan uitgebouwd worden. Eens de rechte stam getrokken, kan men de zijtakken erop inenten.

● *oorsprong van de naam:*

De naam VAN HAGENDOREN is waarschijnlijk te rangschikken onder de familienamen voortkomend van een hofstede bij de «hagedoorn» («spina») gelegen.

De haagdoorn, evenals de eik en de linde, ligt aan de oorsprong van vele plaatsnamen en familienamen. Zo kennen we in de streek van Hoegaarden: het gehucht Aandoren te Tienen, eertijds genaamd «spina», «hadorn» (1340), «ten haeghdorne» (1346); - te Meldert: «juxta spina de Meldert» (XIIIe e.); - te Bevekom: «ferme de l'epinette»; - te Roux-Miroir: «alle spina», «al spinette»; te Tourinne la Grosse: «épine de Ste Gertrude»; - het dorp zelf Tourinne - Thourina, in 't Nederlands «Dorne» (Milne prope Dorne, 1316) zou volgens A. Carnoy betekenen «doornbos». Als familienamen kennen we «de Spina - Spinis» (tot XIVE e.), Spinoy, Leppinoy, Van Doren, Van Hagendoren, enz.

Mogelijke voorzaten:

Reeds in 1029 komt de naam voor van «Robertus de Spinis» als mede-ondertekenaar op een acte van Reginald, bisschop van Luik (1). In 1277 worden vermeld «filii Arnoldi fortis de Spina opidi thenensis» (2). In het archief van Tienen, bijzonder in de rekeningen van de Tafel van de H. Geest, treffen we verscheidene «de Spina» of «Haeghdoren» aan: «Domini Gilberti de Spina» (1321-22); «Elbertus de Spina» (ib.); - «Dominus Joannes de Spina» (1340-41); - «Dominus Joannes Spyna, presbyter» (1354-62); «Gielisse Haeghdoren in Loevene» (1384-

(1) *Analectes pour servir à l'Hist. écol.*, dl. XVI, blz. 390.

(2) Ed. DEWOLFS, *Oostbrab. Plaatsnamen, II Tienen*, in: *Toponymica* (Leuven 1941), blz. 13.

85); - «Kathrina Haeghdoren in Loevene» (ib.) (3).

De naam «Haeghdoren» te Tienen houdt wellicht verband met het gelijknamig gehucht aldaar «Hadorne, ten Haeghdorne», hierboven reeds aangehaald.

Of nu dit gehucht oorspronkelijk de benaming was van een versterking (bijv. Aquini-durum) of eenvoudig van een «haagdoorn», laten we in het midden (4). Het volstaat ons te weten dat de haagdoorn-spina, talrijke toponiemen en familienamen heeft doen ontstaan en dat het gehucht Aandoren te Tienen in de XIVe eeuw de betekenis had van hagedoorn.

De VANHAGENDOREN-STAM in HOEGAARDEN

Het archief van Hoegaarden van vóór de jaren 1500, is zeer schaars. Het is wel mogelijk dat de Van Hagendorens reeds vroeger zijn toegekomen, maar we zien ze pas als een gevestigde boerenfamilie opduiken sedert 1510 (5). Van die datum af, zal hun geslacht onafgebroken tot heden toe in Hoegaarden verder gaan, en steeds geteld worden tusschen de vooraanstaande families van het dorp.

Het familiewapen vertoont een boom (de hagedoorn?) en terras in sinopel, het al op gouden veld (6).

I. DE STAMBOOM IN DE XVIe EN XVIIe EEUW

1e Generatie

I PETER (I) VANDEN HAGENDOREN × Katherina Van Gierle, dochter v. Henrick.

In het lijvig register der dorpsrekeningen van 1498 tot 1527 (7), treffen we naast Peter, een Willem VANDERHAECHDOREN aan in 1517, maar dan maar éénmaal, en verder vinden we van hem geen spoor terug en zal ook die voornaam van «Willem» nooit terugkomen, zodat we hem kunnen uitschakelen als de stamvader der familie in Hoegaarden. Daarentegen PETER V.H. wordt dikwijls vernoemd en zijn voornaam zal van geslacht tot geslacht verder gaan zodat we hem terecht kunnen aanzien als de stamvader der V. Hagendorens in Hoegaarden. In 1510 en later wordt hij vermeld als huurder van een paar gemeentegronden. Het is bijgevolg een boer.

(3) Handschr. v. BAERT C. - *Oostbrabantse persoonsnamen* uit de XIVe e. Anthroponomica - Leuven.

(4) Zie de discussie bij E. DEWOLFS, op. cit., blz. 13.

(5) Het is niet onmogelijk dat de familie afkomstig is van het gehucht Haeghdoorn (Aandoren) te Tienen. Eenmaal hebben we te Rommersom (waar de familie gevestigd was) de plaatsnaam aangetroffen: «geleghen bij den haeghdoorn».

Anderzijds worden bezittingen aangetroffen reeds zeer vroeg in het nabije Outgaarden onder Zittert-Lummen.

(6) HOUWAERT II, 6606 en GOETHALS 511 *généalogie Collaert*. Zie ook Fréd. COLLON, *Armorial de Hougaerden*, in *l'Intermédiaire des généalogistes*, nr. 89, anno XV.

(7) *Algem. Rijksarchief te Brussel* (A.R.B.) greff. scab. Louvain, Hougaerde, 4247.

In 1511 reist hij naar St.-Truiden voor rekening van de Gemeente. In 1517-18 is hij «rentmeester» van Hoegaarden. Deze belangrijke functie die gelijk staat met deze van burgemeester in latere tijd, werd bij verkiezing voor twee jaar verleend aan notabelen of personen die op zekere leeftijd gekomen zijn. Dit laat ons toe de vermoedelijke geboortedatum van P. V.H. te plaatsen omstreeks 1475.

Peter was gehuwd met *Katherina Van Gierle* die als weduwe van Peter verschijnt in 1540 (8). Hun hoeve was gelegen te Rommersom, een gehucht van Hoegaarden alwaar de familie zich zal handhaven tot in de XIXe eeuw.

Twee zonen uit dit huwelijk zijn met zekerheid gekend, nl. AERDT en FRANS, zij volgen onder nr. II, a en b.

2e Generatie

II a AERDT VANDEN HAGHENDORNE × N...

II b, FRANS Vanden Haghendorne × Ursula Vleminx, dochter van Henric.

a) AERDT V.H. is vermoedelijk geboren in het begin der XVIe eeuw vermits hij vóór 1540 reeds gehuwd is (9). De naam van zijn echtgenote is ons onbekend en slechts één zoon kennen we met zekerheid, nl. Hendrick (10).

In 1540 en 1541, treffen we hem aan als «taeffelmeester» dit wil zeggen als beheerder der goederen van de Tafel v.d. H. Geest. In de jaren 1540-44, treedt hij verscheidene malen op als «gemechtigt sijns moeders», alleen of samen met Frans (11). Minstens sedert 1556 is hij schepen van Hoegaarden en ondertekent hij met anderen menige schepenacte (12). De functie van schepen der gemeente werd verleend voor het leven. maar Aerdtschijnt zijn functie afgelegd te hebben omstreeks het jaar 1560 (13). Nadien, vanaf 1563, zien we hem regelmatig optreden, tot

-
- (8) A.R.B. nr. 4185 - «... gestaen voer ons katharine vanden hagdorne, dochter Henrick v. Gierle, heeft opgedragen den heer inde handt ... alsulcke huys, hoff mit sijne toebhorthen als belegen is tot Rommersom», 17-9-1540;
... «Aerdts ende Franse vanden hagdorne als gemechticht ende monboirs Katharine vanden Hagdorne, wijlen Pieters vanden Hagdorne», 17-10-1541.
- (9) id. «Bekennende als dat Peter vanden Hagedoren ende Katharine sijn huysche ten huwelic gegeven hebben Aerdts vanden Hagedorne hun wettich kindt alsulcke 1 1/2 mudde corens erfve als Peter sijnder vader voerss jaerlickx heffende ende treckende was», 20-12-1540. - Het huwelijk van Aerdts kan al enkele jaren geleden zijn.
- (10) A.R.B. 971 - Aerdts V. Hagedoren geeft aan Henrick «sijn soene 1/2 bunder lants op den Vaetsenberch» (20-3-1571); - «voer ons bestaen Aerdts ende Henrick V.D. Hagedoren soe heeft Henrick bekint wettelijck vercocht te hebben Jan de Cuypere 1/2 bunder lants op de Vaetsenberch anno 1571».
- (11) Ib. reg. 4185.
- (12) Ib. reg. 4185.
- (13) Ib. reg. 4127: «... voer Henrick Schots ende Jan V. Mol, scepen Aerts V.d. Hagedoren... compareerten ten huysse Aerts voer. ende denselven Aerden van de voerss. scepenen gevraeght sijnde oft hij

1573, als «scepene van het hof van kerckovelaer» (14) en éénmaal van het «hof van Willem Fonteniers, grontheer van Score» (15).

In 1570 koopt hij samen met Steven V.H. een rente voor de weeskinderen van Peter II V. Hagendoren (zie verder).

In 1571, geeft hij aan «sijn soene Henrick $\frac{1}{2}$ bunder lants opden Vaetsenberch», land dat de laatste een weinig later verkoopt, wat laat vermoeden dat deze zoon is uitgeweken (16).

In 1573 wordt Aerdts in de dorpsrekeningen vermeld als huurder van een gemeentegrond en als iemand die dienst bewijst aan de gemeente (17). In de dorpsrekeningen van 1574 wordt hij nogmaals vermeld als huurder, maar tegen het einde van dit rekenjaar is het de weduwe, «de weche Aerts V. Hagendoeren die een pert gedaen (heeft) aende ruyteren».

Hij schijnt dus in de loop van dit jaar 1574 overleden te zijn.

b) FRANS VANDENHAEGHENDORNE, een tweede zoon van Peter \times V. Gierle. Hij wordt rond de jaren 1540-44, alleen of samen met «Aerdts, zijn bruder», vernoemd als «gemechtigt sijns (huns) moeders» (18). In 1556 vernemen wij dat hij gehuwd is met Ursula Vleminx, dochter van Hendrik, en dat hij een hoeve betreft te Bost, toebehorend aan Leo Scutteput \times Agneesse Van Wanghe (19).

In 1558, is het Roelen V.H. die op dezelfde hoeve woont (20). Men kan vermoeden dat Roelen, Steven en misschien Jan en Gheerdts V.H. zonen zijn van Frans die tussen 1556 en 1558 kan overleden zijn (21).

3e Generatie (?)

III, a, PETER (II) VANDEN HAGENDOREN \times Christijn Vandermoelen.

eniche kinnisse hadde van sekere somme die ten *tijde als hij scepene was* die tijt geleden omtrent 15 jaere» (1573).

(14) Meestal in reg. 971.

(15) Reg. 1995 voor het jaar 1563.

(16) Wij treffen verscheidene Henric V. Hagend. aan te Slimperheyt bij Sluisen (zie verder onder de niet-aangeschakelden) alsook in de familietak te Verrijck (zie beneden). In geen van beide takken kunnen wij een Hendrik, zoon van Aerdts, thuiswijzen.

(17) Reg. 4250.

(18) Reg. 4185.

(19) Reg. 1995: «Leo Scutteput ende Agneese V. Wanghe hebben vercocht aen Frans v.d. Haechdoren met zijnder huysvrouw Ursula Vleminx 6 rg.». Leo veronderpandts «sijn huys, hof, paenhuis belegen tot Bost» (29-12-1556).

(20) Reg. 1995: «Leo Scutteput met Agneet V. Wanghe sijn wettige huysfrouwe hebben bekint: besitt te hebben ende tot een lijppant ende onderpant gestelt te hebben tot behoff van de officier vander Poerten vanden baghijnhove van Tienen, huys ende hof als sij erst sijn hesittende liggende tot Bost, daer nu ter tijt in woont Roelant vanden Haechdoren, sijnde omtrent 3 bonderen» (5-10-1558).

(21) Roelen V.H. bewoont de hoeve die twee jaar tevoren aan Frans V.H. werd verpand. - Trouwens, wij hebben na 1556 de naam van Frans niet meer vermeld gezien.

We kennen hem door een acte van 10-11-1570, gepasseerd voor het Hof van St.-Servaas te Rommersom: «Toussijn Nijs heeft bekint vercocht te hebben Aerdt ende Steven Van Hagendoren, copende tot behoeff der kinderen wijlen Pieter Vanden Hagendoren, verweckt uyten lichaem Christijn Vandermoelen te weten Gorgonius, Kathlijn, Meeycke, 3 halsters coerens ende 22 erffve

Wij kennen zijn filiatie niet met volstreckte zekerheid en rinte» (22).

weten niet of hij tot de tweede of derde generatie behoort; we zijn maar zeker van het feit dat hij tot dezelfde familie behoort en wij bouwen hier op redelijke vermoedens in afwachting dat nieuwe gegevens opduiken.

Vermits hij in 1570 nog kinderen heeft, die blijkbaar nog niet meerderjarig zijn, kunnen we hem bezwaarlijk in dezelfde generatie rangschikken als Aerdt die in 1540 reeds Tafelmeester is en Frans die in zijn hoeve te Bost reeds opgevolgd is door Roelen, in 1558.

Dat hij tot dezelfde familie behoort blijkt uit het feit dat Aerdt en Steven - vertegenwoordiger der familie van Frans - samen de hierboven vermelde aankoop doen.

Is Peter II een zoon van Aerdt? We vermoeden het, om volgende redenen: omstreeks 1560 verzaakt Aerdt aan zijn schepenambt van Hoegaarden en in 1565 bekleedt Peter II dit ambt. Aan zulk schepenambt verzaakt men gemakkelijker ten voordele van een zoon dan ten voordele van een broer of een neef.

Dan is er nog dit: we kennen Aerdt's goederen niet en we weten niet in welke handen ze zijn overgegaan, behalve één enkel land, dat Aerdt deelde met Goris Van Goidsnoven, en dit éne land vinden we terug in bezit van de erfgenamen van Peter III, een erfgenaam van Peter II V.H. Voegen we daarbij nog dat Aerdt van 1540 tot 1570 veruit de bijzonderste Van Hagendoren was in Hoegaarden. Nadien, in 1582, zijn het de erfgenamen van Peter II: Peter III en Gonus, die samen 25 stukken land bezitten, tegenover één stuk in handen van Jan V.H. en één stuk in handen der erfgenamen van Steven V.H. Dit is dan ook een zekere aanwijzing dat het land van eigenaar Aerdt is overgegaan naar de erfgenamen van Peter II. Kinderen van Peter II × Christijn Vandermoelen:

Gonus (= Gorgonius) zie verder IV a.

Kathlijn.

Meeycke.

Peter (meer dan waarschijnlijk): zie IVb.

NIET AANGESCHAKELDEN UIT 1e PERIODE

HENRICK V.D. HAGENDOREN :

In 1540 is er sprake van «*de gerven Henrick v.d. Haegendorne*» (reg. 4185) en in een mannenlijst van 1541 staat ver-

(22) Reg. 1995.

meld: «*Henrics v.d. Hag.*» (ib.). Verder treffen we de naam niet meer aan te Hoegaarden. Het is niet zeker dat Hendrik in Hoegaarden woonde. We vinden een *Henrick V. Haeghendoren in Slymperheit* (Scimpré-Sluisen) terug in 1534. In 1632, betaalt Wouter De Roy en tevoren *Henric v. Hagendorne* het pachtgeld van «*een huuse ende hove gelegen te Slymperheit groot omtrent ½ bunder*».

De afstand tussen 1534 en 1632 is tamelijk groot; het is mogelijk dat deze Henric tevoren reeds een andere Hendrik, misschien een zoon van de eerste is.

Nog in Sluisen is in 1632 een dagmaal land op «*Heyweynsveldt*» in handen van Goert V. Herbergen, tevoren *Henrick V. Hag.* Dan hebben we nog te Sluisen, *Mathys V. Hagend.*, tevoren *Henric V. Hagend.* die een ½ bunder huurt op *Goetvelt*, regenoot: *Henrics V. Hagend* (23). Vermelden we tenslotte dat Aerd V. Hagend. II, a een zoon had die Henrick heette, in 1571 geciteerd wordt en zeer waarschijnlijk een emigrant uit Hoegaarden was (24). We kunnen hem practisch niet vereenzelvigen met Henrick V.H. die voor Sluisen vermeld werd in 1534, - tenzij deze datum 1534 slecht werd gelezen?

GIELIS V.D. HAGENDORNE:

Wordt slechts éénmaal vermeld, nl. in 1542 samen met Leo Marix (reg. 4185).

MATHIJS V.D. HAGENDOREN:

Grondeigenaar te Slymperheit, boven vernoemd. In Hoegaarden komt een Matheys V.H. éénmaal voor in 1575 (reg. 4127bis).

GHEERDT V.D. HAGENDORNE:

Schepen van Willem Fonteniers, grondheer van Schoor in 1565 (reg. 971, a).

Het zou dezelfde kunnen zijn als *Ghooris*, schepen van het Hof van St.-Servaas te Rommersom, geciteerd in 1567 (reg. 1995); vanaf 1569 treedt Steven V.H. in deze functie op.

In 1576 legt Steven V.H. ¼ personele rente aan *Ghoordt V.H.* af. Deze twee feiten: opvolging van de schepenfunctie in Rommersom en de aflegging van ½ personele rente schijnt erop te wijzen dat Geert en Steven V.H. misschien gebroeders waren. Geert kan uitgeweken zijn; we vinden geen verder spoor van hem.

STEVEN V. HAGENDOREN:

In 1557 wordt hij samen met Frans (broer van Aerd) en met Rolae vermeld te Bost (reg. 1995). - In 1569 en later, schepen van het Hof v. St.-Servaas te Rommersom. In 1570, koopt hij, samen met Aerd, een rente ten behoeve van de weeskinderen van Peter II V.H. - In 1580 worden vermeld de «we-

(23) Alle voorgaande gegevens komen uit het archief met betrekking op Sluisen (Meded. v. J. Fobe).

(24) Zie nota 16.

duwe Stevens V.H.» en in 1582: de erfgenamen Stevens V.H.

ROELEN V. HAGENDOREN:

In 1557, samen met Frans en Steven V.H. vermeld. In 1558 bewoont hij «het huys, hoff, paenhuys belegen tot Bost», huis dat op 29-2-1556 aan Frans V.H. werd verpand. - Uit 1582 stammen: Jans en Roelants V.H. erfgenamen.

Er bestaat een grote kans dat Gheert, Steven, Roelant en Jan gebroeders zijn en zonen van Frans V.H. × Ursula Vleminx (zie II, b).

4e Generatie

Vanaf 1580 treffen we een nieuwe generatie V. Hagend. aan te Hoegaarden. Alle reeds besproken leden der familie, behalve Mathys en misschien Gheert, blijken overleden te zijn. Er is nog een Jan V.H. die een stuk land bezit in 1582, terwijl aan de andere kant, in ditzelfde register, gesproken wordt van Jans en Roelens' erfgenamen.

De nieuwe generatie is vertegenwoordigd door twee boeren die allebei naast mekaar te Rommersom wonen (25). Ze vervullen belangrijke functies in de gemeente en labeuren aanzienlijke gronden.

Het is zo goed als zeker dat het twee broers of half-broers zijn, zonen van Peter II V.H. × Christijn Vandermoelen. Het zijn GONUS (Gonis-Gorgonius) en PETRUS III V.H. (volgen onder IV, a en b).

IV, a GONUS V.H. × Maria Tritsmans, dochter van Hendrik, " rond 1555 † vóór 1624, woont te Rommersom.

In 1570 is hij één der drie minderjarige weeskinderen van Peter II × Christijn Vandermoelen (26).

In 1580 vinden wij hem terug, getrouwd met Maria Tritsmans, dochter van Hendrik (27).

In 1582 staat hij vermeld in het cijnsregister van de prins-bisschop als eigenaar van 11 stukken land, waarvan er minstens 3 voortkomen van Peter (II) V. Hagend (28). In 1584 is hij «gesworene» van Rommersom (29).

Vanaf 1587 tot 1603 en 1613, treffen wij hem aan als schepen van Hoegaarden (30).

In 1611 is er een Gonus V.H. gehuwd met Ida Collarts. Er is totnogtoe geen volstrekte zekerheid dat het hier gaat om een tweede huwelijk van de voornoemde Gonus (31).

(25) In reg. 4240, wordt ter aanduiding van een stuk grond der V. Hagendorens vermeld als liggende «achter hun beider huys».

(26) Zie acte bij nota 22.

(27) Reg. 1995 en andere.

(28) Cijnsreg. 4240.

(29) Reg. 1032.

(30) Passim.

(31) Reg. 4404, Zétrud-Lumay: Wat voor dit tweede huwelijk pleit is het feit dat wij geen kennis hebben van een tweede Gonus op dit tijdstip buiten Gonus II, zoon van Peter III. We betwijfelen of hij toen reeds huwbaar was.

Hij is overleden vóór 1624. In het cijnsboek van dit jaar staan de meeste van zijn goederen, meestal in handen van Reynier Van Arschot, gehuwd met Margriet, dochter van Gonus (32). Gonus schijnt geen mannelijke telgen te hebben gehad. Indien hij er toch heeft gehad, dan zijn ze jong gestorven ofwel uitgeweken. Zijn tak als naamdrager der V. Hagend. gaat in Hoegaarden niet verder.

IV, b PETER III VAN HAGENDOREN × Anna Berwouts, dochter v. Pieter, ° ± 1550, † vóór 1613, woont te Rommersom.

Peter III staat niet vermeld onder de kinderen van Peter II. Wellicht was hij toen (1570) reeds meerderjarig. Het valt moeilijk te betwijfelen dat het geen zoon zou geweest zijn van Peter II. In 1557 krijgt Peter II V.H. «6 dagm. lants op hoochcouter belegen in 2 plecke» (33). Welnu 3 dagm. op hoochcouter vinden we terug in handen van Gonus met expliciete vermelding dat ze voortkomen van Peter V.H. en 3 dagm. op hoochcouter zijn in handen van Peter III. Allebei hebben dus een gelijk deel geërfd.

Daarenboven vinden we nog twee andere stukken van Peter III afkomstig van Peter V.H. (34).

Gonus en Peter hebben allebei meest alle goederen in en rond Rommersom, waar ook labeurgrond van Peter I en II was gelegen. Ze wonen beiden in Rommersom en blijkbaar naast mekaar (35). Om de beurt zijn ze «gesworene» van Rommersom (36).

Zelfs de voornaam «Peter» geeft zekere aanwijzing in zelfde richting: de stamvader was Peter I; in de tweede generatie kan de eerstgeborene Peter overleden zijn waardoor Aerdts op het voorplan trad. Dan volgen Peter II, Peter III, zijn zoon Peter IV, diens eerstgeboren zoon Peter V; de eerstgeboren zonen van zijn beide broers heten ook Peter.

Peter V.H. huwde Anna Berwouts, dochter van Peter Berwouts (37). Dit huwelijk moet plaats hebben gehad vóór 1582 want dan was hij reeds in het bezit van 5 stukken land voortkomend van Peter Berwouts wat enkel verklaarbaar is door zijn huwelijk met Peter Berwout's dochter of kleindochter.

In 1584 is Peter V. Hagend. «bedesetter» of «gesworene» van Rommersom.

(32) Reg. 4212 op datum 9-3-1635. De kinderen uit dit huwelijk van Reynier V. Arschot × Margriet V. Hagend. zijn: Gonus, Margriet (× Jacques Persoens), Anneke (× Lambrecht Sweerts), Christine (× Jan Stockmans), Marie (× Willem Dewelde), Peeter, schepen.

(33) Reg. 1995.

(34) Cijnsregister 4240.

(35) Zie nota 25.

(36) Reg. 1032.

(37) Reg. 972: Kinderen Berwouts verkopen rente op huis te Rommersom «toebehorende die erffgen. Peter V. Hagend. daer nu Lucas Lanen, de tweede man van Anna Berwouts, weduwe Peter V. Hagend. woonachtig is».

In de dorpsrekeningen van 1596 wordt Van Hagendoren - zonder voornaam vermeld als schepen van Hoegaarden (38). We mogen veronderstellen dat het Gonus is, omdat we Gonus in die schepenfunctie nog aantreffen in 1587 en 1603, 1608, 1613 (39). Nochtans is Peter V.H. in dit jaar 1596 zeer actief in de gemeentezaken. Hij zal verscheidene belangrijke opdrachten vervullen (40). Eens levert hij samen met Gonus een partij stro voor de troepen in Tienen.

Peter V. Hagend. blijkt reeds overleden te zijn in 1609 (41). In 1624, vinden we bijna alle cijnsgoederen van Peter V.H. terug in handen der erfgenamen van Peter. Zijn kinderen schijnen in 1624 nog niet uit onverdeeldheid te zijn getreden. De kinderen van Peter V.H. × Anna Berwouts kennen we langs omwegen, zoals zal blijken in volgende generatie.

Het zijn: Maeycke V, a × Raphaël Maes, × × Herman Van Linter;

Petrus V, b × Petronella Fonteniers;

Gonus, V, c × Maria Vleminx;

Roelant, V, d × Jacqueline Stockmans;

Jan, V, e × Maria Stockmans;

Cathlijne, V, f × Carel Van Rillaer.

5e Generatie

Alvorens we deze kinderen afzonderlijk behandelen, moeten we 1° kunnen bewijzen dat ze broers en zusters zijn en ten 2° dat ze kinderen zijn van Peter V.H. × Anna Berwouts. Maycke (V, a) en Peter (V, b) zijn broer en zuster (42).

Gonus (V, c) en Roelant (V, d) zijn eveneens twee broers (43). Roelant (V, d) en Peter (V, b) zijn broers (44).

In een acte van 28-1-1634 worden daarenboven nog Jan en Cathlijn V.H. (overleden vrouw van Carel V. Rillaer) vernoemd

(38) Reg. 4251.

(39) Passim.

(40) Reg. 4251.

(41) Reg. 4416 - Zittert-Lummen. - Op 25-8-1609 is er scheiding en deling tussen de achtergebleven kinderen van Peter Berwouts × Cathl. Vandevelde. In die acte is sprake van het brouwershuis te Outgaarden waar een rente op staat «eertijts toebehorend en nu die erfgenamen Peeter V. Hagendoren».

In 1588-1594-1602 vinden we in het archief van Park: «huys ende hoff geheeten den Perckhof tot Outgaerden, nu Peter Berwouts, tevoren Peter V. Hagendoren».

(42) Notaris Renson, 11196, Op 15-11-1657: Peter V. Hagend. × Petronella Fonteniers ontvangt van Herman van Lintre × Maycke V. Hagendoren, achtergelaten weduwe van Raphaël Maes, sijns comparants neffenslinie suster ende swager...».

(43) Reg. 4405 - Zittert. 11-12-1645: «Roelant V. Hagendoren sich sterck maeckende voer haer (Maria Vleminx) erfgen. vercoopen timmer staende op pachthove tot Rommersom inwoonder van Hoegaarden, zijn broeder zaliger (Gonus) had wijnhof tot Rommersom».

(44) Reg. 4173bis: «Peter V. Hagend. ende Roelant V. Hagend, sich sterck maeckende voer haer (Maria Vleminx) erfgenamen, vercoopen timmer staende op pachthove tot Rommersom». (Dit op 20-12-1638, na de dood van Gonus).

(45). In 1582 is er maar één Peter V.H. eigenaar van vele goederen, en boven hebben we reeds aangetoond dat hij gehuwd was met Anna Berwouts die hem 5 akkers heeft aangebracht voortkomend van haar vader of grootvader. Dit huwelijk wordt nog bevestigd door het feit dat Anna Berwouts met haar tweede man Lucas Lanen in 1613 nog woont in het huis toebehorend aan de erfgenamen van Peter V. Hag. (46). Trouwens in de periode van 1582 tot 1624 is er geen minste spoor van een andere, een tweede Peter V. Hagend; Gonus en Peter V.H. zijn alsdan de twee enige boeren-eigenaars V. Hagend (47). Ze zijn allebei in 1624 overleden. We vinden nu practisch alle goederen van Gonus terug, maar geen enkel land in handen van een V. Hagendoren omdat hij geen mannelijke opvolging heeft. De goederen van Peter V.H. vinden we in 1624 terug onder de rubriek «Peters' erfgenamen». Het vroeger bezit is nog in onverdeelheid. Nu duiken Peter, Gonus, Roelant V. Hagend. op; het kunnen niet anders dan die erfgenamen van Peter zijn. In het volgende voorhanden cijnsregister, dit van 1709, krijgen we een verdere bevestiging. Daar zien we wel bepaalde gronden met gelijke omschrijving als in 1582 en 1624 met aanduiding van de eigenaar in 1709 en tevens de twee vorige eigenaars; dan staat er «tevoren Roelant V. Hag. tevoren Peter V. Hag.» dat wil zeggen, dat het goed dat eerst toebehoorde aan Peter V.H. overgegaan is naar Roelant en ten slotte in handen kwam van de eigenaar van 1709 (48).

Uit het nazicht van het cijnsregister van 1709 blijkt dat het groot bezit van Peter en Gonus V. Hagend. fel verbrokkeld is geweest. Gonus (V, c) en Roelant (V, d) blijven ter plaatse te Rommersom. Gonus sterft zeer jong en Roelant blijft alleen te Rommersom. Peter (V, b) gaat zich vestigen in Aalst, gehucht van Hoegaarden. Maycke (V, a) en Jan (V, e) schijnen uit te wijken. Van nu af kunnen we gebruik maken van de parochieregisters. Als er voortaan geen nota toegevoegd is, dan zijn de gegevens uit de parochieregisters getrokken. De vocrtzetter van het geslacht zullen we steeds in hoofdletters noteren.

V, a Maycke, geboren vermoedelijk in het begin der XVIIe e.
huwt: 1° Raphaël Maes, van wie zoon: Jacques Maes;
2° Herman van Linter (49);
overleden na 1690 (50); woonde toen nog in Oplinter.

(45) *Reg. 1024* : Jan, Roulandt, Gonis V. Hagendoren, Carel van Rillaer als getraudt met wijlen Cathlijn V. Hagend. sich sterck maeckende voer Peter V.H. absent, vercoopen 1/2 bunder bosch op Nerimbosch - 28-1-1634». In 1624 wordt een 1/2 b. bos gevonden in handen der erfgenamen van Gonus I.

(46) Zie nota 37.

(47) Dit blijkt uit *cijnsreg. 4240* van 1582.

(48) *Cijnsreg. 4243*.

(49) Zie nota 42 en notaris Renson, 11199: «Maycke V. Haghend. huys vrouw van Herman v. Linter met haer soon Jacq Maes», 3-5-1690.

(50) Zie vorige nota.

- V, b Peter IV, geboren ca. 1600, gestorven te Aalst (Hoegaarden op 18-2-1663;
huwt rond 1638 Petronella Fonteniers († na 1688) (51),
dochter van Lambrecht × Anna Ralis (52).
Het gezin vestigt zich te Aalst (Hoeg.) alwaar de schoonvader grote landeigendom bezit (53).
We kennen 9 kinderen uit dit gezin, ze volgen onder VI, a.
- V, c Gorgonius (Gonus II)
° bij wisseling van eeuw; † in 1637 of 1636;
× rond 1629 Vleminx Maria (dochter van Henric × A. Beets (54); woonst: te Rommersom.
Vier kinderen zijn gesproten uit dit gezin volgen: VI, b.
Na de dood van Gonus is zijn weduwe hertrouwd met Henri Hoebroeck (55) van wie minstens een kind, Anna ° 18-2-1638.
- V, d ROELANT:
° rond 1600; † waarschijnlijk op 29-5-1647; × op 29-6-1629 Jacqueline STOCKMANS († 20-8-1668); getuigen: Gorgonius V. Goetsnoven en Jan V. Hagendoren, waarschijnlijk zijn broer.
Woonst: Rommersom.
De zes kinderen uit dit gezin volgen onder VI, c.
- V, e Jan:
We vinden te Oplinter op 20-11-1618, een Jan V. Hag. × Ingellen Proveneers. Hij is misschien identiek met Jan, die emigreerde en die we in 1582 in bezit vonden van een stuk land te Hoeg.
Jan V.H. broer van V, a, b, c, d, is waarschijnlijk:
Jan V.H. gehuwd op 11-7-1623 met Maria Stockmans te Hoegaarden. Van dit gezin vinden we geen afstamming in Hoegaarden. Het is mogelijk dat het deze is die wij terugvinden in Oplinter in 1647 (56).
- V, f Cathlijn gehuwd met Carel Van Rillaer is gestorven vóór 1634. Carel heeft van Peter V.H. III, een dagmaal land geërfd op Kevelaar (57).

(51) Het eerste kind uit dit huwelijk wordt vermeld op 23-10-1639.

(52) *Reg. 4127bis*: «Conditie waer mede d'erffgen. Lambrecht Fonteniers ende Anna Ralen gehuyse, te weten Jan Fonteniers, Jacques V. Herberghen ende Pieter V. Hagend. sullen tsaemenderhandt vercoopen ... huys... gelegen in de plaatse».

(53) De Fonteniers waren «grontheren» van Schoor, opvolgers der Heren van Schoor.

(54) *Reg. 4411-Zittert*: «Henri Vleminx le jeune, Gonus V. Hagend. × Marie Vleminx, Magdalena, Catharina Vleminx, enfants de feu Henri Vleminx × Anna Beets».

(55) «Marie Vleminx femme de Henry Hoebroeck, devant veffve de Gonis V. Hagend. vend à Marte et Marie Longueval le 7-4-1637, 25 verges derrière Zétrud» (ib.).

(56) Notaris Bury 12438.

(57) Zie nota 45 en cijnsregister van 1709, 4243: «1 dagm. op Kevelaar... Claude Gentil, tevoren Carel Van Rillaer, tevoren Peter V. Hagendoren».

6e Generatie

VI, b: Kinderen van Peter V.H. × Petronella Fonteniers (V, b)
Woonst: Aalst.

1° Peter, ° 23-10-1639; peter: Cornelis Lambietz (schepen);
- meter: Barbara Schots.

2° Anna, ° 17-4-1642; P: Bartholomeus V. Hagend. (58);
- M: Lysbet Ralen.

3° Elisabeth, ° 9-12-1644; P: Jacobus V. Herberghe; M:
Catharina Bormans.

× 1-7-1668 met Jean Le Vieux; † te Aalst op 20-10-
1676.

4° Christina, ° 16-2-1647; † 23-4-1647 (?); P.: Joannes
Spauwen; M: Christina V. Hagend.

5° Jacques, ° 15-3-1650; P. en M.: Jacobus Mertens - Ca-
tharina V. Hagend.

6° Catharina, ° 11-8-1652 - † 18-3-1713 te Herent;
P. en M.: Henricus Prijs en Cath. Fonteniers.
† te Leuven 29-5-1691 Jan Vandenberghe, meier van
Herent.

7° Maria, ° 2-9-1655 - † te Aalst 3-9-1676; P.M.: Joannes
V. Arschoot - Maria Fonteniers.

8° Jeanne-Marie, ° 20-1-1658;
P.M.: Petrus V. Hagend. - Joanna Neys.

9° Peter-Lambertus, ° 28-5-1660;
P.M.: Peter V. Groendael - Cath. Fonteniers.

Nadien zullen wij geen V. Hagendorens meer aantreffen in
het gehucht Aalst. De zonen laten geen afstamming na in Hoe-
gaarden.

VI, c Kinderen van Gorgonius × Maria Vleminx.

Woonst: Rommersom.

1° Anna, ° 27-8-1630; P.M.: Peter V. Hagendoren en N...
Vleminx.

2° Magdalena, ° 14-11-1632; P.M.: Gregorius Taverniers -
Magdalena Vleminx.

3° Peter, ° 27-2-1635; P.M.: Joannes V. Hagendoren en
Joanna Vleminx.

4° Hendrik, ° 4-1-1637; P.M.: Henricus Vleminx - Maria
V. Arschoot.

Deze vier kinderen zijn nog geen 7 jaar als Gonus, hun
vader sterft, in 1636 (59). Zijn weduwe *Maria Vleminx* is dan
korte tijd nadien hertrouwd met *Henricus Hoebroeck*.

VI, b: Kinderen van Roelant × Jacqueline Stockmans. Woonst:
Rommersom.

1° Peter, ° 23-12-1629; P.M.: Jan Stockmans en Anna V.
Hagendoren.

2° Anna, ° 31-7-1631; P.M.: Peter V. Hagendoren - Maria

(58) Zie verder Barthel V. Hagend. in tak van Vertrijk.

(59) Maria Vleminx is reeds hertrouwd op 7-4-1637; zie nota 55.

- Vleminx, (uxor Gorgonii).
3° Jacqueline, ° 29-8-1632; P.M.: Gorgonius V. Aarschot
Anna Stockmans.
4° Renier, ° 30-12-1634; P.M.: Jacobus Nijs Christine
Stockmans.
5° Jacques, ° 4-6-1636; P.M.: Jacobus Stockmans Ma-
ria V. Hagendoren.
† te Rommersom de 3-1-1677; × 21-11-1660 Bauterle
Claire, † 16-9-1695 - Rommersom, dochter van Adriaan
Adriaan.
6° Maria, ° 11-3-1638; P.M.: Franciscus Swelden - Maria
V. Mol
× 21-10-1657 Jan Van de Schilde; † 17-10-1676.

Het is zeer typisch hoe de eerstgeboren zonen uit deze drie gekende gezinnen, de naam *Peter* hebben gekregen, en de eerstgeboren dochters, de naam *Anna*. Dat zijn de namen van hun grootvader en grootmoeder PETER V. Hagend. en ANNA Berwouts.

Een familietak te Vertrijk

Het is hier ook de plaats even uit te weiden over een tak der V. Hagendorens in Vertrijk.

Zeer zeker staat die tak in nauw verband met de V. Hagendorens in Hoegaarden: we kunnen menig contactpunt met hen terugvinden evenals met de tak die zich in Oplinter heeft gevestigd.

1° Op 7-2-1627, hebben wij: «Ich Pieter V. Hagendoven, innegesetene van Vertrijk, schoenvader van Barbara ende Anna Assels, kinderen wijlen Laureis Assels uytten lichaem Anna Minters, mijne huysvrouw.... ontfanghen uyt handen Jan V. Molle, woenende in Aelst onder Hougaerden....» (60).

Hij en Bartholomeus Vleminx, eveneens van Vertrijk, zijn samen momboors der kinderen Assels.

Wie is deze Pieter V. Hagendoren? Een verder onderzoek zal het wellicht kunnen uitwijzen; alleszins is hij nauw verwant met de toenmalige familietak te Hoegaarden en Oplinter.

2° *Barthel V. Hagendoren* × jouffr. Anna Landewijck, sijne huysvrouw verkoopt in 1664 land te Zittert-Lummen; hij doet in ditzelfde jaar overdracht van land bij Goetsenhoven en Outgaarden. Op 14-10-1666 hebben «Barthel V.H. sieck met groote koortse × eerbaere jouffr. A. Van Landewijck» kinderen en ze wonen in een huis tot Coelen onder Vertrijk (61). Op

(60) *Reg.* 4212 op 7-2-1627: Uit deze tekst zou men kunnen opmaken dat Anna MINTERS vooraleer getrouwd te zijn met Peter V. Hagend., gehuwd was met Laureys ASSELS. Peter V. Hagend. is vermoedelijk reeds in vorige eeuw geboren, een tijdgenoot dus van Peter V.H. IV (× Petronella Fonteniers). Het is niet onmogelijk, - ook niet bewezen - dat deze van Vertrijk een zoon zou zijn van Hendrik, zoon van Aerdt V.H.

(61) *B.R. II* 682, nr. 59.

12-1-1674 is zijn weduwe A. V. Landewijck reeds hertrouwd met Sr. Matheas Van Groenendael en in 1682 is zij weduwe van Math. V. Groenendael en hertrouwd met Servaes Van Ausliet (62).

3° *Jenneke V. Hagendoren*, dochter van Barthel × An. V. Landewijck (63).

4° *Berthel II V. Hagendoren* is op 17-8-1727, ingezetene van Boutersem en 60 jaar oud, dus geboren in 1667; hij is zeer waarschijnlijk een zoon van Berthel I en dus een broer van Jenneke (64).

In 1695 zijn Barthel V.H. en Gillis Smeesters «naeste vrienden ende momboirs van de wezen wijlen J. Smeesters × Barb. V. Hagend.». In 1698, heeft hij schuld tegenover Cornelis V. Hagendoren (65). Er zijn verscheidene kontaktpunten tussen deze familie van Vertrijk en Boutersem en Peter, Gonus II en Meecke V.H., kinderen van Peter III V.H. Dit stippen wij even aan zonder er over uit te weiden: Meecke (wonende te Oplinter) heeft een pachthof (of rente erop?) te Coolhem bij Vertrijk. Dan zijn er dezelfde namen die in beide families voorkomen (Smeesters en Vleminx). Peter IV van Hoeg. heeft betrekkingen met Jan van Landewijck, meier van Sluisen. Peter IV V.H., Gonus II en Meecke blijken evenals Peter V.H. van Vertrijk, bezittingen te hebben in Zittert-Lummen en meer bepaald rond Outgaarden. Dit moet niet noodzakelijk uitgelegd worden als zou de familie van daar afkomstig zijn. Peter III schijnt enkele jaren het «Perchoff» te Outgaarden hebben bewoond, een hoeve van de Abdij van Park.

De tak van ●plinter

Deze familietak hebben we reeds vermeld (zie Ve generatie). Wij komen er even op terug om te wijzen op de mogelijke uitbreiding van die familie in de omliggende streek. Zo vinden we notaris Jan V. Hagendoren te Herk-de-Stad tussen 1632-58, gehuwd met Esther Doelmans. We treffen ook een Jan V. Hagend. aan in Neerlinter (1668-74 (65).

Een familietak in Tienen (66)

1° Pierre V. AVENDOREN × Barbe Boudewijns van wie:

- a) Baudewijn VAN HAGENDOREN, ° 1648,
- b) Jan Van AVENDOREN, ° 1659.

2° Pierre V. AVENDOREN × Barbe Raes, × × Maria Smets van wie:

- a) Alexander (1° huw.) ° 1675,

(62) *S. Boutersem*, 3327.

(63) Not. Gilbert, 12791.

(64) Not. Bury, 12454.

(65) Not. *Froidmont*, 12753.

(66) *Meded. J. Fobe*. Tot heden zien wij - buiten de naam - geen aanknopingspunt met de familie uit Hoegaarden. Noteer weer eens die voornaam «Peter» bij het begin van de stamreeks.

- b) Pierre-Jean, ° 1678,
 - c) Gerard, ° 1681.
 - 3° Alexander V. HAGENDOREN (tevens V. Avendoren) × El. Laenen van wie: Alexander ° 1676.
 - 4° Alexander V. HAGENDOREN × A. Cath. Gijs (sens) van wie:
 - a) Alexander ° 1705, b) Antoine ° 1708, c) Jacques ° 1709,
 - d) Melchior ° 1711.
 - 5° Alexander V. HAGEND. × Cath. Bogaerts, van wie:
 - a) Georges ° 1715, b) Jan Antoine ° 1719.
- Een niet-aangeschakeld gezin uit Hoegaarden*
- Uit het gezin Arnould V. AVENDOREN × Catharina N...
sproten te Hoegaarden volgende kinderen:
- 1° Jean V. Haghendoren, ° 27-8-1645; peter en meter: Joannes Jacomus en Gertr. Ballants,
 - 2° Barbe V. AVENDOREN, ° 27-8-1648,
 - 3° Christine V. AVENDOREN, ° 12-12-1652; meter: Barbe Raes,
 - 4° Margareta V. HAGENDOREN, ° 7-2-1657.

De voornaam «Arnold» komt overeen met «Aerdts». Het is de enige maal dat we deze voornaam van de zeer bekende Aerdts der 2e generatie terugvinden. Dit gezin, waar we verder geen spoor meer van zullen vinden, is niet rechtstreeks afkomstig van Hoegaarden. Vermoedelijk is het een der V. Hagendorens van Tienen die zich tijdelijk in Hoegaarden heeft gevestigd.

De naamverandering

In de twee bovenvermelde families, treffen we voor het eerst gelijktijdig en voor dezelfde personen die twee verschillende namen aan: V. HAGENDOREN en V. AVENDOREN (later V. Havendoren). Af en toe in de XVIIe eeuw en schier algemeen in de XVIIIe eeuw zullen de V. Hagendorens in Hoegaarden zich V. Havendoren noemen. In het begin van de XIXe eeuw is het nog veelal V. Havendoren om daarna weer V. Hagendoren te worden.

Waarschijnlijk is die naamwisseling te Tienen ontstaan. Er is aldaar een gehucht dat tot de XVIe eeuw «Haeghdoren» werd genoemd om dan te veranderen in Aendoren. En dan is er nog een tweede gehucht, een aloude heerlijkheid der Heren van Avendoren, «Avendoren» genoemd. Volgens Ed. Dewolfs, zou het gehucht Avendoren of Havendoren, nooit de naam «Haagdoren» hebben gedragen. Gemakkelijkshalve wordt in de bijdrage verder nog slechts de naam V. Hagendoren gebruikt.

7e Generatie

- VII, Kinderen van Jacques (VI, d. 5) × Bauterle Claire;
Woonst: Rommersom.
- VII, 1° Roland, ° 12-12-1661; peter en meter: Joannes Van de Scilde, Catharina Bauterlé.
† (?) 20-9-1724; × 1-6-1698 te Tienen met MAES

- Anne; tt.: Henri V.H. en Pierre Maës.
2° Catharine, ° 21-7-1664; peter en meter: Joachim Kenis, Maria Hen.... - † 4-3-1742 (?); × 30-1-1700 Le Bauche Lambert.
3° Claire, ° 29-11-1667; peter en meter: Jan Stockmans, Clara Vanden Deycken. - × 6-2-1701 Vervoux Paul.
4° Henri, ° 3-9-1671; peter en meter: Henricus Hermans, Jacoba Landeloos. - × te Tienen 16-11-1698 × Isabelle Maes; tt.: Jean Vervoë en Pierre Maes.

De familiale toestand op het eind der XVIIe eeuw

In de XVIe e. waren de V. Hagendorens talrijk in Hoegaarden en bekleedden er een vooraanstaande plaats in het politiek leven. In de XVIIe e. gaat het niet te best meer met hen. Er zal slechts één naamdrager zijn (Roelant × Stockmans) die het geslacht zal voortzetten in het dorp en dan met minder luister en roem dan voorheen. Peter en Gonis hebben beiden zonen, maar buiten hun doopdatum vinden we van hen niets terug in de registers. In de XVIIe e. zullen we geen enkele V. Hagendoren meer aantreffen in het gemeentebestuur. Hun groot eigendom van de vorige eeuw blijkt fel geslonken. Op zeker ogenblik zou men gezegd hebben dat het erf der V. Hagend. in Rommersom, waar de familie zich reeds gedurende 6 generaties had gehandhaafd, zou teloor gegaan zijn. Er is immers een acte van 20-12-1638 met volgende titel:

«Conditien ende voorwaerden waer mede Pieter V. Hagendoren Roelant V. Hagend. zich sterck maeckende voer haeren erffgenamen sullen vercoopen dese naervolghende timmer staende op een pachthove tot Rommersom geleghen».

Deze akte werd al eens gelezen: «Verkoop van pachthof der V.H. te Rommersom». Niet het pachthof, maar de «timmer er op staende» werd verkocht, t.t.z. de afbraak van het pachthof, waarschijnlijk het zeer bouwvallige pachthof van Gonus, na diens dood in 1636. Het detail, in nota (67) gegeven, wijst dit verder

(67) *Reg. 4127bis:*

Clausuul 2°: «promptelijck betalen of cautie stellen «in handen van Pieter V. Hagendoren». (Pieter is wellicht ouder dan Roelant.)

Enkele kopen:

Servaes SWEERTS: die poorte met het staketsel, allen stroot vande daken sonder die steene vande fundamenten 20 rg.;

Zacharias V. MONTENAKEN: stal van 4 gebinde met 2 gevels aldernaest die poorte.... 25 rg.;

die stal daernaest met alle die balcken ende houdt daerbij liggende.... 28 rg.;

Paul NIJS: 1 stal daernaest met een cleyn stalleken item die kamer daer het steene... is met eenen gevel ende cleyn stalleken Jan VANDEN BERGHE;

Godgaff SAELMAECKERS: het huys daer benefens met 2 geveltrappen ende dore sonder schouwe.... 25 rg.;

Roulant V. HAGENDOREN heeft die keucken met die kamer ende den gevel aendie schouwe van die keucken 45 rg. met die schouwe;

uit. Roelant blijft zijn labeur in Rommersom voortzetten en na hem nog menige opvolger, te beginnen met Jacques, zijn zoon, gehuwd met Bauterlé. Deze moet zijn bedrijf beginnen (gehuwd in 1660) in de tweede helft der XVIIe e., die voor de boeren een zeer rampspoedige periode (vooral de jaren 1670-80) zal zijn. Af en toe werden hun velden verwoest door voorbijtrekkende troepen en vluchtelingen die hun vee voor zich dreven. Erger nog waren de onmenselijke opeisingen van graan, veevoeder en stro door de kamperende legerbenden verricht. Tot overmaat van ramp verspreidde zich een epidemie, «de roode loep» rond de jaren 1675-80, die groot onheil, sterfgevallen en verlamming van alle arbeid, met zich bracht, zodanig dat de bevolking te Hoegaarden tot ongeveer de helft slonk, een gevolg van de talrijke sterfgevallen en, misschien meer nog, van de vlucht uit het onheilzaam dorp. In de steden achtte men zich veiliger. Het is mogelijk en zelfs waarschijnlijk dat Jacques V. Hagend., een boer van aanzien, die zeer jong, in 1677 is gestorven, ook een slachtoffer is geweest van de vreselijke ziekte.

In de volgende XVIIIe e. en met de nieuwe generatie Roland V.H. die met Marie Maes gehuwd was, zal alles weer in orde komen. Wij noteren in die XVIIIe e. een geweldige opbloei van de Hoegaardse biernijverheid, bloei waarin de familie V. Hagendoren zal delen.

J. VANDER VELPEN

item de timmer aende pael vandie schouwe vandie keucken...
15 rg;
item het backhuys met die oven ende steenen 7 rg;
Seraes SWEERTS heeft uytterhandt naederhandt gecocht die
doble schouwe ende het steene mantelbert.... 30 rg.

UIT OUDE PAPIEREN

OUDE AMBACHTEN

Met de grote welvaart, de produktie van roestvrije metalen, het bijna algemeen in gebruik komen van elektrische koffiemolens enz. zullen de rondreizende *potafers* of *vertinners* en zelfs de *schaarsliepen*, stilaan tot het verleden gaan behoren.

Uit het jaar 1947 heb ik een briefje bewaard, 8 bij 10 cm groot, dat op 8 mei van dat jaar te St.-Genesius-Rode rondgedragen werd. Het luidt als volgt: «Opgelet, huismoeders! Met deze kom ik u te berichten, dat ik mij ten uwen huize zal aanbieden voor het MAKEN en SCHERPEN van alle KOFFIEMOLENS. Uw koffiemolen mag nog zo grof malen, eens door mij gescherpt, zal hij weer rapper en fijner malen dan vroeger.

Ik gelast mij ook met het VERTINNEN van lepels en vorketten. - *Alle reparatiën van keukengerief.* Alles wordt binnen enkele uren terug bezorgd. Hopende, M.M., met uwe bestellingen vereerd te worden, dank ik U bij voorbaat. Hellinckx Frans, Filips van Cleeflaan 35, Gent. - Bezorg mij dit briefje terug a.u.b. - Druk A.C.M.»

C. THEYS

Het smedenambacht te Leuven

(Vervolg van blz. 124)

DEELNAME AAN PROCESSIONS EN AAN DE OMMEGANG

De smeden hielden staan dat zij het oudste ambacht van de stad waren. Iedereen schijnt overtuigd geweest te zijn van het gewettigde van deze aanmatiging, vermits niemand er bezwaar in zag dat de smeden aan het hoofd van de stoet van de naties opstapten in de processies. Na hen kwamen de «metalen potghieters» en de «ketelbueters», die trouwens onderafdelingen van hun corpus waren.

Volgens het raadsbesluit van 1433, moest voor de vorming van de stoet postgevat worden in de «Nyeuwe straete op den hoek van der Penninckstraeten». Thans zou men zeggen: in de Vanderkelenstraat, in de buurt van de Savooiestraat (4648-59 v°). Afgevaardigden van het stadsbestuur gaven het teken tot het vertrek en alsdan moest ieder ambacht de kersse volgen. De meesters, die door ouderdom of ziekte niet in staat waren deze verplichting na te komen, moesten vooraf de gezwoorenen verwittigen. «Ende zoe wye des niet en dade, dat hy betalen sal den gezwoirenen van zijnen ambachte, tot des ambachts behoeff, een quaerte Ryns wyns». De dekens, die de voorziene boeten niet zouden toepassen, worden bedreigd «elck van hen een ghelte Rynswyns tot s'ambachts behoeff» te moeten geven (4648-8).

In 1518 stelde men de boete voor afwezigheid op 4 stuiver (4651-369). Een ambachthouder, Cornelis Doms, meende dat hij aan de processie niet moest deelnemen omdat hij te Heverlec woonde. De dekens dachten er anders over en «midts dyen hy in drije processiedaghen inobedient is geweest», pasten zij de voorziene boete toe (4655-f° 81 en volg.).

Op 2-7-1672 richtten de dekens een rekwest tot de stadsraad waarin zij voorstelden dat de boete van 4 st. door de ouddekens zou geïnd worden. Uit de tekst blijkt dat er toen op twee verschillende plaatsen vergaderd werd. Voor drie, in het stuk niet uitdrukkelijk vermelde processies, moest men «aen die beke bij den Roelandt», d.i. in de Diestse straat bijeenkomen; voor deze van «Onse Lieve Vrouwe ginder buyten, aen die beke van het Collegie van Luijck» (11.671-65). Deze instelling was gelegen in de Muntstraat tegenover de 's Meierstraat.

Door vergelijking met de formule van de ambachtseed, voorkomend in het boek van de ambachtsrekeningen, begonnen in 1608 (11.674) en met andere teksten waarin over de processies gesproken wordt, mag men besluiten dat het in deze van Half-Oogst was, dat het beeld van O.-L.-V. van Ginder Buiten omgedragen werd. In de XVe eeuw ging men eerst langs de Vleminckstraete, later langs de Muntstraat naar het stadsmidden. De «goede lieden vanden ambachten» mochten de processie verlaten bij de «bynnensten poorten vander dorpstraeten», maar de keersen

moesten verder mee (4648-8 & 9). Het beeld van de Madonna berustte in de kapel van de Grote Gilde van de Kruisboog, gezegd de «zestigen». Het is de ligging van dit bedehuis, die aan het beeld zijn eigenaardige naam bezorgde. De kapel stond *ver buiten* de eerste ringmuur, in de buurt van de Tiense poort. Een gang, die nog bestaat, duidt ongeveer de plaats aan. De naam Ginderbuitengang zegt de Leuvenaar niets meer, zomin als de Zeven-Weeëgang, in de onmiddellijke buurt, een tweede herinnering aan het eens zo befaamde beeld, dat thans in Sint-Pieterskerk berust.

De ambachtseed somt de vier processies op als volgt: «theylich: Sacrament dach ende Sinte Peeters dach ende Onser Liever Vrouwen ginder buyten ende Loven Kermisse dach». Hier hebben we de chronologische volgorde.

Buiten haar «keerssen» droeg het ambacht nog een zilveren schakel (schildeken) mede in de optocht. Deze laatste werd in 1621 aangekocht. In de ambachtsrekening vindt men volgende post: «Item noch betaelt aen eenen silveren schaeckel voor den cnaep, cost 18 g. 11 st.». Het ambacht droeg de helft van de onkosten, de «momboirije» moest voor de rest instaan. Feitelijk zou de uitgave in drie moeten gedeeld geweest zijn, «maer die cappelle en heeft geen geelt», tekende de klerk aan (11.674).

Het volgend jaar vernemen we dat de knaap de schakel «hadde verseet indie lombarde, daerop ghegheven 14 gulden». Weer betaalden het ambacht en de momboirije ieder de helft van de som vereist voor het lossen van het pand. De kapel kon onmogelijk iets bijdragen (11.674).

De aanzienlijkste ambachthouders paradeerden in de processies en andere optochten met stokken, versierd met zilveren appels. Op een ambachtsvergadering, gehouden op 2-11-1786, werd de verkoop van 15 processiestokken van gewoon formaat en één, bekroond door een zilveren beeld van St.-Eligius, voorgesteld. Niet minder dan 46 meesters hadden het niet nodig gevonden of geen lust gehad aan de oproep gevolg te geven, zodat met 14 stemmen tegen één het voorstel aangenomen werd. Meteen werden ook het zilveren schildeken van de knaap, de houten keersse en de kledij van de keersdrager van de hand gedaan (11.673). De zilversmid C. Rousseau betaalde 218 g. 19 st. 1 oord voor de stokken en de schakel; verder kocht hij nog 12 ons min een engels zilver voor 46 gulden (11.675).

Dank zij Willem Boonen weten we welk het aandeel van de smeden was in de ommegang. Ziehier hoe deze geschiedschrijver hun groep beschrijft:

«Die derthienste figure. Die Smeden.

Jahel, die huijsvrouw van Haber, zal sitten als een eerbaer vrouwe, hebbende in die hant eenen grooten nagele, ende in die andere hant eenen hamere, aen welcke hant zal desen rol hangen: Veni et ostendam tibi virum quem queris. (Compt ende ick zal

u wijsen den man die ghij soeckt) Ende bij haer zal gaen een groot capiteijn ende man van waepenen, vliende vanden strijt, wijens waepenen zullen som zijn affgehouden ende gevallen, wijens naem es Sisara. Ende zal bloothoofds zijn, hebbende aenden eenen slaep van zijnen hoofde thoof van eenen naeghele, recht of hij doer dat hoofd ginge, ende dat bloet allomme daer vuint rijsende oft loopende. Achter haer zal comen een heerlijck man van waepenen, met knechten achter hem, ghenoomt Barac. Judicum iiiij^o».

We hebben geen aanwijzing gevonden hoeveel de uitrusting van deze groep wel mag gekost hebben. Wat de deelname in het begin van de XVIIe eeuw kostte, daarover vindt men de volledige opgave in de ambachtsrekeningen. In deze laatste, afgesloten in 1608, komen volgende posten voor:

Vergoeding aan de personages uitbetaald:		
de prins	6	st.
de vrouw	8	st.
2 lakeien à 4 st. =	8	st.
degene die het «pert lijeden»	2	st.
degene met de nagel door het hoofd	6	st.
degene die de helm droeg	2½	st.
	1 G.	12½ st.
huur van het paard	20	st.
huur van twee harnassen en een zwaard	25	st.
	2 G.	5 st.
	3 G.	17½ st.

(11.674-3 v°).

De lezer zal zich bij het lezen van de beschrijving van de groep afgevraagd hebben of onze voorouders wel begrepen hebben waarover het ging. Het bestuur van het ambacht moet waarschijnlijk klachten van de toeschouwers gehoord hebben en het besluit werd dan ook in 1618 getroffen ter verduidelijking 14 bordjes te laten maken, waarop de namen van de personages geschilderd werden. Of dat wel veel zal geholpen hebben, is een andere vraag.

Uit de rekeningen van 1608 vernemen we dat de figuranten met een «ontbijet» getrakteerd werden. We krijgen meteen de opgave van de eetwaren, die bij die gelegenheid gekocht werden:

— 12 pond gezouten vlees, tegen 2 st. 1 blank (d.i. 2,75 st.)	
het pond	33 st.
— brood	10 st.
— een pond boter	5½ st.
— pensen	7 st.
— bier	26 st.

Naar onze bescheiden mening zullen de disgenöten ruimschoots hun bekomste gehad hebben!

Op het einde van de XVIIIe eeuw was de eerbied voor de oude geplogenheden bij de smeden verdwenen. De ambachthouders besloten op 18-4-1780 al de voorwerpen, die in hun ogen overtollige rommel geworden waren, bij opbod te verkopen. Ziehier wat van de hand gedaan werd:

— twee keersdragersklederen	23 g.
— twee tinnen kannen (gewicht 23 lb. $\frac{3}{4}$ tegen 8 st. het pond)	9 g. 10 st.
— een blikken helm en dito harnas	15 st.
— een ijzeren harnas en hamer	16 st.
— een tweede ijzeren harnas	3 g. 3 st.
— «een staeck van een wingseel»	12 st.
— een partij haken	2 st.
— een processiekeersse	8 g. 2 st.
— twee koperen voeten van brandijzers	5 g. 4 st.
— «twee copere candelaers, sive opstekers voor de keirssen»	2 g. 18 st.
	<hr/>
	54 g. 2 st.

Men behield dus één keersse en in het vervolg huurde men de livrei van de keersdrager. Waar was der vaadren fierheid gevaren?....

DE «VERGANSINGHE» OF FEESTMAALTIJD

De ordonnantie van 1570 verplichtte de meesters de dienst op St.-Elooi bij te wonen, «ende voordere oft langere nyet» (4655-116). Dit zou laten veronderstellen dat er een staartje aan die dienst was. En toch schijnt het niet bij die gelegenheid geweest te zijn, dat men de benen onder tafel stak. Als er toen gefeest werd, was het in elk geval zonder tussenkomst van de kas van het ambacht.

In de rekeningen van 1618 treft men volgende post aan: «Item, verteert oep *Sinte Peeters dach* in Roemen (een bekende herberg op de hoek van de Tiense straat) met consent van geheel ambacht boeven de ghieft van den oever deeken Jaspas de paep ende peeter van den broeck, renthmeester 18 Rg. 16 st.».

De afrekening van 1622/3 vermeldt: «Item noch verteert inden heert, op *Sinte Peeters dach*, daer het ambacht bij een was met 46 persoenen». Uit de tekst blijkt verder dat van de leden een kleine bijdrage gevraagd werd en dat de overdeken Bastiaen Ceustermans en de rentmeester Jan Lamberechts elk drie pattacons schonken en Jaspas de Paep, twee. Het ambacht, de momboirije en de bus moesten ieder voor een derde van het tekort instaan (11.674).

En nu nog een passus uit het register van de opnamen in het ambacht dagtekenend van 23-6-1727: «Ende is voor oudt deeken van desen ambachte vercosen Sr. Jacobus Piot ende

voor deeckens, Srs Joannes Bertheyns, Arnoldus de Helt ende Nicolaus Goossens» (11.672-f' 83). Onmiddellijk daarna dit betekenisvol verslag en besluit: «Ende is op 29 Junij 1727 bijden heelen ambachte verteert, de vergansinghe in de ambachtscamere Memorie Dat het gene alsdoen meerder is verteert geweest, als de vergansinghe was medebrengeende, is geweest tot laste van den voors. oudt deecken ende bij den selven betaelt, gelyck in toecomende altydt sal moeten geschieden». Nogmaals hebben we hier dus de bevestiging dat de maaltijd plaats greep op Sint-Pietersdag.

Maar hoe kwam men ertoe de eigenaardige term «vergangsinghe» te gebruiken? Te Brussel moest in het begin van de XVe eeuw de meester, die voor het eerst tot gezwoorne verkozen werd, aan zijn voorgangers een maaltijd aanbieden. Een gans vormde de hoofdschotel. Vanaf 1450 werd de maaltijd geleidelijk vervangen door de verplichting een zilveren schaal of een bepaalde som aan het ambacht te schenken (G. Des Marez-L'organisation du travail à Bruxelles au XVe siècle). Het ziet er dus uit, dat de gans zowat overal in onze streken als de onmisbare schotel op een plechtige feestdis voorkwam. En toen door de wisselende mode deze vogel van het menu verdween, bleef de term «vergangsinghe» voortleven uit traditie. De spijskaart werd trouwens hoe langer hoe meer rijkelijk gevarieerd. Onze voorouders werkten hoeveelheden naar binnen, die ons wel een beetje verbaasd doen opkijken. De rekeningen geven een trouw beeld van de voorraden die aangekocht werden. We geven hier een paar voorbeelden, getrokken uit de afrekeningen van de XVIIIe eeuw.

In 1737 werden «twee coopen» kreeften aangekocht bij Hendrick Pastijns ...	11 G.	5 st.
en bij Francis Staes, nog 28, waarbij nog een «seel van een ton bier»	9 G.	19 st.
Ieder deelnemer schijnt dus recht gehad te hebben op een kreeft.		
Thomas vander Veecken leverde «rent ende vercken vlees»	8 G.	3 st. 2 oord
Francis Van Reseghem zorgde voor twee «moewaelsche» (?) hespen	7 G.	8 st. 2 oord
Peeter-Joannes Jooris leverde brood voor Niclaes De Groot ontving voor het leveren van «twee calcoensche haenen en het pouldereren dyer»	5 G.	14 st.
De weduwe Van Resegem bezorgde de specerijen	4 G.	13 st.
De huisvrouw van Jacobus De Bruyn rekende voor «een stuck met een ton goet bier»	17 G.	9 st.
De tingieter Staes werd aangesproken «voort leveren vant servies»	6 G.	4 st.

Daarbij kwamen dan nog een hele reeks kleine uitgaven, waarvoor Alexander Maes het nodige gedaan had. Het ging over «keirgelt, cuyper (die het bier moest binnen doen) salaet, ramenyt-sen, peeterselie, schueren der ketels, houdt ende het wassen van het then» 4 G. 8 st.

81 G. 19 st.

Van deze uitgaven viel maar 18 G. 15 st. ten laste van de Confreers.

Uit de rekeningen van 1746/50, volgende posten:

13 koppel kiekens	11 G. 14 st.
Vlees	8 G.
Hespen en specerijen	13 G. 8 st.
Fricadellenvlees	14 st.
Gerookte tongen	13 G. 13 st. 3 oorden
80 witte broden	5 G. 12 st.

53 G. 1 st. 3 oorden

Men bedenke hierbij, dat het ambacht in die tijd een vijftigtal meesters telde. Is het wel nodig te vermelden, dat uit geen enkele tekst blijkt, dat de afwezigen met een boete moesten bedreigd worden?

BEGRAFENISSEN EN MISSEN VAN REQUIEM

Bij overlijden van een meester of van de echtgenote van een confreer moesten al de ambachthouders op de begrafenis verschijnen. Deze plicht werd maar al te dikwijls schoorvoetend volbracht. De knaap overhandigde aan de meesters, die hij voor de rouwplechtigheid daagde, een loden penning, die moest afgegeven worden aan de meester, die met de controle belast was. Wie een geldige reden kon aanvoeren voor zijn afwezigheid, moest die nog dezelfde dag aan de dekens melden. Degene, die zonder verontschuldiging wegbleef, moest twee stuiver boete betalen. Een ordonnantie van 1672 bracht de boete op 4 stuiver, door de oud-deken te innen (11.671-65) (12). Het bestuur

nam de zaak dus ernstig op. Trouwens, Werkelijke doorsnede 30 mm.

(12) Post uit de rekeningen van 1638/9 (11.674):

«Item, gegeven Jack den gautsmit, voor tweensestich loeen te stecken, het stuck eenen braspenninck, tsamen 3 G. 17 st. 1/2.»

Hieruit blijkt dat de braspenninck 1 1/4 stuiver waard was.

In 1736, betaalde men aan de geelgieter De La Vacherie 4 G. 4 st. voor het maken van een vorm, te gebruiken voor het gieten van de loodjes (11.675).

reeds op 7-3-1613, had men het reglement laten acteren door Notaris Guillaume Impens in aanwezigheid van de ambachthouders, in algemene vergadering bijeengeroepen (11.671-37).

Jaarlijks werd ook een Mis van Requiem gecelebreerd voor de afgestorven leden van de broederschap van St.-Eligius. Deze plechtigheid werd op de feestdag van St.-Bartholomeus (24 augustus) gesteld, zoals blijkt uit de ordonnantie van 21-7-1599 (4651-428). Natuurlijk behoorden al de meesters aanwezig te zijn en ieder moest een halve stuiver offeren. Volgens een overeenkomst van 1599, werden de kosten van de dienst gedragen per derden door het ambacht, de momborije en de kapel. «Dese drij meesters sullen den offer te baete nemen om die misse te betaelen ende het derde paert die momborije».

SINT-ELIGIUS, PATROON VAN DE SMEDEN

De feestdag van Sint-Elooi wordt door de metaalarbeiders nog steeds gevierd. Met de H. Barbara, patrones van de mijnwerkers, is hij vrijwel de enige beschermheilige van de ambachten, die nog regelmatig kerdacht wordt. Waarheidshalve moeten we bekennen, dat bij de viering doorgaans weinig vroomheid te pas komt en dat, bij die gelegenheid veelal Bacchus de meeste offeranden krijgt. Onze voorvaders lieten zich op die dag wel spijs en drank goed smaken, maar vooraf kreeg de heilige toch de eer, die hem toekwam. Al de confreres hadden de verplichting in de H. Mis aanwezig te zijn, maar de ordonnantie van 1570 bepaalde uitdrukkelijk «ende voordere oft langere nyet» (4655-116). Aan de godsdienstplechtigheid werd dus het voornaamste belang gehecht. Dat wettigt de veronderstelling, dat de broederschap van St.-Eligius ouder moet zijn dan het ambacht en dat dit laatste wellicht zijn ontstaan aan de confrerie dankt. Is het niet typisch, dat de ambachtseed begint met: «Inden iersten gheloeffdij bruer te zyne van Sinte Loij»? Pas daarna worden de verplichtingen tegenover de hertog, de stad en de corporatie zelf opgesomd.

De geschiedschrijver G. Des Marez, in zijn werk «L'organisation du travail à Bruxelles au XVe siècle» (blz. 463 en volg.) komt eveneens tot de vaststelling dat de broederschap van St.-Elooi moet dagtekenen van vóór de officiële erkenning van de corporatie. De smeden zelf deelden ook deze mening; in 1699 beweerden zij zonder meer dat hun genootschap in het jaar duizend gesticht werd!

Te Brussel waren het niet uitsluitend smeden, die lid waren van de broederschap, men stelt ook de aanwezigheid vast van mes-, zaal-, gareel- en rijtuigmakers, goudsmeden, schilders en zelfs bakkers. Het was wellicht de afdeling onderlinge bijstand, die de buitenstaanders tot het lidmaatschap deed besluiten.

Ook bij de Leuvense smeden, waren de broederschap met eigen kapel, de momborije en het ambacht feitelijk drie afdelin

gen van één beroepsvereniging. De eerste stap om in het ambacht te geraken, was de toetreding tot de broederschap. In het midden van de XVe eeuw werd de leerknapp verpllicht als inkomgeld in «de broederschap van Ste Eloij te Wittevrouwen» te geven «een pont was oft gelt daer voere» (11.671-48). Op 18-7-1453 werd besloten dat de «meesters, werckluijden ende goede mannen vanden selven ambachte» de mis van de patroon in de kapel van de Witte Vrouwen moesten bijwonen op boete van een plecke (11.671-49).

Sint-Michielskerk, Leuven.
Beeld van St.-Eligius.

Wat bewoog de smeden speciaal Sint-Eligius te vereren? Volgens de hagiografen, was deze heilige een Frank, tijdgenoot van de H. Amandus. Hij werd omstreeks 590 te Chatelac, in de streek van Limoges geboren. In 641 werd hij tot bisschop van Noyon en Doornik aangesteld. Ons land was toen nog in feite een missiegebied. St.-Eligius bereisde Vlaanderen en zou zelfs tot Antwerpen doorgedrongen zijn. Hij overleed in 660. De heilige begon zijn loopbaan als goudsmid. Later werd hij muntmeester van de koningen Clotharius II en Dagobert. Buiten de goudsmeden, aanroepen hem de werklieden, die vooral de hamer gebruiken: hoefsmeden, grofsmeden, paswerkers, blikslagers, enz. Zijn feestdag wordt op 1 december gevierd en de verheffing van zijn relieken op 25 juni.

Toen de Leuvense smeden hun eigen kapel hadden, kreeg hun patroon vanzelfsprekend de eer van het hoofdaltaar. Men richtte ook twee zijaltaren op, een toegewijd aan Sint-Bartholomeus, het andere aan Sint-Fiacrius.

De H. Bartholomeus schijnt zowat de tweede patroon geweest te zijn. Waarom, is ons niet duidelijk, want niets in de levensbeschrijving van deze heilige verklaart die keuze. Sint-Bartholomeus was een van de twaalf apostelen, die men meent te mogen vereenzelvigen met Nathanaël, die van Jezus lofwoorden te horen kreeg. Hij werd evenals Sint-Pieter met het hoofd omlaag gekruisigd, nochtans na vooraf gestroopt geweest te zijn. De H. Kerk viert zijn feestdag op 24 augustus. Op die dag werd

de requiemmis voor de in het verlopen jaar afgestorven confraters opgedragen. Volgens het reglement van 1599, moesten de leden een halve stuiver offeren. Van de opbrengst betaalden de oud-gezwoorne, de momboirijemeester en de meier van de kapelmeesters, als vertegenwoordigers van de drie leden van het ambacht, de onkosten. Een derde van de ontvangst ging naar de momboirije (4651-428).

Sint-Andreas, broeder van de Heilige Petrus werd ook door het ambacht vereerd. Was het omdat zijn feestdag valt daags vóór die van Sint-Elooi?

De aanwezigheid van Sint-Fiacrius in de kapel van de smeden is ook moeilijk te verklaren. Deze was de patroon van de hoveniers. We vonden geen enkel bewijs dat deze laatsten in de Sint-Eligiuskapel hun beschermer vereerden. De schapraai van het ambacht berustte in St.-Jacobskerk en het beeld van de heilige staat nog altijd in deze bidplaats.

In een ordonnantie van 1672 wordt de volledige lijst van de missen opgegeven, die de smeden verplicht waren bij te wonen:

- «den dagh van den vs. Eloij comende 25 Junij», dag van de verkiezingen,
- de requiemmis op 24 augustus, feestdag van St.-Bartholomeus,
- St.-Andries, 30 november,
- «St Eloij, den dagh naer Ste Andries dagh», 1 december.

Wie op deze dagen in de mis niet aanwezig was, werd met 4 stuiver beboet. De kapelmeier was met de inning belast (11.671-65).

ORDONNANTIE OP DE ZONDAGRUST

Het feit dat onze voorouders ons talrijke prachtige kerken en kapellen, versierd met een menigte kunstwerken, hebben nagelaten, geeft ons natuurlijk een hoge dunk van hun vroomheid. Het doet ons dan ook wel wat vreemd aan te moeten vaststellen dat, in 1533, het stadsbestuur moest ingrijpen om de zondagrust te doen eerbiedigen. «Want sommighe vande gesellen vanden smeden ambachte, als maerschalcke, smede, mesmakers, potgieters, plattijnmakers, sadelmakers ende meer andere die int selve ambacht sijn, op sondaghen, vigilie daghen ende andere geboden heijlighe daghen ontydelyck gaen sitten wercken.... gode noch t'gebodt nijet ansiende». Wie zich voortaan liet betrappen op het niet naleven van het kerkelijk gebod, werd gestraft met een boete van een halve Hollandse gulden, te verdelen per derden onder de heer, de stad en het ambacht. Een enkele uitzondering werd toegestaan: «oft eenich goet man van buijten oft van bynnen noodelinghe te doene hadden syn peert te beslaene ofte te visiterene» (4651 f° 340).

DE KAPEL

De broederschap van Sint-Eligius was oorspronkelijk gevestigd in de kapel van de Witte Vrouwen. Dit klooster werd in 1248 opgericht; het was gelegen in de Diestse straat op de plaats, die thans ingenomen is door de officiële beroepschool.

De geschiedschrijver Van Even zegt dat de leden van de broederschap hun vergaderingen hielden in het «Sint-Loyshuis», gelegen in de Diestse straat. Hij verwijst naar een acte van 7-9-1447, maar geeft niet aan in welk dossier of register deze voorkomt, zodat we niet konden nagaan of daarin geen nadere bijzonderheden voorkomen. Een zaak is zeker, het ambacht bezat al in 1439 een «Sente Loyshuyse, dat sij ten armen, oude slede bekoeft» (11.671-f° 2). Het is best mogelijk het in de onmiddellijke buurt van het klooster van de Witte Vrouwen gelegen was.

Op 28-11-1453 werd nogmaals bevestigd dat de leden van de broederschap «op Ste Loijs dach te Wittevrouwen» naar de mis moesten komen en er offeren. De knaap moest nazien wie ontbrak, om de toepassing van de boete van een «plecke payements» toe te laten. Twee gezworenen moesten de verontschuldigungen van de afwezigen onderzoeken en oordelen over het al of niet aanvaarden van de aangevoerde redenen (4651-347 v° 348).

Korte tijd nadien kreeg het ambacht zijn eigen bidplaats. Een ambachthouder, Jan van der Merckt, die ook de kapel van Blauwput liet bouwen, liet aan het corpus zijn woning na, gelegen in de Parijsstraat. De bedoeling was aan het ambacht een welgelegen bouwgrond te bezorgen voor het oprichten van een kapel.

Willem Boonen vertelt ons hierover het volgende:

«De capelle van Sinte Eloij, inde Legestraete, alwaer oock Sinte Bertholomeus es rustende, es gefundeert anno 1456.

Ann° 1457, worden den torren opde voers. capelle gericht, ende de kercke gewijdt». Reeds in 1481 moest men het timmerwerk vernieuwen (acte 4-7-1481 in 1a, geciteerd door Edw. Van Even, blz. 443). Een tekening, voorkomend in «Louvain dans le Passé et le Présent», toont ons een gebouw, dat veel gelijkenis vertoont met de nog bestaande kapel van de Miniemen in de Diestse straat, een opvallende constructie.

Het kerkje had maar een beuk, maar er waren drie altaren, het hoogaltaar toegewijd aan Sint-Eligius en de twee andere aan St.-Bartholomeus en St.-Fiacrius. Dank zij de inventarissen, die van tijd tot tijd opgemaakt werden, zijn wij heel goed ingelicht over de bemeubeling, de kerkgewaden, heilige vaten, enz. Meteen hebben we een juist denkbeeld van de opofferingen, die de ambachthouders zich getroosten om hun bedehuis te versieren. Daarom dit volgend afschrift van de inventaris van 22-10-1784 (11.673):

In het sacristije.

Eerst vijff cassuijffels voor diaken ende subdiaken, met toebehoorten.

Item, twee vergulde kelcken.

Item, drij missalen, met eenen lessenaer.

Item, vijff halpen (alben) met sijne doecken.

Item, twee tenne lampullen met dito schotel.

Item, vier authaer doecken oft servietten.

Item, twee copere schotels ofte schaelen.

Item, een dito wieroock-vat.

Item, vier cleyne geslaege copere candelaers staende op de schappraij, waer de cassuijffels in liggen.

Item, eenen spaenleeren stoel, beslagen met copere naegels.

Item, eenen staenden lessenaer, daer de diakens d'Evangelie op singen.

Item, twee eysere pin candelaers. die men aen die baer stelt.

Item, een copere fonteijnken met een dito schelp.

Item, vier copere blaeckers.

Item, eenen spiegel met boleijnen lijst.

Item, eenen houten Cristus met dito Crucifix.

Item, twee Eyck-houte kniel schabellen met laijen.

Item, het oudt tabernaekel.

Item, een lynwaert schappraije.

Item, eene groote dito waer de cassuijffels in liggen.

Item, sesse caenen (berdens).

Item, eenen cap-stock.

In de Cappelle.

Eerst vier groote copere geslaege candelaers, staende op den grooten Authaer ende twee dito pin candelaers.

Item, vier gegote cleyndere dito voor de twee cleyne authaers.

Item, drij groote setels ofte fauteillen gegarniert met copere naegels.

Item, een schabelleken.

Item, eene copere croone, met twelff armen.

Item, eene copere lampe, hangende voor den grooten authaer.

Item, sesse copere armen.

Item, eene eysere croone, daer men de offer keirssen op brandt.

Item, eene eysere zingel met vier bellen.

Item, een silver hoeffejser ende aemer, met alnog een dito been, int'midden, geoffert aen St Eloij, hangende nevens den grooten Autaer op roode stoffe.

Item, een groot coperen weijwater vat, met eenen steenen voet.

Item, vier vergulde Engelkens, staende op de cleijne autuers, waer van den troon staet op den Sacristije solder.

Item, twee kniel schabellen.

Item, acht kniel bancken.

Item, twee crucefixen met Cristus beijde van hout, staende op de cleyne autuers.

Item, twee porsseleijne bloem potten, staende op den grooten authaer.

Item, twee cleyne dito, staende bij Ste Fiacker.

Item, thien schilderijen, soo cleijne als groote, waer van er twee zyn met vergulde lyste, alle hangende in de cappelle.

Op den solder van het sacristije.

Eerst eenen grooten vergulden troon.

Item, acht groote houtte vergulde candelaeren met copere schaelen.

Item, vier dito cleyndere met de schaelen.

Item, twee houtte, vergulde, groote piramieren, verbeeldende twee minnebroeders.

Item, een dito met vier engelen daer aen, verbeeldende Ste Eloije.

Item, een dito met als voor, verbeeldende Ste Fiacker.

Item, sesse cleyndere dito, verbeeldende eenige reliquien.

Item, een dito crucefix met voet.

Item, drij groote antependianes.

Item, twee cleyndere dito.

Item, negen houtte armen, waer de cassuijffels op hangen.

Item, een groote weeckhoutte schappraije, alwaer die vs. piramieren in zijn.

Item, eene cleijne dito.

Item, eene leer (ladder) met 15 sporten.

Item, eene quade eyck houtte kiste, dienende als kniel schabel.

Op het Toxael.

Eerst eenen houten trap om daer op te gaen.

Item eene houtte crucefix met Cristus.

Item, twee groote houtte engelen.

Item, twee musieck lessenaers.

Item, eenige horgelpypen met eene houtte casse.

Item, twee blaes balcken.

Item, eene schabelle met drij trappen.

Het verwondert ons enigszins om deze inventaris geen spoor meer te vinden van de zilveren remonstrans, voor een waarde van 300 gulden, geschonken in 1715 door wijlen Joannes Delfos, op last van een «solemneel vuytvaart int' musieck» en een eeuwig jaargetijde op zondag voor de schenker en zijn familieleden. Het ambacht besloot destijds deze plechtigheid te laten celebreren op de zondag na Half-oogst (11.672/169).

Wat er met de kapel en haar bemeubeling gebeurde tijdens de Franse bezetting, vernemen we door het relaas, dat door M. F. Pelckmans nagelaten werd (W. Boonen. Geschiedenis van Leuven, blz. 477):

«Den 15 september 1797, werd sy, door commissarissen uyt de municipaliteit en nagtwaekers gesloten. De meubiliare effecten vercocht geweest zynde, werd dese capelle, te Brussel ook vercocht. Sy werd gecocht door twee meesters smeden deser stad, welke er, God zij dank, nog geene hand aen gesteken hebben.

Maer zij is verhuert aen eenen meester ouden cleercoöper deser stad, daer recht over woonende, die haer tot magazijn gebruykt om syne effecten in te stellen».

Volgens een manuscript van Ad. Everaerts, in het stedelijk archief (Nr. 82), werd de kapel nog datzelfde jaar als tweede vleeshalle gebruikt. Het beeld van Sint-Elooi en het schilderij, dat zijn bisschopswijding voorstelt, werden naar Sint-Michielskerk overgebracht, waar zij zich nog altijd bevinden.

Het beeld staat achteraan rechts in de kerk en is de aandacht van de kunstlieftæbbers overwaard. Aan de overzijde heeft men het paneel opgehangen, dat vroeger het hoogaltaar van de kapel sierde. Het meet 1,75 bij 2,32 m en is op hout geschilderd. Een meesterwerk kan men het nu wel niet noemen. Volgens de stijl, schijnt het omstreeks het midden van de XVIIe eeuw geschilderd te zijn.

De kapel werd tot particuliere woningen verbouwd. Deze dragen thans de nummers 42 tot 46. Een dichtgemetseld ogiefvenster herinnert nog aan de oorspronkelijke bestemming. De zoldering in stucwerk bleef eveneens bewaard.

De schrijver bezit een plaat, gedrukt in de XVIIIe eeuw, die ook het bewijs levert dat Sint-Bartholomeus en Sint-Andries in de smedenkapel vereerd werden. De gravuur meet 20 bij 14 centimeter en is in de stijl van de oude glasramen gehouden. In drie nissen staan de heiligen Andreas, Eligius en Bartholomeus afgebeeld. Boven iedere nis, een medaljon. Dit boven Sint-Elooi draagt eenvoudig de gekroonde hamer. In de twee andere staat de marteldood van de beide andere heiligen afgebeeld. Onder de nissen, een cartouche met volgende tekst:

Sinte Eloy Heyligh Bisschop en Confessoor,
Beschermt ons Beesten, Koeyen en Paerden,
Verwerft ons sondaers aen Godt gehoor,
Als wy sullen scheyden uyt deser aerden.

Onderaan het blad staat deze vermelding:

Welcken Feest-dagh geviert wordt tot Loven in de
Cappelle van den Heyligen Eloy.

Jammer genoeg komt geen naam van een drukker op de plaat voor, zodat zij niet bij benadering gedagtekend kan worden.

De rekeningen van de kapel zijn niet bewaard gebleven. We weten enkel dat jaarlijks afgerekend werd. Bij gelegenheid van de verkiezingen van de gezwoornen, op 25 juni, werden ook drie kapelmeesters aangeduid, die één jaar dienst deden als nieuwe en het jaar daarna als oude kapelmeesters. De aankomende meesters moesten onder de voorgangers een meier verkiezen. Het is deze, die op Sint-Laurijsdag (10 augustus) de rekeningen ter goedkeuring moest voorleggen (11.671-66 en volg.).

(Wordt vervolgd)

A. MEULEMANS

De oprichting van de Priorij te Zevenborren (*)

Het stichten van een klooster is op zichzelf niet zo onge-
woon. Het verloopt overal volgens hetzelfde schema. De stichting
van de priorij te Zevenborren in het Zoniënwoud vertoont ook
niets uitzonderlijks, maar voor deze stichting zijn de archiva-
lische stichtingen nagenoeg volledig. En wat dit betreft verdient
het dus enige aandacht.

Voor de stichting van de priorij komen drie akten in aan-
merking: de oprichtingsakte, de schenkingsbrief en de dotatie.

De oprichtingsakte (1) is een notarieel document waarin alle
akten van het kerkelijk stichtingsdossier gevidimeerd werden: de
delegatiebrieven, het relaas van de oprichtingsplechtigheden en de
officieel-kerkelijke goedkeuring van de priorskeuze. De gevidi-
meerde delegatiebrieven zijn gedagtekend van 3 en 8 april 1389.
De oprichting heeft plaats op 11 april. Akte werd daarvan geno-
men op dezelfde dag. De kerkelijke goedkeuring volgt 's anderen-
daags, op 12 april, en wordt dezelfde dag in een akte vastgelegd
Zondag 11 april was Palmzondag. Zo wordt de chronologische
reductie tamelijk eenvoudig. In 1388 valt Pasen op 29 maart,
in 1389 op 18 april. Het is duidelijk: de canonische oprichting
van Zevenborren heeft plaats gehad in 1389, niet in 1388 zoals
doorgaans nog wordt beweerd (2).

De schenkingsakte (3) van Johanna van Brabant is geda-
teerd op 4 november 1388. De dotatieakte (4) draagt als datum
29 maart 1388. In dit jaar valt Pasen op 29 maart. Deze oor-
konde zou dan opgesteld zijn op Paasdag, indien zij in 1388 werd
opgesteld. Men mag verwachten dat deze allerbelangrijkste chro-
nologische omstandigheid in de formules van de dotatie zeker
zou vermeld zijn. Dat is niet het geval. Het betreft hier dus de
tweede 29e maart van hetzelfde jaar volgens de Paasstijl, van
het volgende jaar, volgens de nieuwe stijl. In 1389 valt deze dag
vóór Pasen (18 april). Ten andere ook de aanduiding der twaalfde
indictie, in de formules der oorkonde, wijst op 1389. De dotatie-
akte is wel degelijk te dateren op 29 maart 1389. Zo tekent zich

(*) Voor de verwijzingen gelieve de lezer rekening te willen houden met
de afkortingen en geciteerde werken in een vorige bijdrage (ESB XLIII,
1960, blz. 439-450).

(1) In origineel charter bewaard in het A.R.A.K.A., 15506, 60.

(2) Gewoonlijk vertrekt men van WIAERT, die de oprichting plaatst in
«... anno itaque a partu Virginis 1388», *o.c.*, blz. 12. Zie eveneens
ACQUOY, *o.c.*, dl. III, blz. 21; A. WAUTERS, *o.c.*, dl. III, blz. 697
en S. PIERRON, *Histoire illustrée de la Forêt de Soignes*, Brussel,
1938, dl. III, blz. 136 vv.

(3) In origineel charter, A.R.A.K.A., 15506, 66.

(4) *Ibidem*, nr. 68. De Latijnse vertaling van dit document kan men vin-
den bij A. MIRAEUS, *Supplementum ad opera diplomatica*, dl. III
(Brussel, 1734), blz. 169.

een juistere chronologische volgorde af: de hertogelijke schenking op 4 november 1388, de dotatie op 29 maart 1389 en de oprichting op 11 en 12 april van hetzelfde jaar.

De kluis van Zevenborren hoorde toe aan de hertogin van Brabant, vermits ze in het Zoniënwoud (5) was gelegen. Hertogin Johanna gaf de kluis aan Bredeyck en zijn gezellen. Aldus blijft ze in de kloostertraditie (6) gevierd als *fundatrix*. Deze schenking houdt ook weer niets bijzonders in. De liefdadigheidswerken zijn aan de orde van de dag onder de regering van Johanna. Kloostergemeenschappen en geestelijken genieten er ten andere het meest van (7).

Ze geeft aan Bredeyck dit stukje van het hertogelijk domein «in puerre aelmoessen» om er een klooster te bouwen. Meteen amortiseert Johanna dit goed zodat de begunstigden er vrij kunnen over beschikken. Het eigendomsrecht «in puerre aelmoessen» is echter nog een vorm van tenure. Men moet duidelijk onderscheiden: «in gerechten eygendomme», waar geen dienst of cijns aan verbonden is en «in gerechten aelmoesen». In het laatste geval is er een prestatie (8) verbonden aan de schenking. De prestatie is van bijzondere aard en bestaat bv. uit bepaalde gebeden, kerkelijke jaargetijden en dgl.

Ook Zevenborren is gesticht opdat de hertogin van Brabant er een bepaald voordeel zou aan hebben; zij wil «... deylachtich werden mogen des diensts ons heren die men... daer in begaen zal...». Dit wilde zeggen dat de koorheren aldaar verplicht waren een plechtig jaargetijde te celebreren op de verjaardag van Johanna's dood. Later zullen de hertogen vagere prestaties vragen: «... selen gehouden bliven te bidden». Tegenprestaties van deze aard schijnen wel veel last met zich mee te brengen, te oordelen naar het beklag van een *procurator*, enkele jaren later, bij het toenemen van het aantal jaargetijden (9). Eigenaardig is wel dat men nergens zegt welk klooster daar zal gesticht worden en dat men niet preciseerd hoeveel personen er zullen verblijven (10); het geschonken goed wordt ook niet omschreven. Volgens de

(5) Zie onze bijdrage in *ESB.*, 1960, blz. 448 en nota 55.

(6) J. GIELEMANS, *Tractatus*, blz. 493; A. PONTANUS, *o.c.*, fol. 21 v°; WIAERT, *o.c.*, blz. 6.

(7) M. MARTENS, *o.c.*, blz. 182-83 en E. DE MOREAU, *Histoire de l'Eglise en Belgique*, dl. IV, blz. 109-110.

(8) Vergelijk met de bepalingen aangaande dit onderscheid W. VAN DER TANERIJEN, *Boec van der loopender practijken der Raidscaemeren van Brabant*, uitgegeven door E. STRUBBE, dl. I (Brussel, 1952), blz. 446 (157, 8). Zie eveneens G. SIMENON, *L'Organisation économique de l'abbaye de Saint-Trond* (Brussel, 1912), blz. 73; DYKMANS, *o.c.*, blz. LX.

(9) In een inventaris van de kloosterbezittingen noteert hij in 1474 vijftientig plechtige jaargetijden, elke week minstens dertien gelezen missen en nog andere geestelijke lasten (*ARA.K.A.* 15567).

(10) Vergelijk de stichtingsakte van Korsendonk, door hertogin Maria van Gelder op 9 maart 1395 n.s.: «... van twelf religiosen priesteren der Ordinen ende Regulen der Carthusen of van Regulieren Canonenken Ordinen Sente Augustijns...», F. PRIMS, *Het Chartarium van de*

akte werd het goed bepaald door Reinier Hollant, rentmeester van Brabant, die zelf de administratie van het Zoniënwood in handen had. In de bewaarde rekenboeken van R. Hollant, waarin de landmetingen opgetekend staan, is geen enkele aanduiding te vinden over het geval te Zevenborren (11). In latere schenkingen van hertogin Johanna worden precieser gegevens medege-deeld over de domein-omschrijving van de nieuwe stichting.

In 1390 worden de grenzen uitgebreid en expliciet omschreven door Reinier Hollant (12). In 1391 wordt het domein nog met vijf bunders vergroot, zoals opgetekend werd door Jan van Keulen, rentmeester van Brabant (13). In deze akte is voor het eerst spraak van de vijvers van Zevenborren: ze krijgen een vij-ver, het Elsbroec. Als motief der uitbreiding wordt in beide ge-vallen het feit opgegeven dat het aantal kloosterlingen toeneemt, een feit waarover verder sprake in deze bijdrage. Samen met de schenkingen wordt er telkens herinnerd aan de religieuze tegen-prestatie. Het convent zal deze verbintenis officieel erkennen in een akte van 1391 (14).

Breedeyck en zijn gezellen hadden aan bisschop Jan T'Ser-claes van Kamerijk hun plan voorgelegd. De abdis van de Benediktinessen van Vorst-Brussel, die het patronaatsrecht (15) had over de St.-Genesius-parochie te Rode werd geconsulteerd en samen met de pastoor van die plaats verklaarde ze zich akkoord. Doch op het ogenblik der oprichting is Jan T'Serclaes overleden en is de bisschoppelijke stoel van Kamerijk vacant. Wanneer sterft Jan T'Serclaes? Hoe lang blijft de bisschopszetel van Ka-merijk vacant? Men neemt doorgaans aan dat hij overleed op 12 januari 1388 (16). Anderzijds staat het vast dat zijn opvol-

O.-L.-Vrouwpriorij van Korsendonk, in Handelingen der Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, dl. CXIII (1948), blz. 122.

Vergelijk de oprichtingsakte van Rooklooster, door de aartsdiaken Jan T'Serclaes op 18 januari 1374 n.s.: «... ibidem sit unus prior ac quattuor presbiteri et quattuor familiares conversi... ne plures ibidem recipiantur...», *Cartularium van Rooklooster, ARA.KA., 16239, fol. 5 v°.*

- (11) Renier Hollant was rentmeester van Brabant van 1375 tot 1390. Zie hiervoor M. MARTENS, *o.c.*, blz. 55 en 116-7. Zijn rekeningen worden nog bewaard op het ARA, *Rekenkamer*, 2362-75. Onder de regering van Johanna schijnt hij de voornaamste ambtenaar in het hertogdom te zijn (M. MARTENS, *o.c.*, blz. 251). Het Zoniënwood, in tegenstelling met de andere bossen, zal waarschijnlijk onder zijn toezicht gestaan hebben... «omdat de rentmeester van Brabant daeraf pleight te rekene», *ibidem*, blz. 145.
- (12) ARA.KA. 15506, 70, gedeeltelijk aangehaald in onze eerste bijdrage.
- (13) ARA.KA. 15506, 76. Over deze rentmeester, zie M. MARTENS, *o.c.*, blz. 117.
- (14) ARA., *Charters van Brabant*, karton 135, nummer 6584.
- (15) Enkele algemene begrippen hieromtrent vindt men in J. LAENEN, *Introduction à l'histoire paroissiale du Diocèse de Malines* (Brussel, 1924), blz. 246 vv; W. NOLET en P.C. BOEREN, *Kerkelijke Instellingen in de Middeleeuwen* (Amsterdam, 1951).
- (16) C. EUBEL, *Hierarchie Catholica*, dl. I (Munster, 1898), blz. 166 overgenomen door H. PIRENNE, *Histoire de Belgique*, dl. I, geillus-

ger pas begon te regeren vanaf einde december 1389 of einde januari 1390. Er zou dus een vacatuur geweest zijn van twee jaar. Jan T'Serclaes was afkomstig uit de patriciërsfamilie T'Serclaes uit Brussel. Hij werd deken van St.-Goedelekerk in zijn geboortestad in 1356 en aartsdiaken van Henegouwen in 1371. De bisschop van Kamerijk, Gerard de Dainville, sterft op 18 juni 1378 en Jan T'Serclaes volgt hem op vanaf 5 november. Bij zijn dood had bisschop T'Serclaes tien jaar, zes maanden en twaalf dagen geregeerd (17). Hij werd op 1 juli 1378 gekozen, op 5 november daaropvolgend officieel aangesteld en op 26 november gewijd. Hoe kan hij dan in januari 1388 gestorven zijn? Eubel en de auteurs die hem volgen vergissen zich wanneer zij het jaartal 1388 van de Kamerijkse paasstijl niet omzetten in 1389 (18). Bisschop Jan T'Serclaes van Kamerijk stierf op 12/13 januari 1389. Wanneer zijn Breedeyck en zijn gezellen dan naar bisschop T'Serclaes gegaan met hun verzoek? In elk geval vóór 13 januari 1389. En waarschijnlijk vóór november 1388, want op dat ogenblik hadden ze reeds de toelating van hertogin Johanna. Het kapittel nam de zaak van Zevenborren in handen en delegerde met de nodige volmacht, de proost van St.-Vincent te Zinnik, Thomas Visdom, raadsheer van de hertogin van Brabant en vicaris *in spiritualibus* van het kapittel van Kamerijk. Hij mocht op bevel van het kapittel een bisschop mandateren om de priorij van Zevenborren in te wijden en de eerste broeders in te kleden. Hij maakt onmiddellijk van zijn volmacht gebruik en mandateert op gezag van het kapittel, Jacob Bustin, bisschop van Civitas Nova (19) en suffragaan van Kamerijk. Jacob Bustin is een franciscaan en wordt geciteerd als bisschop van Linda (1381), van Civitas Nova of Asolo, suffragaan van de bisschop van Grado (1386). Als suffragaan van Kamerijk is hij alleen gekend door de akten van de kerkwijding te Zevenborren. In 1394-95 treedt hij op als hulpbisschop van Doornik (20).

Jacobus, bisschop van Civitas Nova, suffragaan van de bis-

treerde uitgave (Brussel, 1948), blz. 509; zie eveneens *Gallia Christiana*, dl. III (1725) kol. 47; U. BERLIÈRE, *Jean T'Serclaes, évêque de Cambrai (1378-88)*, in *Bijdragen tot de Geschiedenis*, dl. VI (1907), blz. 245-56.

- (17) *Gallia Christiana*, loc. cit., citeert een *catalogus Hasnoniensis* die precies mededeelt over T'Serclaes: «... sedit annos 10, menses 6, dies 12. Obiit die 12 januarii 1388».
- (18) In het Archief van de Sint-Goedele kerk te Brussel, *cartularium* 106 f. fol. 110 v. 111 noteert een tijdgenoot van T'Serclaes: «Anno LXXXVIII*, XIII° in januario, obiit Johannes Serclaes episcopus Cameracensis». Geciteerd door P. LEFEVRE, *L'attitude du clergé et des autorités communales à Bruxelles pendant le Grand Schisme d'Occident de 1379 à 1390*, in *Revue Belge de Philosophie et d'Histoire*, dl. XII, (1933), blz. 642.
- (19) Moeilijk te identificeren: Aemona in Istrië (Italië) of Heraclitiana in Trevisa (Italië).
- (20) U. BERLIÈRE, *Les Evêques auxiliaires de Cambrai et Tournai* (Brugge, 1905), blz. 51 en 125.

schop van Kamerijk, kwam persoonlijk naar Zevenborren, op Palmzondag 11 april 1389, samen met de vicaris, de notarissen en de opgeroepen getuigen. Ambrosius Pontanus laat de vicaris reeds voordien een inspectie maken (21) over personen en gebouwen. Hij had, volgens Pontanus, hierover een rapport gezonden naar het kapittel. Bisschop Jacobus zet in ieder geval de dag eveneens in met een bezoek aan de priorij. Op ernstige wijze visiteert hij de plaats en de gebouwen, die zullen dienen als kerk en *atrium*; verder de andere gebouwen die daar reeds opgetrokken waren en zouden dienen om het kloosterleven normaal te kunnen leiden. Alle gebouwen werden geschikt verklaard voor de reguliere observantie. Hij stelde ook vast dat men voldoende kerkelijke ornamenten, meubilering, boeken en kelken had, en dat er voor het onderhoud van de gebouwen voldoende, al waren het dan ook geringe inkomsten waren (*fuisse modicum dotatum*). Hij kon dus overgaan tot de oprichting van een nieuw klooster, dat de regel van Sint-Augustinus zou volgen.

Zo ging de bisschop, met de *pontificalia* bekleed en vergezeld van de clerus, naar het *atrium* en dan naar de nieuwe kerk, waar drie vaste altaren (*altaribus in ipsa fixis*) stonden om ze te consacreran, ter ere van de Moeder Maagd Maria en van de Heilige Augustinus (22), volgens de voorgeschreven plechtige gezongen ritus. Hij legde de relikwieën in de altaren neer. Aldus werden *atrium*, kerk en altaren bestemd voor de eredienst. Het klooster, waar prior en broeders zouden samenleven onder de bekrachtigen en hij stelde definitief en officieel Gillis van Bree-deyck aan tot prior van de nieuwe priorij van Zevenborren. regel van Sint-Augustinus, zou als naam krijgen: «*Monasterium Beatae Mariae ac Sancti Augustini in Septem fontibus*».

Na de kerkwijding ging de bisschop nog altijd met de *pontificalia* bekleed en omringd door de clerus, de notarissen en de getuigen, naar de kapittelzaal van het klooster. Hier zou hij oordelen over leven en daden van drie priesters en over hun voornemen. Dezen waren voor de bisschop gekniel en vroegen om opgenomen te worden in de orde van Sint-Augustinus en te worden ingekleed. De bisschop informeerde nauwkeurig over het vroeger leven, de bedoelingen en het voornemen. Daarop nam hij het woord en onderstreepte, in het bijzijn van allen, welke geestelijke en stoffelijke lasten zij aanvaardden bij het intreden in het klooster. De drie candidaten bleven volharden in hun verlangen, zodanig dat de bisschop op gezag van het kapittel van Kamerijk hun het habijt van de orde van Augustinus kon opleggen. De bisschop verliet de kapittelzaal en begaf zich naar het altaar om de plechtige pontificale Mis op te dragen. Eerst wijdde

(21) A. PONTANUS, *o.c.*, fol. 26, overgenomen bij WIAERT, *o.c.*, blz. 11

(22) De overeenkomst met de verhalen over de canonische oprichting van Windesheim is zeer doeltreffend, maar gaat buiten het kader van deze studie. Die oprichting was nog geen twee jaar voorbij (17 oktober 1387).

hij de psalmen, volgens de viering van de dag, en deed dan onmiddellijk door het koor plechtig het introïtus inzetten. Bij het *offertorium* naderden de drie candidaten tot bij de bisschop die met de *ministri* voor het altaar had plaats genomen. Ze vroegen om nu toegelaten te worden tot de professie en na een toespraak van de bisschop over de ernst van hun verbintenis, kwamen Breedeyck, Petrus van den Hoede en Henricus Stakenborch, één voor één, afzonderlijk knielen op de bovenste trede van het hoogaltaar en spraken voor de bisschop, de vicaris Thomas Visdom, de notarissen en de getuigen de plechtige professie-formule uit. Eerst kwam Egidius, dan Petrus en ten slotte Henricus: *Ego frater N. promitto Deo auxiliante Priori future huius monasterii de Septem fontibus et suis successoribus canonice instituendis, subjectionem et obedientiam secundum regulam beati Augustini vivendo sine proprio et in continentia perpetua.*

De drie professen erkenden daarop, weer elk afzonderlijk, dat al wie in dit klooster intrad, voor zolang zij in leven bleven, ondergeschikt waren aan de bisschop van Kamerijk en aan de kanunniken van het kapittel, - *sede vacante*; zij beloofden vrij en zonder enige belofte, spontaan en uitdrukkelijk in alles te gehoorzamen aan bisschop en kapittel als aan hun *ordinarius*. Daarop voltooide men de viering van de H. Mis.

Thomas Visdom liet dan volledig akkoord met de bisschop, overgaan tot de keuze van de eerste prior aangezien allen die daarvoor nodig waren ter plaatse waren en dat Thomas een volmacht had. Men zong het *Veni Creator* en de fraters Petrus en Henricus kozen eensgezind Gillis van Breedeyck tot hun prior. Terwijl men het *Te Deum* zong en de kloosterklok luidde, brachten ze de nieuwe prior naar het hoogaltaar. De bisschop zong de oratie ter intentie van de nieuw-gekozene. De fraters maakten hun keuze bekend aan het verzamelde volk en vroegen aan Breedeyck te willen instemmen met hun keuze. Visdom ook verleende zijn goedkeuring.

Men nam daarop een afspraak bij Visdom, waarop alle getuigen werden uitgenodigd, tegen 's anderendaags, 12 april in zijn huis te Brussel (*in hospicio nostre habitationis Bruxelle in vico aureo*) precies op het uur van de priemen tot zolang het nodig zou zijn om de zaak af te handelen, de keuze te bevestigen of te vernietigen.

De pastoor van Sint-Genesius-Rode op wiens grondgebied de nieuwe stichting lag, had ondertussen op dezelfde Palmzondag in zijn kerk onder de hoogmis, op bevel van de Vicaris Thomas, dezelfde afspraak afgekondigd, opdat allen die zich bij deze zaak betrokken achtten, tegen de keuze of de gekozene konden ingaan, indien zij het wilden. De pastoor getuigde voor de vicaris, notarissen en getuigen dat dit bevel uitgevoerd was. Hierbij waren opgetreden: Jan en Wouter Coelzaet (23) van Brussel, als no-

(23) Over Wouter Coelzaet, notaris te Brussel (1367-95), vindt men bij-

tarissen, en een groot aantal getuigen. Op 12 april, maandag in de Paasweek, gingen Breedeyck, vergezeld van twee fraters van Zevenborren naar het huis van de vicaris te Brussel. De keuze en de persoon van de gekozene werden opnieuw voorgesteld aan de vicaris en de getuigen. Er kwam van nergens reactie tegen de keuze. De vicaris vond dat ze canonisch gerechtvaardigd was. De gekozene was geschikt. De vicaris kon dus wel de keuze

Notaris Wouter Coelzaet ontving te Brussel op de grote markt vier geestelijken (24) die met toelating van de hertogin te Zevenborren een klooster van reguliere kanunniken van St.-Augustinus wensten te stichten. Ze hadden aan Jan T'Serclaes, bisschop van Kamerijk hun verlangen te kennen gegeven. Deze had een voorwaarde gesteld: de stichters moesten een dotatie aan het klooster bezorgen, een jaarlijks inkomen van 60 florijnen. Deze vier geestelijken brachten hun bezittingen samen en schonken ze aan het klooster. Gillis Breedeyck schenkt een stuk land, te Anderlecht gelegen, dat hij van zijn ouders had geërfd (25). Petrus van den Hoede schenkt een jaarlijks inkomen dat hij heeft op bezittingen te Vilvoorde. Deze koorheer zal later optreden als provisor in een akte van 1391 (26). Hij vertrekt naar Bois-Seigneur-Isaac in 1413.

De derde heet Godefridus de Trajecto (de Aquis, Pistoris). In de catalogen der professen van Zevenborren wordt hij als eerste profes van Breedeyck vermeld. Hij schenkt zijn erfgoederen te Strombeek aan het klooster. Van 1399 tot 1405 treedt hij op als zaakgelastigde van de priorij bij de schepensbanken van Vilvoorde en Brussel (27). Hij zou volgens de *Catalogus Fratrum* van E. Van der Hecken, omstreeks 1442 gestorven zijn (28). Het *obituarium* van Korsendonk citeert eveneens een Godefridus de Aquis, die sterft op 1 december 1414 (29). P. Impens citeert hem als de koorheer, profes van Korsendonk die in 1404 rector werd van de zusters van St.-Barberendaal te Tienen (30). De

zonderheden in P. BONENFANT-FEYTMANS, *Note sur l'organisation de la secrétairerie de la ville de Bruxelles au XIVe siècle*, in *Moyen Age*, dl. LV, 1949, blz. 21-39; J. PACQUET, *La Collaboration du clergé à l'administration des villes de Bruxelles et d'Anvers au XIVe et XVe siècles*, *ibidem*, dl. LVI, 1950, blz. 363.

(24) Origineel bewaard, ARA.KA. 15506, 68.

(25) Akte van 8 maart 1388, in *Cartularium* ARA.KA. 15496, fol. X v^o-XI.

(26) Akte gegeven door de proost van Coudenberg op 23 juni 1391: ARA.KA. 15506, 75.

(27) Akte van 7 augustus 1399 (*Cartularium*, ARA.KA. 15497, fol. 81), akte van 18 juni 1401 (*ibidem*, fol. 240), akte van 22 maart 1405 (*ibidem*, fol. 237).

(28) KBB, bs. 11974-85, fol. 224 v°.

(29) J. VAN DEN GHEYN, *Obituaire du prieuré de Corsendonk*, in *Annales de l'Académie Royale d'Archéologie de Belgique*, dl. LIII (1901), blz. 339.

(30) «... et fratrem Godefridum Godefridum de Trajecto, quondam in Septem Fontibus, tunc in Korsendonk professum, eis rectorem prefecit. qui in lectura et cantu ecclesiae ipsas instruxit», geciteerd door F.

vierde, Sigerus Trippaert, zoon van Willem Trippaert en van Katharina Ghistel schenkt zijn jaarlijks inkomen van goederen te Brussel gelegen. In de notariële akte der oprichting treedt hij op onder de getuigen. In de lijst van het *Decursus Priorum* noteert de schrijver: «*Sigerus Trippaert non habere in catalogo; forte abscessit*» (31). Hij zal wellicht nooit ingetreden zijn te Zevenborren.

Het geheel van deze goederen (32) geeft aan de priorij een klein basis-inkomen dat aan de beginnende kloostergemeenschap een minimum zal verzekeren.

De beschrijving van het klooster steunt practisch uitsluitend op letterkundige bronnen, waar de schrijvers zich duidelijk met voorliefde bedienen van clichés die voor alle kloosters passen en even goed gelden voor de mogelijke periode 1380-1389, als voor 1389-1417. Uit de oprichtingsakte blijkt dat er te Zevenborren in april 1389, in plaats van een kluis, reeds een heel gebouw stond met een kerk, waarin een *atrium* en 3 altaren, een klok. Er was ook een kapittelzaal. Later komt er een *cimeterium* bij. Gielemans (33) voegt er een *refectorium* en een *operatorium* (*officina textorum*) bij. Het *oratorium*, het *dormitorium* vormt één complex met de sacristie en een *domus capituli*. Verder was er niets noemenswaard. Hertogin Johanna zou, altijd volgens Gielemans, op eigen kosten de bouw van de kerk ingezet hebben, *a parte chori*, evenals van het *dormitorium*. Het schip van de kerk werd afgewerkt door adellijke steun en het overige van het klooster-complex met de steun van de gelovigen (35). In 1524 staan deze oude gebouwen er nog, al worden zij dan toch geleidelijk omgebouwd (36).

De literaire bronnen willen laten geloven dat de koorheren daar in arme lemen hutten woonden, «... *primitus coeperunt in exiguis tuguriis aliquandiu habitare.... tuguriis cum eorum capellula*» (37). En dat vóór en na 1389. Eén der hertogelijke docu-

PRIMS, *Onze-Lieve-Vrouwpriorij. Korsendonk* (Antwerpen, 1947), blz. 77, nota.

(31) *KBB., ms. c.*, fol. 175. In de akte van 23 maart 1392 (*Cartularium, ARA.KA.* 15499, fol. V-V v^o) over de verkoop van de fundatiegoederen wordt hij nog genoemd «*frater ... dominus dicti monasterii religiosorum*».

(32) Het geheel wordt nog als dusdanig geregistreerd in het *Registrum Bonorum, ARA.KA.*, 15529, fol. I v^o, dat dateert uit de eerste helft van de XVIe eeuw.

(33) J. GIELEMANS, *Tractatulus*, blz. 406.

(34) J. GIELEMANS, *Tractatulus*, blz. 405-6. Later zal een nieuwe kerk gebouwd worden en ingewijd in 1467, na vierendertig jaar werk (*Cartularium, ARA.KA.* 15499, fol. 14 v°-15). De oude kerk werd omgebouwd tot refter voor de koorheren, volgens J. GIELEMANS, *Primordiale*, blz. 131.

(35) *Memoriale Benefactorum, KBB., bs.* 11974-85, waarschijnlijk geschreven door E. VAN DEN HECKEN, signaleert dat de rentmeester van Brabant, Reynier Hollant, de eerste refter liet bouwen (fol. 284).

(36) *Decursus Priorum, KBB., ibidem*, fol. 173 v° -74.

(37) J. GIELEMANS, *Tractatulus*, blz. 405-7; *Decursus Priorum*, fol. 173

menten zegt het zo: «... op de welke si een cloester getymmert hebben» (36). Een document uit dezelfde kanselarij, gericht tot de kloosterlingen van Rooklooster op 10 februari 1370, gebruikt ook hetzelfde werkwoord: «Ende want si die selve stat betimert hebben... Met husen ende met capellen» (39). Hoe moet dit werkwoord geïnterpreteerd worden? Volgens sommigen (40) schijnt het nog in de XVIe eeuw echt timmerwerk te beduiden. Men vindt dergelijke beschrijvingen ook voor Korsendonk (41), Groenendaal (42) en Rooklooster (43). Een vlugge studie over de oorsprong van dit klooster (44) toonde aan dat de armoede er niet zo scherp was. Het cliché behoort eerder tot het repertorium van de thema's der stichtende literatuur van de latere Windesheimers. Dat bewijst echter nog niet dat ze, in feite, rijk waren. Er is alleen maar tekort aan betrouwbaar informatie-materiaal. Bij het literaire genre hoort ook het cliché van de brand van het klooster. De kroniekschrijvers laten het armoedige houten kloostercomplex van Zevenborren afbranden (45). Ook dat vindt men in andere kloosterverhalen. Het geeft de schrijver de kans om te wijzen op de ontberingen en de volharding in de tegenspoed. Het kan wel zijn dat enkele gebouwen door brand vernield werden. Alleen is het jammer dat geen der schrijvers de brand precies in de tijd situeert. Na juli 1412 en vóór het aftreden van Breedeyck (1415) is er een brand geweest, volgens de kronieken. De bisschop van Kamerijk, Johannes van Liedekerke (46) wilde hun toen de oude Lieve-Vrouwe-kerk van Alsemberg als residentie aanbieden, op voorwaarde dat ze daar zouden gaan wonen en het klooster gebruiken als «curtis». Maar, zegt de kroniek, de koorheren weigerden beslist omdat ze in armoede en eenzaamheid verlangden te leven.

In de eerste jaren moet het leven inderdaad voor de bewo-

-
- v^o; A. PONTANUS, *o.c.*, fol. 24-24 v°; WIAERT, *o.c.*, blz. 9-10.
- (38) ARA.KA. 15506. 97 (26 januari 1396 v. 5).
- (39) *Cartularium van Rooklooster*, ARA.KA., 16239, fol. 18.
- (40) S. PIERRON, *o.c.*, blz. 76.
- (41) F. PRIMIS, *o.c.*, blz. 54 citeert: «Eamus ad pauperulam domum in Korsendoncq... in magna et extrema paupertate...»
- (42) THOMAS A KEMPIŠ beschrijft dit klooster als volgt: «Viderunt in eo loco non alta et curiosa aedificia sed simplicitatis et paupertatis insignia ... inopia plenus». (*Vita Gerardi Magni*, uit. M. POHL, dl. VII, blz. 53). Op een gelijkaardige manier in *Chronicon Montis S. Agnetis*, blz. 341-2.
- (43) J. GIELEMANS, *Primordiale*, blz. 124-25, 131.
- (44) E. CALLEBAUT in een oppervlakkig proefschrift; Vrije Universiteit te Brussel 1943. Sindsdien is er een nieuwe studie gemaakt door J. VAN CUTSEM aan de Leuvense Universiteit, proefschrift 1959, dat het publiceren waard is.
- (45) J. GIELEMANS, *Tractatulus*, blz. 404; «... eisdem tuguriis cum eorum capellula igne casualiter devastatis...». De brand wordt in alle kronieken vermeld: *Decursus Priorum*, fol. 173 en 173 v°; A. PONTANUS, *o.c.*, fol. 29 v°-30; WIAERT, *o.c.*, blz. 22-3.
- (46) C. EUBEL, *o.c.*, blz. 166: Jan van Liedekerke, ook de Gavere genoemd, is bisschop van 5 juli 1412 tot 1436 of 1438.

ners van de priorij van Zevenborren eerder sober geweest zijn. Ze leefden in armoedige gebouwen en moesten daarbij instaan voor eigen onderhoud. Alle leden van de gemeenschap moesten werken, elk in zijn eigen sector. De *clerici* schrijven dag en nacht. Zij mogen zelfs het morgenofficie in vlugger tempo afhandelen om meer te kunnen schrijven (47).

Over het *scriptorium* van Zevenborren, vóór 1417, weet men niets (48). De *laici* werken in het woud om er brandhout te verzamelen. Het gesprokkeld hout wordt op de markt te Halle verkocht, waar met de opbrengst van de verkoop ook brood en olie gekocht wordt (49). Andere lekebroeders werken op de weverij (50), waar zij dag en nacht doorbrengen aan twee weefstoelen. Het voedsel was te Zevenborren gerantsoeneerd. Het bestond hoofdzakelijk uit vlees en zuivelprodukten (51). De aanwezigheid van talrijke vijvers rond de priorij laat ook toe het veelvuldig gebruik van vis te veronderstellen. Om te drinken kregen de bewoners slap bier, maar dan naar wens en dagelijks ook vijf maten cicer-pap (52).

Op dit punt is het, eens te meer, moeilijk uit te maken wat cliché is en wat werkelijkheid. Het thema der vrijwillige armoede blijkt gemeengoed te zijn van het genre der kloosterkronieken der Windesheimse reguliere kanunniken (53). Een klein voorbeeld zal dit wel duidelijk aantonen:

Victus eorum, tam in cibo quam in potu parcissimus exstitit; mempe cuilibet ipsorum *in pondere et mensura* uterque ministrabatur (54);

Panem in pondere legumina vel potasia in numero, et potum in mensura... (55);

Panem autem in pondere, legumina in humero et potum in mensura (56).

(47) J. GIELEMANS, *Tractatulus*, blz. 406.

(48) Hier ook kan verwezen worden naar enkele goede bladzijden in de *Kroniek van Bois-Seigneur-Isaac* aangaande het scriptorium in deze priorij, eveneens gesticht door Breedeyck. Wanneer zullen al deze Brabantse kloosterkronieken eens uitgegeven worden?

(49) «... fratres laici grandes fascas lignorum in nemore aggregabant atque in oppido Hallensi venum dabant,....» J. GIELEMANS, *ibidem*, blz. 406.

(50) *Ibidem*. Het onderscheid clerici - laici komt in alle kronieken der reguliere kanunniken voor.

(51) *Ibidem*. blz. 407. Men kan overal het veelvuldig gebruik van kaas vaststellen. Zie ACQUOY, *o.c.*, dl. I, blz. 185, vooral de voetnoten 4 en 5.

(52) *Ibidem*.

(53) ACQUOY, *o.c.*, dl. I, blz. 185-7.

(54) J. GIELEMANS, *Tractatulus*, blz. 406-7. Deze formule is ongeveer dezelfde als deze van de *Kroniek van Bois-Seigneur-Isaac*.

(55) P. IMPENS, *Chronicon Bethlehemiticum*, lib. II, art. 10, § 3, geciteerd volgens het onverzorgd handschrift van het ARA.KA. 14182.

(56) J. BUSCH, *Chronicon Windeshemense*, uitg. K. GRUBE, in *Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und angrenzender Gebiete*, dl. XIX (1886), blz. 16. Zie verder blz. 16-19 en 274.

In de kroniek van Rooklooster, ten andere, geeft J. Gielemans een beschrijving van de armoede aan levensmiddelen, ongeveer dezelfde als deze van Zevenborren: de karige maaltijd is daar ook samengesteld uit kaas, vis of vlees (57).

Eenzaamheid en armoede, *solitudo et paupertas*, vormen als het ware de onderbouw van alle stichtingsverhalen der Windesheimse priorijen (58). Het kan de uitdrukking geweest zijn van de bewondering der latere generaties voor een absolute armoede, beschreven in de *vitae patrum*, die zij dan projecteerden in het leven van hun stichters, *primi patres* (59).

Het kloosterdomein van Zevenborren heeft zich dan geleidelijk uitgebreid. Het lag niet in de bedoeling van deze bijdrage daar verder op in te gaan (60).

In 1396, na zowat zeven jaar bestaan, moet het domein rond het klooster reeds van enig belang geweest zijn. Buiten het goed door Johanna geschonken, had het convent reeds belangrijke goederen verworven op Dietsrode en op Blaervelt, ten noorden en ten zuiden van het klooster. Het goed te Dietsrode hebben de koorheren aangekocht tussen 1390 en 1395 (61). Ten zuiden, op het grondgebied van Wouterbrakel, verwerft het klooster in 1392 een klein stuk beemd met land in de gemeente Nursele. In het begin van 1393 groeit langs deze kant het domein aan met een groot stuk land op Eigenbrakel; Blaervelt, een der kernen van het landbouwbedrijf van de priorij (62). De expansie blijft binnen het noord-zuid dal, langs de boord van het Zoniënwoud. Ten noorden baat Zevenborren de vijvers en een molen uit; ten zuiden de hofstede Blaervelt. Het domein lag gunstig voor de betrekkingen met de buitenwereld: op de weg naar Alseberg en Eigenbrakel, langs de weg naar Brussel. Het klooster had hard te lijden van de voorbijgangers en ruiters die hagen en grachten vernielden (63). De hertogin laat daarom maat-

(57) J. GIELEMANS, *Primordiale*, blz. 176.

(58) Het blijkt wel dat de historici van de vroomheid in de Nederlanden onvoldoende kennis hebben genomen van de kronieken die alle geschreven zijn met godsdienstige en niet met geschiedkundige inzichten.

(59) Een voorbeeld: «... habes in exemplum paupertatem patrum nostrorum In quibus consistebat eorundem patrum paupertas, edicito. In penuria omnium necessariorum». J. GIELEMANS, *Primordiale*, blz. 176.

(60) Hierover is een studie gemaakt door Juffrouw R. VAN HENTENRIJK als proefschrift aan de Vrije Universiteit te Brussel, in 1959. Haar nauwkeurig economisch onderzoek zal verschijnen in de *Cahiers Bruxellois*.

(61) Zie de charters in ARA.K.A. 15506, 75 - 94 en 15507, 124.

(62) Zie de charters ARA.K.A., 15506, 78 tot 85.

(63) «... menigerhande hinder ende moyenisse van vele lieden geschiet, die dair wege amken lants ende dweers beide, te voet ende te perde, ende breken op hair tuyne hair grachte ende hair poirten ende trecken uut der erden gesette hagen om den voirscreven religioes personen meer ongeriefs te doen» (ARA.K.A., 15506, 97). De koorheren hadden ook last van de houtrapers en bessenplukkers, die achter hun kerk op de woudheuvel werkzaam waren en veel storend lawaai maakten

gelen treffen voor de omheining van het domein en de omleiding der wegen. De overtreders zullen met een geldboete gestraft worden. Deze gunstige ligging vergemakkelijkt de expansie. In 1402 neemt Zevenborren ook de molen over in Dietsrode op het grondgebied van Alseberg (64). In hetzelfde jaar bouwen ze nog een molen bij op de dam te Dietsrode (65). Buiten de directe omgeving van het klooster nemen de bezittingen ook toe: in 1401-1402 heeft het klooster te Brussel een *hospitium* in de Kattestraat aangeworven (66). Daarbij voege men de erfgoederen der koorheren te Brussel, te Vilvoorde, te Mollem. Binnen in het domein te Zevenborren trekt het *privilegium bestiarum* de aandacht. In april 1399 verleent Johanna van Brabant de gunst om een aantal dieren te laten weiden in het Zoniënwood: 24 koeien, 60 varkens en 100 schapen (67). Zo dringen de bewoners van Zevenborren dus toch in het Zoniënwood, zij het op een beperkte wijze. Dit voorrecht zal later fel omstreden worden (68). Het had wel een voorname plaats in de kloostereconomie: het uitwinnen van land en het opdrijven der productie. Te Zevenborren waren eertijds acht vijvers. Alleen de schenking van 4 september 1391 maakt gewag van een vijver, het Elsbroek (69). En toch had Zevenborren misschien wel de rijkste vijvers van alle andere Zoniënkloosters, van noord naar zuid: de Krommenvijver, de Molenvijver, de Eynspuivijver, de Kerkvijver, de Vervijver, de Fonteinvijver, de Vierkantvijver en de Blontenvijver. Zo werden ze genoemd op een kaart van het einde der XVIIIe eeuw (70). In 1424, in het oudste overgebleven rekenboek van de priorij, worden er zeven vernoemd (71), die een zekere hoeveelheid vis leveren: *Saenpotviver*, *Drogen Viver*, *Heinsviver*, *Bachuusviver*, *Coreelviver*, *Sevenborren*, *Groten Viver*. Deze vijvers, die tot het hertogelijk domein behoorden, gingen wel over naar het domein van het klooster en toch vindt men er geen enkele bevestiging van vóór 1424 in het archief van de priorij.

Het domein van Zevenborren werd beheerd door bijzonder

(*Ibidem*, 15507, 123).

- (64) Het origineel charter wordt bewaard in het dossier ARA.KA. 15592 met andere kopieën in verband met deze overdracht. Zie hiervoor ook het *Cartularium* ARA.KA. 15497, fol. 12-13, en een akte in ARA.KA. 15507, 121.
- (65) ARA.KA. 15507, 116.
- (66) Van het gehele dossier is geen enkel origineel bewaard. De afschriften staan in *Cartularium* ARA.KA. 15496, fol. III tot VI v^o en *Cartularium* ARA.KA. 15497, fol. 239-244.
- (67) ARA.KA. 15506, 102. Pater E. DE MOREAU maakt er gewag van in zijn *Histoire de l'Eglise en Belgique*, dl. IV, blz. 118-9.
- (68) ARA.KA. 15523; zie ook *Cartularium*, ARA.KA., 15496, fol. III-III v^o.
- (69) ARA.KA. 15506, 76 en vergelijk J. GIELEMANS, *Tractatulus*, blz. 404.
- (70) ARA.KA. Kaart nr. 633. Zie ook S. PIERRON, *o.c.*, dl. I, blz. 56.
- (71) Volgens het oudste rekenboek uit het jaar 1424, ARA.KA. 15965.

gedelegeerde leden van de kloostergemeenschap. Buiten de functie van prior wordt slechts een *procurator* vermeld. De prior treedt soms op als vertegenwoordiger van het klooster bij de schepenbank (72). Doorgaans treden procuratoren op *ad opus monasterii*. Deze functie werd onder het prioraat van Breedayck uitgeoefend door verschillende heren. In 1390 is het nog een vreemd priester die optreedt voor het convent, Michiel van de Voorde (73). Nadien treden vier vertrouwelingen van de prior op: Petrus van den Hoede, Godfried de Traiecto, Hendrik de Merica (van der Heide), Willem van den Houwe, alle vier koorheren van het eerste uur. De laatste schijnt toch het grootste aandeel gehad te hebben in het beheer van de priorij. Hij wordt altijd bijgestaan door een tweede, vooral Jan de Ruthere vanaf 1404. In 1416 treden er nog drie procuratoren op. Dan komt er meer klaarheid. Jan de Ruthere alleen treedt op en wordt dan in 1422 vervangen door Jan Gallicus (74).

Ondertussen had Breedayck Zevenborren verlaten. Pas na zijn vertrek heeft men schijnbaar de nodige materiële stabiliteit bereikt.

BESLUIT

Een Anderlechts priester, Gillis van Breedayck, waarschijnlijk omstreeks 1355 geboren, heeft vóór 1389 zijn *beneficium* in de kapittelkerk van Anderlecht verlaten. Hij vertrok met enkele vrienden naar Brussel waar hij een huis bewoonde in de nabijheid van de collegiale kerk van St.-Goedele. Kort nadien vestigde hij zich in het Zoniënwood, te Zevenborren, waar hij een klooster bouwde dat in 1389 een priorij werd van de orde der reguliere kanunniken van de H. Augustinus.

Het groepje rond Breedayck is er één onder de vele. De drang naar godsdienstige vereniging was op het einde van de XIVe eeuw in de Nederlanden sterk verspreid. Men ziet er tal van semi-monastische en semi-laïcale groepen ontstaan (75). Welke precies de bedoelingen waren van Breedayck, dat blijft in het duister gehuld. Men kan door vergelijking met enkele analoge stichtingen (76), Groenendael en Korsendonk, enig licht werpen op de voorgeschiedenis van Zevenborren. Het beschouwen van twee invloedrijke godsdienstige figuren uit die tijd in de

(72) ARA.KA. 15506, 94 en 15507, 115.

(73) *Cartularium* ARA.KA. 15496, fol. XII-XII v^o. Deze Michiel van de Voorde woonde te Schaarbeek.

(74) Zie hiervoor beneden de naamlijst van de koorheren van Zevenborren.

(75) A. AUGER, *Etudes sur les Mystiques des Pays-Bas au Moyen-Age*, Brussel, 1891, blz. 143-56; P. FREDERICQ, *Corpus documentorum Inquisitionis*..., dl. I (Gent - Den Haag, 1889), blz. 150-279. Voor de XIVe eeuw zijn dat bijvoorbeeld de Begijnen en Begarden, Apostels, Lollarden, Geselaars, Dansers, enz.

(76) M. DYKMANS, *o.c.*, blz. VI: «Des fondations nouvelles lui (Groenendaal) doivent leur esprit: Rouge-Cloître et jusqu'à un certain point Sept-Fontaines, dans les vallées voisines». Zie ook E. DE MOREAU, *o.c.*, dl. III, Brussel, 1949, blz. 546 en M. VERJANS, *o.c.*, blz. 300.

Nederlanden, Ruusbroec en Geert Groote, wierp eveneens wat licht op het geheel.

Breedeyck moet een hervormerstype geweest zijn. Hij kon zich niet verzoenen met de lakse levenswijze van priesters en kloosterlingen. Hij trok zich terug met een vriendengroepje dat de *vita communis* wilde aanvaarden in al haar ascetische strengheid. Zo heeft hij enkele jaren geleefd in een soort seculiere fraterniteit, - in de zin misschien van de broederschap van Deventer. Dan is hij met twee van zijn vrienden overgegaan tot de orde van St.-Augustinus, met of zonder drukking van hogehand, om zijn stichting te bestendigen. Die overgang, die altijd gepaard gaat met compromis, aanvaardde hij, mits trouw te kunnen blijven aan een eigen, persoonlijke en strenge visie op het kloosterleven, zoals uit de verdere evolutie van de priorij zal blijken. Inderdaad, al deze beschouwingen over de verre voorgeschiedenis van de priorij zouden zonder veel nut zijn, moesten deze eerder duistere jaren niet precies een aanloop geweest zijn voor een evolutie, die duidelijker afgetekend staat.

De oprichting van deze priorij werd zo nauwkeurig mogelijk bepaald door de ontleding van de drie stichtingsorkonden. Deze documenten verwijzen naar een materiële onderbouw welke de noodzakelijke voorwaarde uitmaakt voor de leefbaarheid van een reguliere gemeenschap: kloostergebouw, domein, levenspeil der kloosterlingen, en het beheer van de kloostergoederen.

Vóór 1424 is het moeilijk te denken aan een systematische studie der economische organisatie van de priorij. Hiervoor ontbreken de nodige bronnen. Inzoverre een vlugge kijk het toelaat, schijnt iedere inlichting over de periode van 1402 tot 1416 te onderbreken. Zou deze leegte niet kunnen wijzen op een zekere stagnatie in het klooster? Ze valt daarenboven samen met een crisis op het vlak van de recrutering van novicen, waarover later meer. Maakt Zevenborren werkelijk een crisis door? Het antwoord op de vraag ligt dieper, op het niveau van de constituties van de priorij. Voorlopig is het antwoord positief: Zevenborren maakt werkelijk een crisis door van 1402 tot 1416. In de jonge Brabantse kloosterstichting ligt de ontknoping. De stichter Breedeyck verlaat Zevenborren om in Bois-Seigneur-Isaac te herbeginnen. Zo kan Zevenborren, in 1417, aansluiten bij de congregatie van Windesheim, naar het voorbeeld van Groenendaal.

A. VAN DER TAELEN

Het kleine orgel in Brabant, einde XVIIe en begin XVIIIe eeuw

EEN KORTE HISTORISCH-ESTHETISCHE STUDIE

Het is een actuele wens, dat de historische waarde van oude en vergeten kunstwerken zou worden bestudeerd. Voornamelijk komt het er dan op aan, te onderzoeken onder welke voorwaarden het typisch stijlinzicht van het kunstwerk ter sprake, is ontstaan.

Het kleine orgel vertoont veel gelijkenis met het rugpositief van het grote orgel. In de oud-Nederlandse orgelbouwkunst is het positief een verkleinde imitatie van het hoofdwerk, steunend op 4 of 8 voet, wat een kenmerk is van onze oude orgelbouwkunst.

Door de kleine omvang blijft de scherpe klank van de fijn-doordringende sierspelen nog lang na het renaissance-orgel bewaard, terwijl het groot barok-orgel juist bij het begin van de XVIIIe eeuw zijn grote overgangperiode doormaakte in de Nederlanden, door het streven naar een verdieping van de klankaard en een vernieuwde opvatting, die pleit voor de breedtebouw in tegenstelling met de vroegere hoogtebouw.

De scherpste blijft dus nog lang in het kleine orgel voortleven, vooral in het Brabantse. De intieme klankaard, die deze instrumenten kenmerkt, wordt bepaald door het ruim aandeel van begeleidings- e.a. spelen van zachtere aard in het beperkt aantal registers, gestemd in de oude diapason (d.i. een $\frac{1}{2}$ diat. toon lager dan ons huidig diatonisch stelsel) en funktionerend onder lage winddruk (ca. 50 mm). Zelden zal verdieping toegepast of betracht worden door toevoeging van een 16 voet, vermits deze de klaarheid van de toon nog, voor een groot deel heersende polyfone muziek, zou vertroebelen. Die typisch intiem-scherpe klankaard wordt ook nog bepaald door het groot aantal enge mensuren (doorsnede van de pijp), kontrasterend geplaatst tegenover de wijde mensuren. Het beperkt aantal diepere timbres volstond ook voor het uitvoeren van de klavecimbelwerken op het orgel, iets wat destijds zeer gebruikelijk was. Een zelfstandig pedaal dat de grond aan de gehele klankomvang zou geven, is dus praktisch altijd uitgesloten. Hoogstens treft men er sporadisch een «*pédale à la française*» aan, die bestaat uit een reeks korte bloktoetsen, verbonden met het onderste oktaaf (of verder) van het manuaal, als basklaviatuur fungerend.

Ten dienste van het instrumentaal klankkleur-inzicht bleef de helle kleur, naast het steeds betrekkelijk verruimde diepte-inzicht, de «*miniatur*»-orgelbouwkunst kenmerken. Het klankgehalte wordt dus nog in deze instrumenten bepaald door de polyfone (strijkers)- en scherpere (blazers) karakters van de begeleidingsinstrumenten.

Ontegensprekelijk hebben deze orgeltjes een eigen karakter. Veel van deze instrumenten hebben nochtans restauraties ondergaan die gepaard gingen met dispositie- en traktuurwijzigingen, waardoor zij niet meer volledig in het historisch-esthetisch teken staan dat een bepaalde tijd typeerde. De persoonlijke nuance van het kleine barok-orgel is niet te verenigen met latere opvattingen in deze instrumentenbouw. Meestal bleven de orgelkasten wel ge-
vrijwaard tijdens het eeuwenlange onmeedogend slopen der oude kerkinstrumenten, maar het begrip voor de oude, typische klank-aard is reeds lang verloren geraakt.

WOLVERTEM'S VIERLUIK

Wolvertem telt tegenwoordig vier gehuchten waarvan elk een landelijk kerkje bezit waar we in gezelschap van Z.E.H. Kan. Feyen van Grimbergen de verschillende orgels van naderbij hebben kunnen bezichtigen.

I. MEUZEGEM

Onder de deels Romaanse en deels Gotische toren van het O.-L.-Vrouw-Boodschap en St.-Niklaaskerkje van Meuzegem bevindt zich een orgeltje dat we slechts voor het eerst vermeld vinden in 1797 in het Algemeen Rijksarchief te Brussel.

«Departement de la Dyle - canton 129¹.

Eglise de Meusegem. Inventaire des objets.... 20 frimaire an VI (= 12 dec. 1797).... I jubé avec orgue, que les paroissiens ont construit et payé à l'usage du service divin....» (1).

Het vlakke prospect van de orgelkast die omzeggens geen versieringen meer draagt laat ons toe de bouw te situeren in de tweede helft van de XVIIIe eeuw, op grond van de architectoniek die het sierbestanddeel terugdringt tot een wezenlijke bijkomstigheid. De versiering is vanaf die tijd meer te begrijpen onder decoratie van een geheel, aldus deel uitmakend van een algemene versiering. Het is duidelijk te merken aan de plaats die het instrument inneemt, dat het zich niet op zijn oorspronkelijke plaats bevindt. Het leunt over de balustrade van een te klein doksaal, zelfs het klavier reikt er over, bij gebrek aan plaatsruimte. Waar dit orgel dus oorspronkelijk zou gestaan hebben is nog moeilijk vast te stellen.

Dat dit instrument reeds restauraties heeft ondergaan is duidelijk merkbaar aan het uitzicht van 't klavier, de registertrek-
kers en de pijpen. Het oorspronkelijke(?) tongspel is een zwaar verminkte die nog met stukken en brokken een trompet moet vormen.

(1) Nota uit de «Geschiedenis van Wolvertem» in voorbereiding door Joseph Lefèvre, Jacques 't Kint en Z.E.H. Louis Verhasselt.

De tweede en laatst beschreven restauratie die we kunnen lezen hebben (2), dateert van 27-8-1956.

«Voor herstelling gedaan aan het orgel in de kerk.»

1 Uitnemen, kuisen en restaureren van alle spelen	4750,—
2 Nazicht en reparatie aan het Cekreet	2350,—
3 Vernieuwing van Tremoloo	950,—
4 Stemmen en harmoniseren van het Orgel	750,—

Samen de som van 8800,— F

Meuzegem

In de dispositie valt de typische barokgeest op. Het tegenover elkaar stellen van wijde en smalle mensuren vormen de contrasterende klankkarakters die het geheel in helle kleuren opschikken.

Dispositie (3):

Cornet in diskant uitgebouwd van 3 koren (apart geplaatst)	Praestant of Doof 4 voet
Holpijp 8 voet	Fluit 4 voet in eiken hout uitgevoerd
Nazaard 2 3/4 voet	Oktaaf 2 voet van 56 pijpen geheel onafhankelijk van de Praestant
Trompet 8 voet in de bas	Kwint 1 1/2 voet
Trompet 8 voet in diskant	Mixtuur van 3 rangen
Klavieromvang: C - F''' (Oude diapason)	
Bijspel: tramlant.	

De Nazaard $2\frac{3}{4}$ v. schijnt terug te slaan op de Kwint $2\frac{2}{3}$ v.,

(2) Uit de persoonlijke nota's van Z.E.H. L. Verhasselt, pastoor van Meuzegem.

(3) Voor de dispositie zullen we telkens de registers met wijde mensuren plaatsen tegenover deze met smalle mensuren.

zoals ook de Kwint $1\frac{1}{2}$ v. op de kleine Kwint $1\frac{1}{3}$ v. d.i. «Nasaerdeken».

«De Kwint $2\frac{2}{3}$ v. is een der meest gebruikelijke kleurmidelen die de orgelbouw aanwendt: het bijvoegen van deze deelttoon aan welke stem ook, legt haar een zingend, strijkend karakter bij dat veel edeler en rustiger aandoet dan de latere «strijkers» met hun scherp, maar niet ver dragend geluid» (4).

De «Cornet» is een wijde meervoudige vulstem die zeer eigen is aan de Nederlandse orgelbouwkunstopvatting. Het is misschien wel spijtig dat dit register zo zelden afzonderlijk wordt geplaatst in het orgel. Zulk een bouwwijze zou dan het koraalspel mogelijk maken. Ook voor het tongspel zou dit een gunstiger uitslag opleveren. Maar de Cornet (in de diskant) had een tweeledige functie: het versterken van het tongspel in diskant; daarnaast, het uitvoeren van het (versierde) koraal dat in de baskant wordt begeleid door de grondspelen. Doch: de diskant en baskant, verdeeld over hetzelfde klavier, brengen nog steeds de onuitvoerbaarheid mee in de juiste toonhoogte van de meeste koralen - de tekst voor de diskant loopt bijna steeds in de baskant en omgekeerd. Ook om deze reden zou de rijkdom van dergelijk orgel tot zijn volle uiting mogelijk zijn, zo een tweede klavier werd aangebracht voor de cornet. Dit register dient echter geplaatst te worden op een aparte windlade en ondergebracht in een afzonderlijk kastje, iets wat trouwens typisch is in de oud-Nederlandse orgelbouwkunst. De oude Cornet werd er zeer hoog in het orgel opgesteld en speelde onder lage winddruk.

Stippen we ook nog aan dat, over het algemeen, de bouw van het tongspel in deze oude Brabantse orgels werd gewijzigd. De romantisch geschoolde en/of voelende organist werd niet meer bevredigd door de intieme klankaard van het kleine instrument. Daarom liet hij dan in de meeste gevallen het tongspel verwijderen uit «zijn» instrument met één manueel en beschouwde het orgel enkel als zijnde het begeleidingsinstrument voor de kerkelijke eredienst.

De meeste tongspelen (hier de trompet) zoals we deze nu nog kunnen vinden in deze instrumentjes, zijn uit lood vervaardigd - een materie die de klank verdoft - kenmerkend voor het romantisch karakter. Zonder uitzondering is bij elk dezer kleine orgels, de trompet Frans van karakter, dit door het bouwprincipe van dit tongspel met de diepe ronde lepel (taille large). Het «Trompet»-spel heeft hierdoor een bourdon-toon met een betrekkelijk zwaar grondtimbre. De Franse bouwwijze laat zich dus gelden in deze instrumenten: indien reeds niet van bij zijn oorspronkelijke bouw, dan toch wordt het orgel Frans-gericht bij restauraties en reconstructies. In Duitsland daarentegen is het klanktimbre van het tongspel (oude barok) eerder neutraal door de platte brede lepel aangebracht in dit spel.

(4) Het ●rgel in Tongerlo 1436-1933 door Dom Jozef Kreps, blz. 44.

Bij het aanschouwen van die kleine Brabantse kerkinstrumenten bemerken we duidelijk hoe zij de stempel dragen van de twee sterke cultuurstromingen, nl. de Germaanse en de Latijnse.

II. ROSSEM SS. Medardus en Gildardus

Er is een merkwaardig orgeltje te Rossem, niet alleen om zijn dispositie, maar ook en vooral om zijn bouwer.

In 1743 stond er in de Sint-Laurentiuskerk een orgel, zoals beschreven staat in het Archief van het Aartsbisdom. Bij de «Visitationes Decanales» (Boek 30) werd opgetekend: «Er is een orgel, maar met te veel kosten» (5).

Een jaar nadien wordt er dan een contract gesloten tussen de pastoor, Fr. De Roover, een kunstkenner, en de zoon van de grote meester-orgelbouwer Forceville. Het luidt:

«13 Januari 1744

Contract tussen de pastoor Franciscus De Roover en orgelmaker Jean Thomas Forceville uit Brussel, voor de levering van een nieuw orgel met 8 registers» (6).

Alles schijnt erop te wijzen dat deze pastoor een kunstlievend persoon geweest is. Dat zijn belangstelling voor J. Th. Forceville niet toevallig was, is best mogelijk. In de «Geschiedenis van Wolvertem» (in voorbereiding) door Joseph Lefèvre, Jacques 't Kint en Z.E.H. L. Verhasselt, wordt beschreven dat Fr. De Roover te Wolvertem pastoor was van 1741-9-6 tot 1748. Daarna werd hij ook nog aldus vermeld: «Z.E.H. Kanunnik Fr. De Roover, geboren te Brussel, weleer te Leuven in een algemene wedstrijd voor (wetenschappelijke) kunsten tot de eerste graad bevorderd. Hij was een van de 7 Witheren die samen dezelfde titel behaalden en hij bekleedde ook het ambt van prior voor de vakantieperiode in de academie van Leuven».

Maar het orgel dat J.Th. Forceville in de St.-Laurentiuskerk had opgesteld, is na de Franse omwenteling naar Rossem overgebracht (7).

In 1788 (Kerkrekening Rossem 1788) werd dit orgel verkocht aan de kerk van Rossem. Het was de orgelbouwer R. Smets die belast werd met de verplaatsing ervan; waarvoor hij 40 gulden ontving.

In 1802 werd dit orgel hersteld door de «commune de Rossem» waarvoor de orgelmaker J. Smets werd gevraagd. De onkosten beliepen 325 gulden die betaald werden op 25-5-1803. Dit contract werd gesloten tussen de burgemeester J. Robbrechts, Clemens Raes, koster en de orgelbouwer J. Smets. De inwoners van Rossem moesten dan het orgel afhalen te Brussel (beschrijving op een los blad, ingeschoven in een notitieboek

(5) Idem als (1).

(6) Zie bijlage.

(7) Idem als (1).

daterend van 1754) (8).

In 1828 werd het orgel nog eens vernieuwd door Stefanus Smets voor 211 gulden + 12 stuivers voor het vertinnen van de pijpen (Gemeentelijk archief te Wolvertem) (9).

De huidige dispositie:

Cornet van koren in diskant uitgebouwd	Praestant of Doof 8 voet
Holpijp 8 voet	Oktaaf 2 voet
Trompet 8 voet in baskant	Salicionaal 8 voet
Trompet 8 voet in diskant	Prestant
Oboë 8 voet	Fluit 4 voet
	Zweving 8 voet
Pedaal gekoppeld aan het manuaal: C-	
Klavieromvang: C-	

III. IMPDE - Boskapel

Ten tijde dat de Prins van Turn en Tassis zijn residentie had te Wolvertem, liet hij er een kapel bouwen waarin hij naast andere kunstwerken een portatief liet plaatsen.

Z.E.H. Kan. Feyen heeft reeds eerder dit instrument opgemerkt en publiceerde er enkele gegevens over in «Drie eeuwen Geschiedenis - 1658-1958, de devotie tot Onze-Lieve-Vrouw beoehdenis der Kranken, en de Boskapel te Wolvertem» (10).

Door toedoen van Z.E.H. Kan. Feyen werd het orgeltje gedeeltelijk gerestaureerd en bespeelbaar gemaakt. Er ontbreekt echter nog een spel, waarschijnlijk een tongspel. Oorspronkelijk zou het een «salon-orgel» geweest zijn dat dan bij de overplaatsing naar de kapel werd aangepast. Windlade: 0,45 m/1,20 m. Een bewijs te meer dat, hoe compakter het pijpwerk opgesteld is, hoe gunstiger de klaarheid en levendigheid van de gehele klankoord wordt beïnvloed. De orgelkast waarvan de (versierde) klankgaten bedekt zijn met stof, begunstigen eveneens de ronde en warme toon van het instrument. De veronderstelling van Z.E.H. Kan. Feyen dat dit instrument zou afkomstig zijn uit een klooster of een kasteel is zeer aanvaardbaar.

De achterzijde van het orgel is versierd met verfijnd sculpteerwerk, de voorzijde of het prospect daarentegen is in geheel andere stijl, een stijl die werd aangepast om als kerkorgel te kunnen doorgaan. De versieringen zijn in Lodewijk XV-stijl uitgevoerd.

Evenzeer als voor het orgel van Rossem met zijn meesterbouwer heeft het portatief van de Boskapel een stukje geschiedenis. De beroemde componist en virtuoos, Josse Boutmy (1697-1779) afkomstig uit Gent, begon zijn loopbaan te Brussel als clavecinist van de Prins van Turn en Tassis. Vervolgens werd hij aangesteld als eerste organist aan de «Koninklijke Kapel» waaraan hij verbonden bleef tot een jaar voor zijn dood.

(8) Idem als (1).

(9) Idem als (1).

(10) Opgesteld door Weled. Heer J. 't Kint.

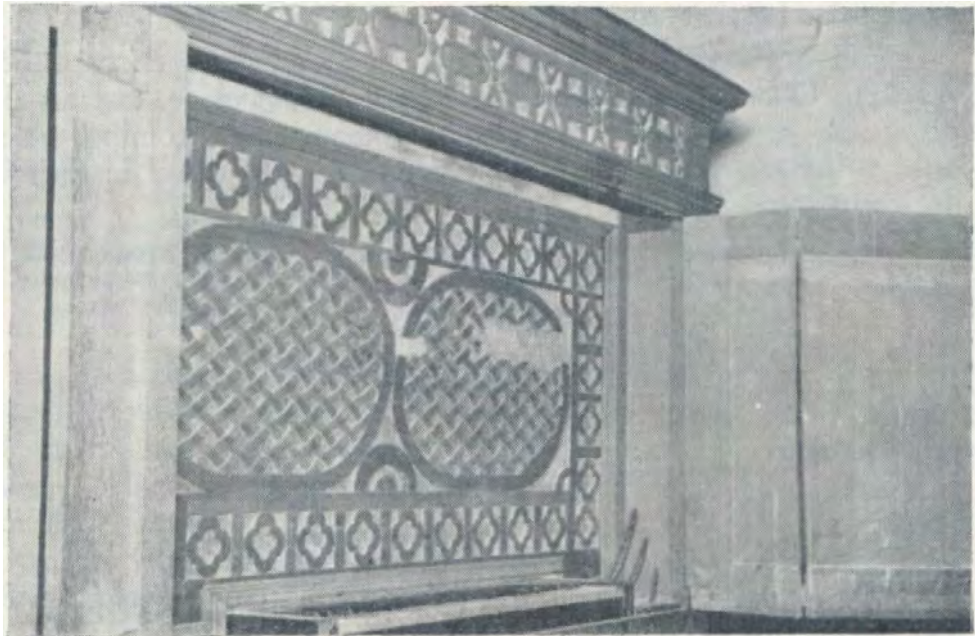
Maar J. Boutmy was niet enkel de gevierde componist en virtuoos. Hij treedt ook op als orgeladviseur. Hierdoor diende hij zeer bepaald de bouw en disponering van het orgel vast te stellen. Daarmee rijst onmiddellijk de vraag of J. Boutmy dit instrument van naderbij heeft gekend, waarop ik meen bevestigend te mogen antwoorden. In elk geval is er de mogelijkheid dat J. Boutmy zijn advies zou gegeven hebben voor de aanpassing van het portatief als klein orgel in deze kapel, die zijn heer, de Prins van Turn en Tassis heeft laten bouwen en versieren. Het is dan ook best mogelijk dat Josse Boutmy er een persoonlijk cachet heeft aangegeven.

Dat dit orgel zou gebouwd zijn in het begin van de XVIIIe eeuw zoals wordt beweerd, lijkt me eerder zeer twijfelachtig. Zowel de fijn-scherpe klankaard als de bouw van dit instrument wijzen erop dat het beter te situeren valt in de loop van de XVIIe eeuw.

J. Boutmy hebben we kunnen aantreffen als orgeladviseur te Aalst in de St.-Martenskerk:

«Na de dispositie voor een nieuw orgel in deze kerk te bouwen door Sr. van petegem te 'Ghendt'.

«Hier naer volght d'approbatie van het voorenstaende project.

Impde - Boskapel

De ondergeschrevene geexamineert hebbende dit project, approberen 't selve uyt te wercken boven de hyckdeure vande groote kercke, wesende aldaer de bequaemste plaetse, soo voor de harmonie van de orgel als voor de muziek, in bekentnisse der waarheyt is dit ondertekent, actum Aelst den 3 july 1758 ondt.

D. Raick, org. S. cath. Antwerpen en J. Boutmy de Gand» (11).

Het is zeer aannemelijk dat die aanpassingen uitgevoerd werden door de Brusselse orgelbouwer Johannes Baptista Forceville (ofwel diens zoon J. Thomas, zonet door de geniale meesterknecht van dit werkhuis nl. P. Van Petegem). Want voor Boutmy moest Forceville zeker geen onbekende zijn.

De huidige dispositie:

Holpijp 8 voet	Oktaaf 2 voet
	Cymbaal van 3 rangen
	Prestant 4 voet
	Fluyt 4 voet
	Schuyfflet 1 voet (piccolo)

Grote wijzigingen heeft dit instrument als orgel blijkbaar niet ondergaan. De twee blaasbalgen zijn nog niet voorzien van een elektrische motor.

Door de wondere warmte die straalt uit zijn fijne, doordringende klankaard, behoort dit instrument tot een van de allermooiste pareltjes onder de kleine orgels van ver in de omtrek.

IV. Het orgel van de St.-Laurentiuskerk te Wolvertem laten we hier onbesproken omdat het dateert uit de 19e eeuw en aldus volgens geheel andere opvattingen werd gebouwd dan de orgels hier beschreven.

Het orgel van de kerk te Impde laten we eveneens onbesproken. Door een reconstructie, waardoor zowel de kast als de dispositie, die typisch zijn voor de romantische stroming, helemaal werd gewijzigd, heeft dit instrument geen enkel historisch noch esthetisch belang.

Ter illustratie ervan, de disponering (rekonstruktiejaar: 1904):

G. ●. Trompet 8'
Flûte harmonique 8'
Montre 8'
Bourdon 16'
Reciet. Bourdon 8'
Violine 4'
Salicionale 8
Voix celeste 8
Bijspel Tremolo
Pedale: Soubasse
Koppelingen I + II
Ped + I
Ped + II
Zwelkast.

(11) De Schalmei (nov. 47, Nr. 6, blz. 137): Oude orgels in Vlaanderen. - St.-Martenskerk te Aalst, door Z.E.H. D. J. Reynaert.

BRUSSEGEM-OSSEL

Over het orgel in het Osselse kerkje hebben we weinig gegevens kunnen verzamelen tot nu toe. Naar we van de Z.E.H. Pastoor vernamen, zou er geen enkele aanduiding meer over te vinden zijn in archieven en kerkrekeningen.

Het valt aanstonds op, zowel in de dispositie als het uitzicht van de kast, dat er aan dit orgel weinig werd gewijzigd. Het orgel werd nochtans verplaatst. Oorspronkelijk heeft het bestaan op het doksaal tussen de twee houten ziischotten zoals duidelijk zichtbaar is op de foto. Het was een eerste en spijtige vergissing, met welk doel die wijziging ook mocht geschied zijn.

Het instrument staat nu achteraan weggestopt, zodat het zowel aan klankschoonheid als aan uiterlijk heeft moeten inboeten.

Het is mogelijk dit orgel te situeren in het begin van de XVIIIe eeuw, door de wijze van het uitbouwen van de kast in de breedte met de twee zijtoren. In de 2e helft van de XVIIIe eeuw wordt deze bouwwijze echter algemeen. Grootmeester Johannes Baptista Forceville heeft deze stijl dan reeds gevestigd in de steden o.a. te Brussel in de Sint-Goedele en te Antwerpen. Deze instrumenten (in de steden) werden dan dikwijls als maatstaf gebruikt bij het bouwen van kleinere orgels in de voorsteden en gemeenten.

De disponering is:

Cornet in diskant van 4 koren samengesteld uit 4 wijd gemensureerde pijpen, waaronder een roergedekt.	Praestant of Doof 4 voet in bas en Diskant
Holpijp 8 voet in hout	Fluit 4 voet
Trompet 8 voet in diskant	Oktaaf 2 voet
Trompet 8 voet in baskant	Kwint $2 \frac{2}{3}$ voet in diskant
Bijspel: Tremblant.	Salicionaal 8 voet
Klavieromvang: C - F''' (Diepgang: 0,5 cm zoals nu ook nog te Oppem en de Boskapel).	Praestant 8 voet in diskant

Opmerkelijk bij dit orgeltje is de ruimere aandacht die eraan geschonken werd om de kleurmogelijkheden te vermeerderen bij het spel. De Kwint in diskant van $2 \frac{2}{3}$ voet, een der meest gebruikte kleurmiddelen met een zingend en strijkend karakter, trekt vooral de aandacht op zich voor het koraalspel. Ook de wijde vulstem «Cornet» van 4 rangen is hoog boven de windlade opgesteld en de windtoevoer geschiedt langs lange buizen. Door haar «Nachthoornmensuur» wordt in Zuid-Nederland deze oude «Cornet» ook als «Nachthoorn» bestempeld (vrij naar E.G.J. Grégoir - Histoire de la facture d'orgue et des facteurs d'orgue avec la nomenclature des orgues placées dans les Pays-Bas et dans les provinces flamandes de Belgique. Antwerpen 1865).

Zeer zelden treft men er ook het verdelen in bas en dis-

Brussegem - Ossel

kant aan van de Praestant of Doof 4 voet. Daarnaast staat de Praestant 8 voet en enkel in diskant. Dit alles ten gunste van het kleurenspeel.

OPPEM

Onder een Romaans torentje van het witte kerkje te Oppem (St.-Stefanus) bevindt zich eveneens een orgel dat nog in zijn oorspronkelijke dispositie is gebleven. Twee registertrekkers zijn nochtans geblokkeerd en één is verdwenen.

Het instrument is aldus gedisponeerd:

Holpijp 8 voet	Mixtuur van 3 rangen
Cornet van 4 rangen in diskant	Flageolet (fijne fluit 2 voet)
	Kwint 2 voet
	Praestant of Doof 4 voet

Klavieromvang: C - F'''

Opvallend is het prachtige klare timbre van dit orgeltje met zijn fijn-scherpe klankkarakter. Hoe duidelijk en fris kunnen de oude meesters hierop worden vertolkt, met deze betrekkelijk kleine maar fel-gekleurde dispositie.

Evenals het orgel van Meuzegem zien we hier het klavier dat hoger ligt dan de windlade. Het komt me nochtans zeer twijfelachtig voor of het door dezelfde bouwer zou gemaakt zijn.

Onder reconstructies (of restauraties) lijkt het tot nu toe niet geleden te hebben, tenzij door de verdwijning van het tongspel (in bas en diskant) en een tremulant (?). Het klavier is nog oorspronkelijk: korte smalle toetsen die niet veel meer dan 0,5 cm diepgang hebben.

Het is mogelijk dat dit orgel gebouwd werd door dezelfde kunstenaar die het orgel van Brussegem heeft gemaakt. Hiervoor steunen we niet zozeer op een vergelijking van de dispositie dan wel op de uiterlijke verschijning: de kast.

De zeer beperkte plaats voor het opstellen van dit orgel liet slechts één torentje toe. Te Brussegem waar meer plaats op het doksaal beschikbaar was, werd een orgel gebouwd met twee zijtorentjes. De stijl van de torenbouw vertoont veel gelijkenis bij deze twee instrumenten. Ook de opstelling van het klavier is gemeen aan deze orgeltjes; de windlade ligt lager dan het manuaal. Het pedaal ontbreekt hun eveneens.

Het is jammer dat het tongspel uit het orgel werd verwijderd. De «Trompet» op al de orgels die we hebben ontmoet, was geschonden, vervallen of verwijderd. Nooit is ze in goede staat aan te treffen. Dit spel verleent nochtans aan het orgel helderheid en kracht. Het kleurenspeel dat het barok-orgel juist zo kenmerkt, heeft aan de afzonderlijke klankschakering van dergelijk register een groot deel van zijn rijke en koloristische klankaard te danken.

WEMMEL

Wanneer Z.E.H. Kan. J.J. Feyen het orgel beschrijft van de abdij van Grimbergen (12) steunend op gegevens uit de archieven en de oude kerkrekeningen, dan tekent hij aan uit het «diarium (dagboek) der prelaten»... «dat het orgel van Abt Outers blijft dienst doen in de nieuwe kerk, begonnen door Abt Fernandez de Valasco rond 1660 en in 1669 of 1700 door de zorgen van Prelaat Herman de Munck voltooid, totdat Abt Van Eeckhout het plan opvat een nieuw orgel in overeenstemming met de stijl en de grote afmetingen der nieuwe kerk te laten ontwerpen.

Daarna gaat het oude orgel de liturgische diensten begeleiden in de kerk van Wemmel».

Voordat dit instrument geplaatst werd in de Grimbergse abdijkerk, had de orgelbouwer W. van LARE het in de St.-Rom-boutskerk te Mechelen opgesteld, in 1591. Voor duizend gulden werd het, amper tien jaar later reeds, verkocht aan de abdij te Grimbergen.

Aangezien het ontwerp voor het nieuwe orgel zal uitgevoerd worden door Joannes Thomas Forceville, meen ik dat het niet onmogelijk is dat de overbrenging van het orgel naar Wemmel werd gedaan met de eventuele bijkomende restauratie en nodige aanpassingen door dezelfde orgelbouwer.

Een eenvoudige en natuurlijke aanpassing van de leuning van het doksaal aan het mooie en sobere snijwerk van de orgelkast werd erbij uitgevoerd. Achteraan kan de orgelkast geopend

(12) De Praestant (1954, Nr. 2, april), Het orgel van de Abdijkerk te Grimbergen (Brabant), door Z.E.H. Kan. J.J. Feyen.

worden door twee deuren. In elk van deze orgel-deuren staat respectievelijk uitgesneden «JESUS MARIA». Dit wijst erop dat het instrument oorspronkelijk zou gestaan hebben op een koorjubé dat midden in de kerk stond. Dergelijke uitsnijdingen in de deuren dienden om de klank als begeleiding door te laten voor de zingende geestelijken; de voorzijde «Praestant» langswaar het gehele klankvolume uitstraalde, voor de gelovige luisterende of meezingende gemeenschap en het solo-spel. Uitsnijdingen in orgel-deuren treft men nog slechts zelden aan.

Wemmel

Klankaard: Door een reeks van restauraties (rekonstrukties) staat dit instrument zeer kontrasterend tegenover deze van de kerken in de onmiddellijke omgeving. Opvallend is de smalle mensurering van het prestantenkoor (Oktaaf 2 voet / Praestant 4 voet / Praestant 8 voet). Dit praestantenkoor is gebouwd uit drie verschillende, afzonderlijke pijpenrijen, elk van 56 pijpen. Elk van deze registers heeft een sterk uitgesproken eigen karakter. Vooral de Praestant 8 voet heeft een opvallende enge mensuur, zeer gebruikelijk bij de Forceville's. Wat juist zoveel pit geeft aan dit orgel is het spuwen van het grondspel. In alle spelen werden nochtans kernsteken aangebracht, doch zeer licht

en weinig. Het geheel heeft een licht strijkend karakter wat een bijzondere en serene schoonheid geeft aan dit orgel. Elk spel heeft eigen persoonlijke nuance: noch weekheid, noch sentimentaliteit valt op te merken in het prachtig doorzichtig plenum.

De orgeldeuren, even hiervoor vermeld, waren een ander middel om de orgelklank gunstig te kunnen regelen. De oude orgelbouwers hebben daarvan eveneens het nut ingezien. Dergelijke deuren en orgelluiken zijn van groot nut tot het bundelen van de totaalklank van het instrument. Als dusdanig erkent men er de natuurlijke voortzetting in van de orgelkast.

Dispositie:

Uit nader onderzoek van het pijpwerk in dit orgel blijkt dit als volgt te interpreteren:

Sous-basse 16'	Vormden waarschijnlijk één register in bas en diskant verdeeld.
Bourdon 16'	
Trompette 8' bas	Trompet van 8 voet van 56 pijpen geplaatst op een verlengstuk dat nog niet zo oud is en waar voordien de oude windlade was voor Sous-basse 16' en Bourdon 16'
Doublette 2'	Oktaaf van 2 voet
Flûte douce 4'	Roergedekt van 4 voet
Bourdon 8'	Holpijp van 8 voet, de bas in eiken hout langs de zijwanden in de orgelkast - op de windlade gevormd uit gedekte fluit
Praestant 4'	Praestant van 4 voet
Flûte 4'	Flûte octaviante van 4 voet
Voix Céleste 8'	Zweving van 8 voet
Viola di Gamba 8'	Viola di Gamba van 8 voet (naar Italiaanse wijze)
Montre 8'	Praestant van 8 voet. Deze bezit in evenredigheid, een veel smallere mensuur dan de Praestant 4 voet.
Pedaal, gekoppeld aan het manuaal: C - G'''	

Op de plaats van de vroegere grondstemmen van 16 voet is nu het tongspel aangebracht dat echter niet speelbaar is voor het ogenblik (geblokkeerde registertrekker).

Zonderling is wel bij dit orgel het ontbreken van de «Cornet», wat anders zo typisch regelmatig terug voorkomt in het oud-Nederlandse orgel. Oorspronkelijk kan dit samengestelde spel bestaan hebben op de plaats waar nu het tongwerk is. Zo deze veronderstelling juist is, heeft, bij het verdwijnen van de Cornet, het orgel aan zijn klankrijkdom heel wat ingeboet. Het koraalspel was hierdoor uitgesloten. Eveneens dient opgemerkt te worden het uitblijven van vulspelen zoals de Cimbels of Mixtuur.

Dit orgel moet een restauratie (rekonstruktie) ondergaan hebben die helemaal in het teken stond van de klank-verdieping. Een blaasbalgje werd in het orgel zelf toegevoegd. Door de aanvulling der verdiepende registerspelen werd meer windvoorziening noodzakelijk.

De schoonheid van dit instrument ligt vooral in zijn zachtzingend karakter.

SYNTHESE

A. Het rijke van al deze kleine orgels ligt hierin, dat ze elk een klankkarakter bezitten dat hen onderling zo mooi onderscheidt. Het orgel van de St.-Servaas te Wemmel heeft een heel wat zachtere, gemoedelijker klankaard dan bv. dit van Oppem dat nog in zijn volle scherpthe-sfeer is gebleven. De beperkte dispositie van het portatief-orgel van de Boskapel te Impde (Wolvertem) roept terug de sfeer op van de oude meesters die hun clavecimbelwerken speelden op het orgel (J. Boutmy). Daartegenover staat de volle klank van het Forceville-orgel te Rossem dat reeds ten volle in de grote overgangperiode werd gebouwd die zijn bekroning zal vinden in de Laatbarok.

Het orgel van Houtem (bij Vilvoorde) daterend uit 1750 verdient een aparte studie, die we dan ook bij de eerste gelegenheid zullen publiceren.

B. Door de samenwerking van componist en orgelbouwer werd in de loop van de geschiedenis van de orgelontwikkeling een typische klankaard gevormd, eigen aan een bepaalde tijdstroming.

Het verloop van dit klankproces, dient over zijn verschillende aspecten als een reeks van natuurwetten te worden geëerbiedigd. Het is noodzakelijk en zelfs een eerste voorwaarde, dat de organist het orgelwerk kan uitvoeren op het instrument waarvoor het werk opgevat werd, opdat ons een juistere voorstelling en betekenis worde aangeboden van de muziek zoals ze oorspronkelijk werd verklankt.

Het orgel moet in de eerste plaats expressie blijven van een levensgevoel, getuigenis van een geestelijk-bewogen scheppingsdaad.

Elke verschijning in de muzikale taal, in de loop van de muziekgeschiedenis, heeft op zichzelf haar eigen natuurwet. Het genie ontdekt de wet in zijn natuur - het genie ontdekt een eigen wet in zijn eigen natuur. Deze muzikale wet vindt haar bestaan in alles wat de kunstenaar omringt. Het abstracte van een bepaalde esthetische wet kan niet worden uitgedacht of voorgesteld zonder het zeer bepaalde concrete wezen dat ten dienste staat van de kunstenaar. Wanneer de oude polyfonisten op hun instrumenten een taal vertolkten, dan konden deze meesters de toenmalige eisen en gebruiken niet ontwijken.

Hoe grotesk bij voorbeeld klinkt de orgelmuziek van Wil-laert, of later, van Sweelinck, Cornet en al de Barok-meesters wanneer ze verklankt worden op een modern orgel. Het contrast in de orgelbouwopvatting in de loop van haar ontwikkeling tekent zich te scherp af door het verschil van mensuren, winddruk en de gehele omvang van het instrument. Nochtans schijnt op onze dagen een dergelijke interpretatie op een instrument gebouwd naar moderne wetten, algemeen aanvaard te worden. Het moderne oor is misvormd geraakt voor het beluisteren van de oude meesters (Het ware bv. interessant, een verslag op te maken van de tegenwoordig gebruikte muziek in onze kerkjes!).

De intimiteit van het portatief en het kleine orgel is ons vreemd geworden. Het instrument dat toen ten dienste stond van het lijnenspel, wordt nu vervangen door een instrument waarvan de bouwer niet zozeer rekening hield met de polyfone dan wel met de harmonische muziek. Waar de ene muziek karakterloos wordt en ordinair, klinkt de andere voornaam en edel.

De luisteraar moet zich noodzakelijk kunnen inleven in de toon van de bepaalde tijdgeest.

Historisch beschouwd wordt het kleine orgel steeds belangrijker naarmate het zeldzamer wordt. Zeldzamer in die zin, dat het oude kleine orgel nog slechts zelden te vinden is in zijn oorspronkelijke staat. In weerwil van de langdurige verwaarloozing bezit Brabant een ganse reeks orgels welke dienen bewaard te worden; hier wordt een al te weinig gewaardeerde rijkdom verwaarloosd.

Het zou voor de organisten een dankbare taak zijn, terug de oude meesters te kunnen uitvoeren op deze instrumenten waarvoor een uitgebreide muziekliteratuur werd gekomponneerd.

BIJLAGE

Op Heden Den Derthienden January Seventhien hondert vierenveertigh Compareerden voor Mij Ondergeschreven Notaris geadmitteert, bij Haere Majesteyts Souvereynen Raede van Brabant Binnen de Vrijheydt van Merchten Residerende ende in de presentie vande getuyghen naer genoempt Den Eerw en Heere Fransiscus De Roover Pastor der Prochie van Wolverthem soo in sijne voorschreve qualiteyt als procuratie hebbende, ende tot het gene naerbeschreve behoorelyck geauthoriseert door de Schepenen ende Regeders der voorschreve prochie ter Eenre ende Sieur Joannes Thomas Forceville Mr. Orgelmaecker van Stiele innegesetenen der stadt Brussele ter andere Seijden Welcke Comparanten hebben verclaert gelijck Sy verclaeren bij desen met elckanderen geconvenieert ende veraccordeert te sijn, over het leveren ende Maecken van eene Nieuwe Orgel inde geseijde ker-

cke van Wolverthem, inde maniere navolghende te weten Dat den voorschreven Tweeden Comparant in desen, sijn verobligeert gelijk hij hem verobligeert bij desen tusschen heden dathe deser ende thien Augusti van desen loopenden Jaere Seventhien hondert vierenveertigh te maecken ende te stellen in de gesejde kercke van Wolverthem eene Nieuwe Orgel met acht Registers.

Item sal den voorschreven tweeden Comparant tsijnen Coste moeten doen maecken de Casse van Schrijnhoudt, dienende tot de voorschreve Orgel mitsgaeders allen het gene tot de voorschreve Orgel Sal moeten becostight ende geemployeert worden sal sijn ende staen ten laste van den voorschreven Tweeden Comparant, behoudelijck ende uytgenomen eenigh Eyserwerck het gene tot het stellen der gemelde Orgel sal moeten geemployeert worden, als oock het gestel ende bekleeden der Blaesbalcken ende de vrachten in het overhaelen der Orgel ende Casse, sal door de voorschreve kercke worden becostight ende betaelt

Item sal den tweeden Comparant voor het maecken ende stellen der gesejde Orgel ende Casse hebben ende genieten eene somme van Sevenhondert guldens Courant gelt te betaelen inde naervolgende payementen te weten eene somme van hondert guldens gelt soo haest de gesejde Orgel sal wesen gestelt uytterlyck inde maendt van September van desen loopenden Jaere, endē voorts alle Jaeren vijfftig guldens tot dat de voorschreve somme ten vollen sal wesen voldaan ende betaelt, soo nochtans dat den tweeden Comparant over het restant Der Coopsomme geenē den alderminsten interest tot laste der gesejde kercke sal connen ofte moghen pretenderen.

Item sal den tweeden Comparant hebben ende proffiteren de oude Orgel gestaen hebbende inde gesejde kercke de welcke hij alreede bekent genoten te hebben,

Item sal den tweeden Comparant de voorschreve Nieuwe Orgel moeten onderhouden van alle reparatien sijn leven gedurende sonder daer over eenighe vergeldinghe ofte recompens tot laste der gesejde kercke te connen pretenderen behoudelijck dat door de gesejde kercke sal worden betaelt de Montcosten gedurende de daeghen dat hij Aennemer aende gemelde Orgel sal moeten wercken.

Item sal aenden tweeden Comparant daer en boven betaelt worden thien guldens Courant gelt tot becostinghe van sijn verter ten tijde van het stellen der gesejde Orgel.

Finaelyck sal de voorschreve Orgel gestelt sijnde door liefhebbers hun des verstaende moeten gevisiteert ende goet gekeurt worden op pene in dien daer iet aen manckeerde sal den tweeden Comparant op het verclaeren der gemelde Liefhebbers, t' selve t'sijnen Coste moeten Corrigeren ende verbeteren Naer alle welke Conditien de Comparanten hun geloven te sullen reguleren onder verbant ende obligatie als naer rechte, Constituerende de Comparanten bij desen onwederroeplijck N... N... ende alle

thoenders deser om in hunnen naem ende van hunnen tweghe te Compareren voor Haere Majesteyts Souvereijnen Raede van Brabant Heeren Wethouderen der stadt Brussele ende alomme elders daer des behooren ende van noode wesen sal om aldaer allen het gene voorschreven is vernieuwende de Comparanten in cas van eenigh gebreck int voldoen ende volbrenghen vanden inhoudt deser volentairelijck te doen ende laeten Condemneren met Costen gelovende ende verbindende etc.

Aldus gedaen ende gepasseert binnen Wolverthem ten Daeghe maende ende Jaere voorschreve ter presentie vanden Eerwe Heere Alexander De Hertogh Coadjutor van Meuseghem ende Philippus Moerenhoudt Coster in Ramsdonck als getuyghen hier overgeroepen ende gebeden sijnde de Minute deser bekleedt met eenen segel van twelff stu(vers)js bij de voorschreve Comparanten ende getuyghen benefens mij Notaris onderteeckent.

Quod Attestor

(Handtekening)

A. Claessens Nots

Accoordt over het stellen van eene Orgel in
de kercke van Wolvert(hem)

tusschen

Den Eerwen Heere Pastoor van Wolverthem
Ende

Sr. Joes Forceville Orgelmaecker te Brussele

G. POTVLIEGHE

UIT OUDE PAPIEREN

EEN NIEUWE GALG TE WATERMAAL IN 1498

In een rekening van de Rekenkamer (RAB, nr. 12775) staat vermeld dat de hoogmeier van Rode «omtrent 11 jairen heeft doen maken eene nuwe galghe staende in de prochien Watermale beneden t Cuepken»... Ierst aen vijf gesellen (betaald), die deselve galghe gemaict hebben voir hunne dachueren arbeyt ende loon... Item aen thout dair of dieselve galge gemaict is want tselve hout gehaelt ende afgehouden is in mijns genedigen heere bosch van Zonien ter plaetse genoempt tcuepken... Item betaelt Peeteren Vlas van dat hij gehaelt ende gevuert heeft die vs. Galge nae dien zij al gereet was om te stellen van uyten voirs. bosch van Zonien tot op die plaetse aldair zij noch staet voor zijnen loon... Ende noch betaelt aen die nuwe ijseren ketenen hangende aen die galghe ende oick aen crammen nagelen ende andersints verbesight totter selve... Den vs. meyer die welcke verleyt ende betaelt heeft den scarprichter van dat hij Aerden Hertoge, dair af die mesdaet hier voren in den ontfanck verclaert staet, gepijnt ende gehangen heeft mitten baste (= strop).

Nabij de galg was er een herberg, waarvan de «weert van tcuepken» toen gestraft werd «van dat hij eenen anderen gesmeten hadde»...

C. THEYS

Brabantse woorden

406. BRADEREN

Braderen schijnt te Evere niet bekend te zijn; men zegt er *vermuzen* voor «vermorsen» ofwel *verdisterweren*. P.C.

Ook te Alseberg is *braderen* = «verkwisten» niet in gebruik. Hier zou men zeggen: zoveel brood niet *verengelezeren*. C.T.

Bradere = verkwisten. De persoon die zich daaraan schuldig maakt is een *bradeur*. De *bradeur* doet niet alleen nutteloze uitgaven, maar hij heeft ook de specialiteit zijn klederen of zijn werkgerief, door gebrek aan voorzichtige behandeling, vóór de tijd te verslijten (Leuven). - A.M.

Te Testelt is: door nalatigheid laten verloren gaan *versmosen*. - A.W.

In het Gents betekent *braderen* hoofdzakelijk: onder de waarde verkopen; wordt gezegd van de verkoop van waren die beschadigd, bevuild of verkleurd zijn, uit de mode geraakt en onverkocht zijn gebleven. Daarom worden zij onder de prijs verkocht. Bijna iedere wijk richt jaarlijks, gewoonlijk bij gelegenheid van de wijkkermis, een *braderie* in, waarbij dan waren gebradeerd worden. De handelaar of winkelier die bradeert is een *bradeur*.

Braderen wordt minder gebruikt in de betekenis van: bederven, beschadigen, bevuilen van allerlei voorwerpen of waren: «*Heur bloeze (of: zijn veste) es erg gebradeert*» (Gent). -F.v.Es.

De hr. J.V. wijst op het feit dat *braderen*, *bradeur* en *braderie* in de niet-materiële betekenis, blijkens Larousse, in het Frans voor het eerst gebruikt werden sedert 1867.

Braderen werd door Schuermans opgenomen in de bet.: verkwisten (Maastricht en Antwerpen); een afleiding van het wkw. *braden*. Ook zo L. Goemans in Leuvens Taaleigen: *braderen* is: door nalatigheid onverbruikt laten verloren gaan; ook: onbruikbaar maken door onhandigheid, enz., bv. ge moet alle dagen zoveel brood niet *braderen*.

Deze betekenis «verkwisten» en dgl. komt ook voor in het Waals. *Brader* is: prodiguer; *vendre sa marchandise à vil prix*; vandaar in sommige Fra. plaatsen: *vendre à perte*.

Deze overdrachtelijke bet. is gemakkelijk te verklaren; uit *braden* ontstonden mnl. *braderie* en het latere *braderen*. De *braderie* (16de-euws *braderye*) was niet alleen de plaats waar vlees kon gebraden worden, maar werd ook de plaats waar vlees en dgl. konden gegeten worden. Vandaar het begrip *braderen*, d.i. zijn geld in een *braderie* opmaken of *bradeur* = de verkwister.

Wartburg FEW wijst op een analoog geval. Uit het Lat. *frigere*, Fra. *frîre*, werd afgeleid het wkw. *fricasser* «faire cuire dans une sauce», dat echter hiernaast ook betekende: *dépenser*

tollement; dissiper. Vgl. nog het Luiks *fé fricasse* «faire bombance» en het Fra. *fricasseur d'héritages* «celui qui consume vite son héritage».

407. KLIS

De klis heet te Evere *plek madammeke*, - P.C.

Te Lennik werpen de kinderen met *desteltossen* of *karmestossen*; de laatste benaming werd gegeven omdat deze *tossen* in de Lennikse kermistijd (half augustus) gemakkelijk gevonden worden. Het woord *kles* zelf betekent te Lennik, Ruisbroek, Dworp en Rode: een pak, bv. *ne kles charlotten*, 'n *kles haar*, bv. *iemand mé de kles pakken*. - J. Vr. - Alseberg heeft *kles*. - C.T.

Kles is te Herne slechts bekend in uitdrukkingen als *ne kles oeër* (= een klis haar). - R.B.

Klis, in de streektalen *kles*, *klesse*, is de algemene benaming van de *Lappa communis*, een samengesteldbloemige, waarvan het bloemhoofd voorzien is van haakvormige schutblaadjes. Maar in zekere streken is *kles(se)* ook de benaming van het kleefkruid (*Galium aparine*), een kruid waarvan de hele rank aan de klederen kleeft. Teirlink geeft *klesse* = kleefkruid; Paque heeft het woord in de laatste betekenis opgetekend in dorpen in Limburg, in Frans-Vlaanderen en het oosten van Brabant (Bertem, Oplinter, Verrijck, Boutersem). Zodat men mag aannemen dat in de streektalen klis twee verschillende planten aanduidt: de echte klis en het kleefkruid. - De echte klis geeft aanleiding tot een kwajongenstreiterij: de jongens werpen de «bollekens» van de klis in het haar der meisjes, waaruit ze dan moeilijk te verwijderen zijn. - P.L.

Te Rotselaar noemden wij de klis: *toppekes*. Oudere mensen, die ik hierover ondervroeg, kenden het woord klis niet. - Bij grotere schoolmeisjes werd wel eens gezegd, als men met *toppekes* naar een gooide: «Zoveel toppekes er blijven op uw kleren plakken, zoveel lieven hebt ge!». - G.L.V.

Te Diest gooit men met *plek* of *plek madammekes!* - L.B.

De jeugd is niet anders te Testelt en gooit er met *stekerkes*.

A.W.

Het Lat. *lappa* (zie antwoord van de hr. P.L.) is te verbinden met het Lat. *lippus*, d.i. klevend, en te vgl. met het Dt. Klebewurzel. *Lappa* is niet alleen de benaming voor verschillende bepaalde planten, het woord heeft in Italiaanse dialecten (als *iappa*, *lappola*) een algemene betekenis gekregen en duidt er veel planten aan.

Clisse (*classe*) was reeds de mnl. benaming voor de *clitte*, ndl. klit, de naam van een plant en ook de naam van de *kliskop* «de stekelige knop van klissekruid die, op wollige stof geworpen, daaraan vastkleeft», Mnl. Wdb. 3, 1556.

Uit de verzameling «Onze volkstaal voor kruiden en artse-

nijen» door L. Vandenbussche (Menen, 1955), blz. 283 blijkt dat het kleefkruid te Leuven heet *klisse*, te Tienen *kles*; leeft het woord er nu nog? Elders zegt men *plakkerkens* (O.-VI.), *plakkeruid* (W.-VI.); te Lebbeke: *Hangt-op-d'baag*, in Noord-Ndl. (Veluwe): *Jan-plak-an* (ibidem).

408. OUD WIJF

De hr. R. Morren (Tienen) stuurde mij een berichtje uit een krant waarin meegedeeld werd dat op 9 augustus 1959 een loods te Grimde instortte gedurende een onweer. Uit een onderzoek is gebleken dat niet de bliksem, zoals men aanvankelijk dacht, maar wel een soort wervelwind het ongeluk veroorzaakte.

Een kareelbakker die in de buurt woont, noemt dergelijke wind «en aat weef» (= een oud wijf). De man verklaarde dat hij de uitdrukking steeds heeft horen gebruiken door zijn ouders en zijn oudere werkgezellen.

Uit de navraag van de hr. Morren blijkt nu ook dat *bet oud wijf* thans nog door verschillende oude Tienenaars gekend is. Men gebruikte de uitdrukking zelfs om de kwajongens bang te maken die in de buurt van de steenbakkerijen kwamen spelen: «het aat weef zal koume». Een dergelijke wervelwind nam de «stroplaggen» op, waarmee men de tocht om de oven weghield of die men op de pas geperste stenen had geplaatst; honderden meter verder werden deze «stroplaggen» meegevoerd. «Zou de uitdrukking ook in andere plaatsen bekend zijn?»

Ik kan vooreerst verwijzen naar vragenlijst 3, 1954 van de Nationale Commissie voor Folklore van België, waarin gevraagd werd: «Kent men in uwe gemeente het bovennatuurlijk verschijnsel dat zich voordoet als een stormwind en toegeschreven wordt aan een geest of geestenheir?» (blz. 57).

De antwoorden op de vragenlijst werden bewerkt, in kaart gebracht en uitgegeven door P.J. Meertens en M. de Meyer; in de Commentaar bij deze Volkskunde-Atlas voor Nederland en Vlaams-België (Antwerpen - Amsterdam, 1959) wordt echter, naast andere uitdrukkingen, slechts één *oud wijf* vermeld te Binkom.

De gegevens van de hr. Morren vullen dus aan; op zijn verzoek werd de vraag *oud wijf* = *wervelwind* hier vroeger gesteld. De antwoorden luiden:

Voor Vollezele *beu:erde vra:we*; te Tollebeek *bu:erede vra:we* (denkelijk: borende vrouw); te Tollebeek-Herne *be-wu:redede vra:we* (kan: bewarende vrouw zijn; zij die alles naar boven meeneemt); te St.-Genesius-Rode *bu:ezede vra:* (boze vrouw?) [het teken: na een klinker duidt een lange klank aan].
- A. Bal.

Te Schaffen spreekt men van een *hoverou*, zonder dat men daarbij aan een oude vrouw (= *en ou vrou*) denkt. - A.M.

Te Loksbergen kennen de mensen die ouder zijn dan zestig en die door ons lastig gevallen werden (!) *de ha:vra:* (eigen navraag).

Te Testelt wordt de wervelwind in de volksmond genoemd *nen ha:wint* of *nen ha:*. - A.W.

Hij heet te Steenhuffel *de boarende vra:* en te Massemen *de bonnende vra:*. - J.W.

De wervelwind of «windbruid» («Winds-bruyd», bij Kiliaan) is in O.-Vl. de varende vrouw of varende moeder (met dialektische afwijkingen), in het Waasland ook *de barende (de berende) vrouw, de beerna vrouw* (Joos, Waasch Id.), in het Land van Aalst *de barende vrouw*, te Zele *de bornde vrouw* (Wodana 120), te Kortrijk *Wanne Thekla*, volgens Snellaert in Kunst- en Letterblad, 1842, blz. 39.

Het volk gelooft dat wanneer een wervelwind opkomt, er in de omgeving een zondige vrouw zonder biecht in het kinderbed gestorven is. In de hemel kan zij niet komen en in de hel durft men ze niet aannemen, daar zij door de uitgestane pijnen reeds grotelijks geboet heeft; zo vliegt ze dan heen en weer en zoekt zich een verblijfplaats op (zie de sage door Mevrouw Courtmans uit de volksmond genoteerd, waarschijnlijk te Oudegem, in: Nederl. Sagen, door J.W. Wolf. Leipzig, 1843).

Blijkens het volksgeloof moet men vermijden, midden in de wervelwind te blijven staan of men wordt door de *varende vrouw* opgenomen en meegesleept, tenzij men nog op tijd een kruis kon slaan.

Naar Snellaert mededeelde in Kunst- en Letterblad (1842, blz. 39) werd te Kortrijk de wervelwind voortgebracht door Wanne Thekla, de koningin der heksen en alven, die er met haar gezellinnen danst op de Pottelberg, waar vroeger de galg stond. - F.v.Es.

In al deze uitdrukkingen is het tweede element gemakkelijk; het is wel vrouw of wijf. Vgl. ten andere nog Dt. *Windsbraut* en het boven vermelde *winds-bruyd* van Kiliaan. De wind wordt gepersonificeerd als vrouwelijke figuur en dan in het volksgeloof geïdentificeerd als bv. vrouw Holde (Holle), een vrouw die *dol* is of dol «doet»; zij heet dan ook *dolle vrouw* (zie Rutten, Haspengouws, 54).

Op de kaart van Meertens en De Meyer komen volgende vrouwen voor: *barende vrouw* (westelijk Brabant, O.-Vl., W.-Vl.), *boze vrouw* (één vindplaats, bezuiden Brussel), *houvrouw* (drie vindplaatsen tussen Tienen en Hasselt) en het reeds geciteerd *oud wijf* (Binkom).

Het element *houw* in *houvrouw*, *oud wijf* (voor *houd wijf?*), *bozrebou* (kaart Meertens-De Meyer; twee vindplaatsen in het Z. van de provincie Antwerpen) en ook in *hauwmauw* (misschien voor *hauwvrouw*; geciteerd door De Bont in zijn Dialekt van Kempenland I, 225) is wellicht het nml. hout (= *hold*).

De *holde vrouw*, Dt. Frau Holle, waarnaast de *dolle vrouw* (Haspengouw), is in feite een mythisch wezen dat tot de «afdeling» van de demonen behoort. Zij kan onheil, maar ook weldaden brengen. In het laatste geval is zij (mnl.) *bout*, d.i. gunstig gezind, - of het woord nu wijst op haar welwillendheid of tot de taboes behoort. Vrouw Holle wordt verbonden met de idee: water of bomen, en op sommige plaatsen wordt verteld dat de kinderen komen uit een bron, een moeras of uit bomen waar zij huist (vgl. *barende vrouw*).

Het Tiens dreigement «het aat weef zal koume» is te vergelijken met het Westvlaams «Vrouw Holle gaat u pakken» (zie De Bo, Wvl. Id. II, 1072).

409. PULLEN

.. Gedurig krabben aan een zweer die geneest en de «rap» of korst aftrekken met de nagels heet *pulkeren* (Diest), - J.Vr.

In het Leuvens zegt men *pilleke* en *pillekere*; zo bijv. *da vènke es in zenne nees on 't pilleke; en rap* (= etterkorstje) *lospillekere*. - Een moeder die haar spruit daarmee bezig ziet, snauwt: «*Zit stil, pilkerier!*» - A.M.

Pilleke is te Rotselaar: rappen afkrabben; men zit ook aan iets te *pilleke* om er schijfjes af te krijgen; het is ten slotte: met de vingers in de neus zitten. In het laatste geval zeggen de kinderen plagend: «Ge gaat zeker verhuizen? Ge zijt zeker de schilderijen aan 't herhangen?» - G.L.V.

Pullen, enz., te Alseberg onbekend. Hier *peutert* mèn in zijn neus. - C.T. - Idem te Lennik: men kan er *peuteren* aan de nagels van vingers en tenen. - J.Vr. - Idem te Steenhuffel en te Massemen: het kind *peutert* in zijn neus, het zal dus wormen in de darmen hebben. - J.W. - Idem in het Gents: «In zijne neuze *peuteren*»; «Diene kleine *peutert* altijd in zijne neuze, hij-hee zeker wurme». - F.v.Es.

Te Relegem heet het: in de neus *pulteren*. - L.v.d.C.

Te Testelt wordt een verschil gemaakt tussen *pulken* en *keuteren*. Het eerste betekent: iets aftrekken dat hard of verhard is, bv. de korst van een zweer, een eelt of neusvocht dat hard geworden is. Anders zegt men voor *peuteren*: *keuteren*, bv. ge moogt zo in uw neus niet *keuteren*. - A.W.

Duffel heeft *pullen* en *pulken*. Aan een *wrat pullen* is met de vingers krabben om deeltjes van de wrat te verwijderen. Men kan ook aan het brood *pullen*. - Een *pulleken* van het brood is het losgemaakt deeltje van het brood, dat zich op de plaats bevindt waar de broden, bij het bakken, elkaar raken. - F.Si.

Ook Willebroek heeft *pullen*. De klassieke waarschuwing luidt: «Zie da g'a oeg nie mee trekt!». - Men vraagt ook wel eens: «Gaat ge verhuizen? - Waarom? - «●mda ge de gordijnen aan het afdoen zê!» - G.S.

Antwerpen ligt eveneens in het *pullen*-gebied. Het woord betekent er: met nagels of vingergs zachtjes krabben om iets te doen lossen, bv. aan een puist *pullen*, aan het brood *pullen* (= broodkorsten van een rond brood lostrekken), aan stopverf *pullen*. - *Pulleke* is het roofje van wonde of zweer.

Peuteren wordt hier vooral gebruikt wanneer een vinger of een fijn voorwerp (naald, stopnaald, lucifer) in een holte gestoken of gewerkt wordt om er iets uit te halen. - A. Bal.

De verbreiding van *pullen*, *pulken*, enz. of *peuteren* blijkt ook duidelijk uit de dialektwoordenboeken. Uit *De Zaausche volkstaal* van G.J. Boekenoogen citeer ik nog *punneken* of *pur-reken* (iemand die in zijn neus *punnekt* is een *punnekeus*), omdat het Z. deze vormen niet heeft. *Pulken* zelf wordt gezegd tot in Oostfalen.

Pulken is met het suffiks *-ken* afgeleid uit *pullen*; aan een metathesis uit *plukken* moet wel niet gedacht worden. *Pulkeren* is een frequentatief van *pulken*. Het WNT 12, 4827 verklaart *punneken* als «waarschijnlijk van onomatopeïsche oorsprong».

Aan het herhaald krabben wordt ook herinnerd in *peuteren* (naast *poteren*), een frequentatief van *poten*, d.i. in de grond steken. Een detail nog: er bestaat een Rijnlands scheldwoord dat luidt *Kozenfresser*; het eerste element *Kozen* is het verharde neusvocht, waarvan sprake was in het antwoord uit Testelt, boven. Dit scheldwoord betekent oorspronkelijk «einer, der in der Nase herumbohrt und die Kozen isst» (Rhein, Wtb. 1296). Het geval doet zich ook bij ons voor. Mij werd vroeger verteld dat een *kazeloeter* in het Verrijks dezelfde afwijking vertoont als zijn Rijnlandse kollega, de *Kozenfresser*. Ik kan hier echter de juistheid van de mededeling niet controleren!

410. NEET

De antwoorden handelen 1. over het woord *neet*, d.i. luisje of luis; 2. over de verschillende soorten van luizen.

De luizen, parasieten die op de mens en op sommige dier- of plantsoorten leven, zijn insecten die door allerlei volksremedies bestreden worden, - maar ook door het volk tegen sommige ziekten werden aangewend.

Uit de taal van de kruiden en de artsenijen zijn bekend: de luizenboom, het luizenkoren, de luizenbloem, luizenpeper, luizenzaad, luizenzalf, luiskruid, luismelde, enz. Zie de tientallen samenstellingen met *luis-* en dgl. in H. Marzell, *Die Tiere in deutschen Pflanzennamen* (Heidelberg, 1913). - *Luis-* werd in plantnamen gebruikt omdat het volk een karakteristiek van het insect terugvond in plant of kruid. Zo wordt het tandzaad te Geel genoemd *de luizen*: «Het zaad is voorzien van tandjes en gelijkt door vorm en kleur op luizen» (Vandenbussche 145). In andere gevallen duidt een combinatie met *luis-* een genees-

middel aan: het staverzaad heet bv. ook luiskruid. Hiervan zegt Dodoens (1644): «Men pleegh de selve saden oft keernen oock te stooten ende daer poeder af te maken, dat luyspoeder genoemt wordt; 't welck met edick vermenght zijnde ende op het hoofd oft andere delen des lichaems gestreken, de luysen verdrijven ende ombrenghen kan» (apud Vandenbussche 242).

De volksspot die zo graag diernamen gebruikt wanneer iemand scheldwoorden worden toegevoegd, heeft ook *luis* als belediging; zie nog verschillende samenstellingen bij de antwoorden. Te Leuven heet de scheiding in het haar, de «streep», ook *luizenboulevard*, de waarde die aan dit woord wordt toegekend schommelt tussen kritiek of spot en traditionele zelfironie. Elders (zie materiaal) treden de luizen op in een gemoedelijke atmosfeer!

De vindplaatsen luiden:

ni:t, d.i. een luizeëi (Tongeren). - A. Bal.

De luizen zijn te Tienen verdwenen, maar ze leven nog in het gebruik, o.a. als bijnaam, «de luizekop». - De kleine nageltjes die de schoenmaker gebruikt voor het verzolen van de schoenen heet men hier *laskes* (= luisjes) en een ganse familie, afstamelingen van een bepaald schoenmaker, heet *dé van het laske*.

Van een oude jongman of een weduwnaar, die onverzorgd en vuil in mizerie zit, zegt men *hum bij las bé stèâte* (= hij heeft luizen met staarten).

Neten zijn te Tienen heel kleine luisjes; men kent dan ook de *netekam*, die nog fijner getand is dan de *luizekam*.

Naast de *wallâze* (= wandluizen) zijn de *platlâze* bekend (Fra. morpion) - R. Mo.

Walloas (J. Vr. en L.B.) en *platluis* (J.Vr.) worden ook voor Diest vermeld; *neten* zijn de eieren van de luis (L.B.).

«Ik heb altijd gedacht dat de *neet* het spoor was dat de parasiet nalaat. 'Woe datter nete zen, doe zender vloeë», was een zegswijze die ik in mijn jeugd gehoord heb. Vóór 1914 stonden in de uitstalramen van de drogisten reusachtige dozen, met daarop de naam 'Milanaise', de remedie die toen tegen luizen gebruikt werd. Het verdwijnen van deze reclame wijst erop dat onze volksmensen niet meer geplaagd zitten met «leftege zoewel».

Tom Frandels heeft in zijn Leuvense Bloemlezing, onder de titel «De Vloonek», een hoofdstuk gewijd aan zijn medeburgers die met cavalerie *légère* geplaagd zaten of, anders gezegd, 's nachts blootgesteld waren aan de aanvallen van de «springende garcevik». Het ziet er uit dat ook bij ons «et klaa wilt» al zo zeldzaam moet geworden zijn als het groot in alle beschaafde landen» (Leuven). - A.M.

Te Rotselaar is een *neet* geen luis, maar wel een ei van de luis, dat vast zit als een wit stippeltje aan het haar. Het woord wordt ook overdrachtelijk gebruikt: in de kruisbessen zijn *neten*, d.i. zaadjes. Soorten: *kiekeluizen* (veel kleiner), *walluizen*, *verkenluizen*, *bladluizen* en *vaakluizen* (de *vo:kleuskes boate!*).

- G.L.V.

Neet is te Testelt het *luizeëi*; soorten: *walluizen*, *verkens-* en *bennenluizen*. - A.W.

Antwerpen kent *neit* (= *luizeëi*); de bosluis wordt er *te:ke* genoemd. - A. Bal.

In Willebroek is een *neet* niet de luis zelf, maar het ei van de luis of een luis in wording die men in het hoofdhaar (liever niet) vindt. - Soorten: *bladluizen* en *walluizen*. - G.S.

Te Duffel is *neten vangen* het pletteren van de neten (= *luizeëi*) tussen twee duimnagels. Daarbij kraakt de neet, wat bewijst dat ze degelijk uit de weg werd geruimd. - *Luizekop* is een jongens- of meisjeshoofd waarvan het haar veel neten vertoont (Duffel). F. Si.

Te Relegem is de *neet* de hoofdluis. - L.v.d.C.

Te Alseberg wordt verteld dat de *neten* van de *pellekes* voortkomen; het mv. luidt: *netene*. Men spreekt er ook van *wal-luizene*. C.T.

Vollezele, Tollembeek en Herne hebben *neit*. - Soorten: *schape-*, *bonde-*, *plat-*, *wal-* en *bosluis* (Fra. tique). - A. Bal.

Ook voor Lennik wordt de *neet* omschreven als: het klein wit bolletje tussen het hoofdhaar dat hard wordt: van neten krijgt men luizen. Soorten: *plat-*, *kiekere-*, *paarde-* en *koeieluizen*. - *Walluizen* zitten tussen papier en muur. - J.Vr.

Steenhuffel heeft *neet* (= *luizeëi*) en de volgende soorten: *mense-* of *kopluizen*; *beeste-*, *kieke-*, *duive-*, *bosluisen* (ze zijn in de bossen te vinden, tasten honden, maar ook mensen aan); *boomluizen* (rode); *walluizen* (te Wetteren zegt men *weekluizen*; *bladluizen* (witte); *vaakluizen* (wanneer de oogjes van een kind 's avonds beginnen dicht te vallen krijgt het kind *vaakluizen*); *kleerluizen*; *plakluizen* (= mensen die aan de toog van de herberg blijven hangen) (Steenhuffel). - J.W.

Naast *neet* (= *luizeëi*) zijn te Gent bekend: *platluis*, *blakluis* of *lijfluis*, d.i. de parasiet die op de mens leeft; *wiekluis* (= wandluis, van *weeg* = wand); *bladluis* (= klein halfvleugelig insect dat op bladeren leeft en zeer schadelijk is voor de planten). - *Netekeszalve* is *luizenzalve*, zalf van luiskruid (staphys agria) op jenever gestoken en gebruikt om de luizen te verdrijven. Een andere remedie tegen vlooien en luizen is *luizenpoeier* of *luizenpoer*, d.i. poeder of bladeren van de sterkkriekende en bittere reinvaan (tanacetum vulgare). - F.v.Es.

De bovenstaande samenstellingen zijn doorzichtig; er zijn natuurlijk details, die hier echter van kant kunnen blijven. Ik wijs slechts op de *kleerluis* (geciteerd te Steenhuffel), verklaard aan de hand van citaten uit het WNT 8, 3266: «De kleederluis... houdt zich op het lijf van den mens: op, en verschuilt zich tusschen de kleederen; (zij) onderscheidt zich van de hoofdluis....

afgezien van het verschillend woongebied, door het bereiken van grotere afmetingen, enz.».

De Tiense schoenmakersnagels (*luisjes*) zijn te vgl. met de andere oneigenlijke betekenissen van het woord, waarbij *luis* iets kleins aanduidt, bv. de pitjes in de vijgen, het zaad van het tandzaad, de scheut van de tabakspiant, zaad van kruisbessen, maar ook een houten las om een gebrek in schrijnwerk te dekken (te Brugge; heet dan ook *vlooi*).

Luis (Dt. Laus, Oudeng. lus, Zwe. lus, De. luus) betekent: schade veroorzakend of ziekte brengend insekt; *neet* (Dt. Niss(e), Wfa. niete, Eng. nit, Zwe. gnet, De. gnid) is oorspronkelijk: het krabbend of bijtend insekt; *teek* (Dt. Zecke, Wfa. teke, Eng. tick) gaat terug op de betekenis «scherp», vandaar: het stekend insekt. Het Fra. *tique* stamt uit het Germaans.

Toen het materiaal in bovenstaande vorm reeds klaar was, ontving ik van een nieuw medewerker, de hr. J. van Schepdaal (J.v.S.) uit Halle, - die we hartelijk begroeten, een systematische lijst van de diertjes die in de volksmond luizen heten. Blijkens de systematiek behoren zij tot zeer uiteenlopende groepen zonder anatomisch verband, vermits spinnen met acht poten en insekten met zes poten luizen genoemd worden. De tekst van de hr. J.v.S. luidt:

I. Arachnoïdea = spinnen (8 poten):

1. Arachnidae of echte spinnen,
2. Acaridae = acariens.

Fam. Ixodidae = al wat men in de omgeving van Halle *teiken* (Fr. tiques) noemt, in de volksmond soms sensu lato *luizen*, al zijn het dus insekten. De meest gekende ixodidae zijn:

Argas reflexus Fab.: parasieten van de duif waarvan ze bij nacht bloed zuigen; zeer plat, vuil-grauwachtig, 4 tot 6 mm lang. Te Halle *deuveteiken* (Fr. tique du pigeon); *Ixodes ricinus* L.: tussen het gras, in bossen; leeft op hond, kip, schaap, rund of mens, waarvan het bloed zuigt; 2,2 tot 8 mm groot. Heet in het Fr. tique duchien, tiquet. Te Halle: *honneteiken*, ook wel *hondenluizen* alhoewel het volk, tenminste rond Halle, onderscheid maakt tussen hondenluizen en -teiken (zie verder). Zij heten ook *bosleuze* d.i. *bosteiken* te Halle;

Fam. Sarcoptidae = mijten

De *Tyroglyphus farinae* De Geer en de *Ovatus* duiden mijten aan die op de korst van Hollandse kaas leven; te Halle: *keesleuze*; de *Sarcoptes scabiei* De Geer verwekt schurft bij de mens; te Halle *scheurft*.

Fam. Demodicidae

Demodex folliculorum = zwarte stippen in acnéverschijnselen of op de neusvleugels van de mens, vaak bij jongelieden.

II. Insecta = alle insekten (6 poten):

1. Archiptera. - Fam. Pediculinae = echte luizen, op zoölogisch en systematisch gebied;
Trichodectes canis De Geer: gewoon bij honden of jonge dieren; de echte hondenluizen die vaak voorkomen samen met Ixodes ricinus: 1,4 tot 1,5 mm lang;
Pediculus vestimenti Leach: 3 tot 3,3 mm; deze luis leeft niet op het hoofd; maar tussen de kleren en over heel de huid bij de mens. Te Halle: *lijfluizen* of *kliërleuze*;
Pediculus capitis L.: 1,8 tot 2,7 mm; het is de luis bij excellentie; te Halle: *leus*, *leuze*;
Phtirus pubis L.: 1,3 tot 1,5 mm; te Halle: *platleus*.
2. Hemiptera. - Fam. Cimicidae = wantsen
Cimex lectularius L.: 5 tot 6 mm; wandluis, Fr. punaise des lits. Te Halle: *walleus*. Geen echte luis; de cimex is een veel meer geëvolueerd insekt.
3. Siphonaptera. - Fam. Pulicidae = vlooien
Pulex irritans L. = de vlo; te Halle: vlo, vloeën.

L. D.

VRAAG EN ANTWOORD. GENEALOGIE

1. Kan iemand de namen geven van de ouders van Elisabeth De Worteleer, echtgenote van Jan Imbrechts, die te Haacht vermeld wordt omstreeks 1595.
2. Welke verwantschap bestaat er tussen:
Barbe Emmerechts, die ca. 1790 huwde met Franciscus Van Ginderachter (uit Mollem-Bollebeek) en Jacques Emmerechts (echtgenoot van Catherine de Beauwer) die in 1792 het hof «De Putte» (= het latere kasteel «La Fosse») te Dilbeek verwierf en die, op 19 januari 1816, gronden, bossen en boomgaarden kocht (rondom het kasteel) van Markies Paul d'Arconati-Visconti.

NEKROLOGIE

Op 11 mei 1961 overleed Mevrouw Maria-Clementine-Gabriëlle Van Lathem, echtgenote van onze vereerde Voorzitter, Ir. Paul Lindemans.

Op 14 juni 1961 overleed Weleerwaarde Heer Jan-Frans Ghysels, pastoor te Gaasbeek, trouw lid van ESB.

Boek en tijdschrift

BRABANTICA V (1960). - te verkrijgen mits storting van 300 F op p.ch.nr. 60564 van *Genealogicum Belgicum*, Brussel. Jaarboek gewijd aan Brabantse familiegeschiedenis. Twee delen (345 + 213 bladzijden). Voor wat de degelijkheid van het aangeboden genealogisch materiaal betreft moeten deze bundels in genen dele bij de voorgaande onderdoen. De bundels zijn rijk geïllustreerd. Hier volgt de inhoud:

ANNE VAN DER REST, *La Noblesse en Brabant du XIe au XIIIe siècle: I. La famille d'Aa; II. La famille de Bierbais*. Aanvang van een degelijk verantwoorde studie over het ontstaan en de oorsprong van de Brabantse adel in de middeleeuwen. Andere geslachten (Crainhem, Dondelberg e.a.) zullen in de volgende jaarboeken verschijnen

E. DE BUISSERET, *Etude Généalogique sur la famille de Buisseret, en Thudinie et en Brabant*; J.-ANNE DE MOLINA, *Le dernier roi d'armes Beydaels et sa famille*. Vervolg van de studie die in afl. IV verscheen; PAUL ADAM, *Armoiries brabançonnes médiévales*. Vervolg (van M tot Z) van het armoriaal waarvan het eerste deel in vorige jaargang verscheen. Dit armoriaal werd door de schrijver samengebracht uit diverse oorspronkelijke bronnen. Dit boek zal een kostbaar naslagwerk zijn voor al wie belang stelt in de Brab. familiegeschiedenis; F. DE CACAMP (met medewerking o.m. van CONST. THEYS), *Oude geslachten tussen Zenne en Zoniën. L. De Haese*. Een stevig opgebouwde en van archivalische bewijzen voorziene geslachtslijst van een Brabants pachttersgeslacht. Belangrijk voor de familiegeschiedenis in 't algemeen daar de studie ons de evolutie toont van een pachttersgeslacht dat in de Brusselse agglomeratie terecht komt en er zich tot een stedelijke tak ontwikkelt; FR. COLLON, *Faussaires, fumistes et rois d'armes. Les prétendus descendants belges de Damien a Goës*. Schrijver hekelt de eigenwaan van de nieuwe edelen in de 17e en 18e eeuw, die met de medewerking van weinig skrupuleuze wapenkoningen, grote geschiedkundige namen bij hun voorouders rekenden. Schr. geeft als typische illustratie hiervan, de vermeende Brabantse afstamming van de grote Spaanse humanist; J. CASSART en P. DE TIENNE, *Les Origines ardennaises des Crevecœur brabançons*; J. CASSART, *Recherches sur les Du Rieu en Brab. wallon*.

De tweede bundel bevat de voortzetting van de genealogische gegevens betreffende de families «uit de geslachten» van Brussel zoals ze te vinden zijn in het *Liber familiarum* van J.B. Houwaert, onder de leiding van H.C. VAN PARIJS. Hier gaat het over het geslacht Sweerts en Steenweegs.

P.L.

M. SEGHERS en R. DE BOCK, Schepen op de Schelde (De Sikkel, Antwerpen, 1960²). - Prijs: 120 F.

Deze geschiedenis van de «binnenvaartuigen en vissersschepen op de Schelde omstreeks 1900» is natuurlijk in de eerste plaats van belang voor de Antwerpenaar zelf, uit fierheid over het verleden. Het werk, nu een tweede aangevulde uitgave, geeft echter veel meer: het is een beredeneerde en geïllustreerde nomenclatuur, die geschiedkundige, filoloog én leek ten zeerste boeit.

De technische woordenschat wordt verklaard; cijfers zijn verantwoord; de bibliografie is uitstekend; men bewondert met weemoed alles wat verloren ging of vervangen werd.

In een bibliotheek zal men het bekend werk van E. van Konynenburg raadplegen, maar het is te zwaar en het formaat is te groot; in een eigen verzameling wenst men dit mooi uitgegeven boek, dat men graag herleest. Proficiat voor de interessante tekst van R. de Bock en voor de veertig prachtige bladzijden met illustraties van M. Seghers.

L.D.

Dr. JAN LINDEMANS, Een Antwerps receptenboekje van circa 1575-1625, in: Verslagen en Mededelingen van de Kon. Vla. Ac. voor Taal- en Letterkunde 1960, blz. 401-434.

De 'culinaire literatuur' is rijk en interessant. Dr. J.L. vult onze kennis aan door de uitgave van een receptenboek (Antwerpen of omgeving, begin 17e e.), voorzien van een zakelijke inleiding en talrijke verklaringen. Schr. wijst op het belang van recepten-verzamelingen die men uit verschillende oogpunten kan beschouwen of bestuderen: zij zijn technisch, cultuurhistorisch en lexikologisch van groot belang.

Moge deze uitgave de eerste zijn van een reeks Vlaamse «keukenboeken», van de middeleeuwen tot de 17e eeuw, die met dezelve degelijkheid zouden bezorgd worden!

L.D.

AAN ●NZE LEZERS

Ons werd meegedeeld dat een paar vorsers met het plan rondlopen, bepaalde Brabantse aspecten, die vooral in ons Tijdschrift behandeld werden, iets te retoucheren en te drukken, - onder hun naam.

Er werd hierbij ook verteld dat in een inleiding toch een globale verwijzing naar ESB zou voorkomen...

Het procédé is echter oneerlijk. De auteur van een bijdrage in ESB, die trouwens jammer genoeg niet kan vergoed worden, heeft recht op erkenning, wanneer men zijn werk citeert.

Daarom wordt hier herhaald:

- ieder auteur, die verantwoordelijk is voor zijn tekst, staat zijn bijdrage af aan het Genootschap;
- deze tekst mag slechts door anderen, geheel of gedeeltelijk, overgenomen worden na schriftelijke toestemming van de Redactie, die vanzelfsprekend vooraf contact neemt met de auteur.

Red.

Jaarverslag 1960 van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant

In 1960 was het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant even actief als in de vorige jaren: de 43ste jaargang van zijn tijdschrift, *Eigen Schoon en de Brabander*, zag het licht, even fris, even omvangrijk en even rijk aan inhoud als de voorgaande; op 1 mei had de gowdage plaats, waaraan ruim tachtig leden deelnamen en tenslotte hebben we, na zovele andere verdienstelijke medewerkers, dit jaar Ir. Paul Lindemans met een feestnummer onze dankbare hulde betuigd.

Onze bibliotheek is weer met een boekdeel verrijkt. Hiermede bedoelen we niet alleen de omvang: 508 bladzijden verlicht met 47 illustraties, doch vooral de inhoud van het tijdschrift, waarin talrijke wetenschappelijke, verantwoorde bijdragen voorkomen over plaatselijke geschiedenis, volkskunde, genealogie, kunstgeschiedenis en archeologie, naamkunde, iconografie, heraldiek, lexicografie en dialectologie.

Van talrijke Brabantse steden en gemeenten werd het een of ander historisch aspect belicht, onder meer van Brussel, Halle, Leuven, Alsemberg, Beersel, Buizingen, St.-Genesius-Rode, Gaasbeek, Opwijk, Ukkel, Herne, Evere, Schaarbeek, Rotselaar, Tiselt, Vorst-Brussel, Hakendover, Neerijse, Tervuren, Gooik en Meerbeek.

Na zijn historische studies over Tervuren, Everberg, Erps-Kwerps, Kortenberg, Wezembeek-Oppem en andere plaatsen gelegen tussen Brussel en Leuven, liet F. Maes nu het verleden van *Meerbeek* aan de beurt komen. J. Schoonjans leverde een merkwaardige bijdrage tot de geschiedenis van de Leuvense universiteitsbibliotheek en van R. Morren lazen we een oorspronkelijk artikel, waarin hij het teloorgaan van het landelijk karakter van Hakendover beschreef.

Onder de rubrieken kunstgeschiedenis en archeologie verscheen een artikel van T. Gerits met een overzichtelijke beschrijving van de gotische abdijkerk van Averbode, zoals ze, na de brand van 1499, werd wederopgebouwd en van de meubilering, waarmee het interieur toen werd versierd; tenslotte beschrijft de auteur de kelkvormige kansel, volgens de kontraktuele overeenkomst afgesloten met Wouter van Kermt in 1532. Y. Graff schreef een mooi en wetenschappelijk artikel over de Gallo-Romeinse overblijfselen, waaronder twee muntstukken uit de 2e en 3e eeuw en een groot aantal terra-sigillatascherven, die in 1959 te Lot werden blootgelegd. Uit deze ontdekkingen blijkt dat Lot de Romeinse invloed van het einde van de 1ste tot het einde van de 3de eeuw na Christus onderging; tevens kunnen ze de nabijheid van de Romeinse steenweg van Tongeren naar Kassel aan-

duiden, waarvan men tussen Tienen en Kester het spoor bijster is. Uit het archief publiceerde H. Herdies een suggestieve beschrijving van twee verdwenen kerkraden in de parochiekerk te Vorst-Brussel.

Op het gebied van de naamkunde wijdde de zeer geleerde stichter van ons tijdschrift, Dr. J. Lindemans, in een artikel opgedragen aan zijn oude vriend en zeer geachte collega, Prof. Dr. Foncke, ter gelegenheid van diens 70ste verjaardag, een anthroponymisch onderzoek aan de namen van de z.g. «Vlaamse Baardheilige», Wilgeforte of Ontkommer, om de betekenis, de oorsprong en de verspreiding ervan, in tijd en ruimte, vast te stellen.

Aan de hand van verschillende afbeeldingen van St.-Jan-Berchmans stelde J. Philippen een onderzoek in naar het bestaan van een authentiek portret van de patroon van de Vlaamse jeugd. Met fijne, rake pen tekende J. Melkenbeek emblemen van de landbouw en het bedrijfsleven in de heraldiek, daarbij aantonend hoe ongegrond de mening is dat het voeren van een wapen een uitsluitend adellijk prerogatief was.

Ook op het gebied van de volkskunde heerste veel bedrijvigheid: K. De Decker handelde over het bierverbruik te Tisselt, S. Jena over oude uithangborden te Neerijse en C. Theys deed ons enkele volkse remedies aan de hand om haar en baard te doen groeien en tenslotte lazen we drie bijdragen van de bekende volkskundige, A. Van Hageland.

De genealogie stond eveneens in het brandpunt der belangstelling door de lijst van de voorouders van Jan III, hertog van Brabant, en van Willem III, graaf van Holland (L. Lindemans) en door de geslachtsboom Paridaens (P. Lindemans).

In verband met de op nationaal plan gevoerde molenactie liet ook het Genootschap zich niet onbetuigd: H. Herdies schreef een artikel over de papiermolen, oorspronkelijk een korenmolen, gelegen op de Geleysbeek te Vorst-Brussel en die aan de Benedictinessenabdij toebehoorde. In het kader van dezelfde actie verscheen een rijk geïllustreerde bijdrage over wind- en watermolens te Evere en Schaarbeek.

Als een voorbeeld van samenwerking onder heemkundige kringen mogen de publicaties gelden van de Heemkundige Kring van Halle, in ons tijdschrift. G. Renson, de actieve voorzitter van deze kring, schreef een studie over de gemeente en over het Jezuïetencollege; G. Walravens handelde over aardrijkskundige namen en R. Borremans over een middeleeuwse dam.

Onder de rubrieken lexicografie en dialectologie besprak onze hoofdredacteur Dr. L. de Man, vijfenveertig Brabantse woorden en uitdrukkingen en wijdde hij een diepgaande studie aan 't woord «Vokak». Ir. P. Lindemans verstrekte de technische bewerking van de rijke oogst van taalkundig materiaal over het paardetuig. In zijn artikel «Is de landrol inderdaad een jong werktuig?», leverde E. Eylenbosch een dialectologische onderbouw voor de stelling van P. Lindemans, volgens welke dit landbouwwerktuig niet zeer oud is.

Deze greep uit de inhoudstafel van ons tijdschrift schenkt de lezer, zowel geleerde als leek, gewis betrouwen in de degelijkheid van *Eigen Schoon* en de Brabander, dat voor de opbouw van 's lands geschiedenis ongetwijfeld een voedzame bron is; getuige daarvoor zijn de talrijke verwijzingen naar ons tijdschrift en zijn auteurs in *Flandria Nostra*, het jongste werk waarin de sociale cultuurgeschiedenis van ons land wordt beschreven.

De zeventigste verjaardag van Ir. P. Lindemans was voor het bestuur van het Genootschap een gelukkige aanleiding om deze medestichter van *Eigen Schoon*, waarin reeds meer dan tweehonderd bijdragen van zijn hand verschenen en waaraan hij nog steeds zijn beste krachten wijdt, zeer hartelijk te danken voor zijn onbaatzuchtige toewijding en zijn bezielende medewerking aan het Genootschap en zijn tijdschrift. Te Opwijk, in zijn gezellige woning, werd hem samen met zijn echtgenote, in augustus jl., een intieme hulde gebracht en van het hem zo dierbaar *Eigen Schoon* en de Brabander werd hem een feestnummer opgedragen, waarin onze hoofdredacteur het leven en werk van de jubilaris heeft beschreven.

De gouddag had plaats op 1 mei. Onder de bevoegde en geestdriftige leiding van *Dr. Billiet*, *Ir. P. Lindemans* en *Prof. Dr. F. van Molle* maakten we een heerlijke tocht in Zuid-West-Brabant. Te Herne, waar de academische zitting plaats had, viel ons vanwege het gemeentebestuur een stijlvolle ontvangst te beurt. Over deze heerlijke dag schreef ik hier reeds een omstandig verslag.

In de lijst van onze afzonderlijke uitgaven prijkt een nieuwe parel: *De Geschiedenis van Alsemberg*, door ons bestuurslid, *C. Theys*. Hiermee heeft deze onvermoeibare geschiedvorsers van de streek tussen de Brusselse agglomeratie en de taalgrens, de Zenne en Zoniën, zijn zevende dorpsmonografie uitgegeven en nog andere zijn in voorbereiding!

In 1960 hebben vierendertig leden hun abonnement opgezegd; vierentwintig, waaronder twintig openbare bibliotheken, werden geschrapt en we ontvingen drie overlijdensberichten, welk verlies van eenenzestig leden door de aanwerving van veertien nieuwe abonnees enigszins werd vergoed. Op 31 dec. 1960 telde het genootschap vijfhonderdtweënvijftig betalende leden, tweëntwintig ruil- en drieëntwintig gratis-abonnementen.

Op de algemene vergadering, die plaats had op 12 maart, waren tien leden aanwezig. Het jaarverslag van de secretaris en het bilan over 1959 werden goedgekeurd.

Het bestuur kwam driemaal in vergadering bijeen. Telkenmale werden belangrijke besprekingen gevoerd, vooral in verband met het tijdschrift, dat o.a. van een steviger kft werd voorzien. Ook werden schikkingen getroffen met het oog op de viering van het gouden jubileum in 1961. Moge dit initiatief van het bestuur tot viering van het vijfendertigjarig bestaan van het Genootschap en het vijftigjarig bestaan van zijn tijdschrift door de leden geestdriftig worden toegejuicht.

P. CNOPS

- Fr. MAES, *Wezembeek-Oppem vroeger en nu*, 60 F (voor de leden: 40 F).
 Fr. MAES, *Kortenberg, zijn Abdij, zijn oude woningen*, 50 F; voor de leden: 35 F. — *Idem*, *Oude woningen te Zaventem*, 40 F; voor de leden: 30 F. — *Idem*, *Omheen de kerk van Teruwuren*, 40 F; voor de leden: 30 F. — *Idem*, *Meerbeek en zijn verleden*, 51 blz., ill., 50 F; voor de leden: 35 F.
 A. TOLLEBEEK, *Het klooster van de Berg Sion te Brussel*, 68 blz., 60 F; voor de leden: 40 F.

IV. Iconografie van Vlaams-Brabant, door A. VERBOUWE.

1. *Kanton Aarschot* (uitverkocht). — 2. *Kanton Diest* (uitverkocht). — 3. *Kanton Assche*, 72 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F) — 4. *Kanton Wolveterm*, 92 blz., ill., 90 F (voor de leden: 60 F). — 5. *Kanton Tienen*, 53 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F). — 6. *Kanton Vilvoorde*, 136 blz., ill. 135 F (voor de leden: 90 F). — 7. *Kanton Zoutleeuw*, 37 blz., ill. 60 F (voor de leden: 40 F). — 8. *Kanton St.-Kwintens-Lennik*, 52 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F).
 W. VAN DEN STEENE, *Iconografie van het Belgisch Parlementsgebouw*, ill. 60 F; voor de leden: 40 F.

V. Toponymie van Vlaams-Brabant.

De volgende werken zijn te bestellen op het Instituut voor VI. Naamkunde, E. van Evenstraat 10a, Leuven (postrekening nr. 162.831, H.J. van de Wijer, Leuven):

- J. LINDEMANS, Westbrabantse plaatsnamen: Baardegem, Beersel, Beert, Beigem, Bekkerzeel, Drogenbosch, Bellingen, Bogaarden, Borchtlombeek, elk deeltje: 35 F.
 J. LINDEMANS en C. THEYS, Toponymie van Dworp, 80 F. — J. LINDEMANS, Toponymie van Asse: 150 F. — Ed. DEWOLFS, Top. van Tienen: 60 F. — J. LINDEMANS, De Franckische Kolonisatie in Brabant: 50 F. — J. LINDEMANS, Een Saksische vesting in Brabant: 20 F.

VI. Brabantse Anthroponymie.

- J. LINDEMANS, *Brabantse persoonsnamen in de XIIIe en XIVe eeuw*, 60 F. — L. DE MAN, *Vondelingen en hun naamgeving*, 60 F. — Te bestellen, mits betaling van het bedrag, op het Instituut voor VI. Naamkunde (p. rek. nr. 162.831, H. J. van de Wijer, Leuven).

VII. Brabantse Heraldiek.

- J. MELKENBEECK, *De Gemeentewapens van Vlaamsch-Brabant*, 48 blz. ill. (1947), 60 F (voor de leden: 40 F). — *Idem*, *Emblemen van de landbouw en het bedrijfsleven in de heraldiek*, ill. 14 blz., 30 F; voor de leden: 20 F.

VIII. Oude Brabantse Geslachten.

(De met * aangeduide deeltjes zijn uitverkocht)

1. *Pipenpoy*, 60 F — *2. *van Overstraeten*. — *3. *Wambacq*. — *4. *Goossens*. — *5. *van Ginderachter*. — *6. *Covens*. — *7. *de Ridder*. — *8. *Meerte*. — *9. *Pasteels*, 5 F — *10. *van der Hasselt*. — *11. *De Keyser*. — *12. *Van Bever*. — 13. *van den Heuvel*, 5 F. — *14. *Stroobant*. — 15. *van Mulders* en 16. *'t Sas*, samen 15 F. — *17. *De Smedt*. — *18. *van Ophem*. — 19. *de Hertoghe*, 10 F. — 20. *Rogghe*, 5 F. — *21. *Vereertbrugghen*, 15 F. — 22. *Van den Nieuwenhove*, 20 F. — 23. *de Kempeneer*, 20 F. — 24. *Stuckens*, 20 F. — 25. *Lindemans*, 40 F. — 26. *De Smetb*, 40 F. — 27. *Van Nuffel*, 40 F. — 28. *Van Lierde*, 20 F. — 29. *Van Wayenbergh*, 30 F. — 30. *De Boeck*, 30 F. — 31. *van der Meeren*, 40 F. — 32. *Van der Elst* en 33. *Walckiers*, samen 40 F. — 34. *Evenepoel*, 30 F. — 35. *Stallaert*, 30 F. — 36. *van den Bossche*, 40 F. — 37. en 38. *van Marselaer en De Rijke*, 39. *Paridaens*, 30 F.

Jan LINDEMANS, *Van Meiseniersbloed*, 252 blz., 270 F; — voor de leden: 180 F.

Leo LINDEMANS, *De voorouders van Jan III, hertog van Brabant*, 40 blz., 50 F; voor de leden: 30 F.

- A. MALCORPS, *Duizend Van Beethovens*, 110 F; — voor de leden: 80 F.

IX. Folklore en Varia.

ALBUM Dr. JAN LINDEMANS. Ingen. 300 F; geb: 375 F; voor de leden resp. 200 en 250 F.

Henri PAUWELS, *De Vlaamsch-Brabander*, 20 F.

Jan LINDEMANS, *O.-L.-Vrouw in 't Hammeken (Zemst)*, 20 F.

Pieter CNOPS, *Mariaverering te Evere*, 30 F.

- A. VAN HAGELAND, *Folkloristische Mengelingen uit het Hageland*, 20 F.

C. THEYS : < DE GESCHIEDENIS VAN ALSEMBERG >

540 blz. - 250 fr.

INHOUD VAN DEZE AFLEVERING

D.J. DELESTRE, Hermannus De Munck	177-184
J. VERBESSELT, De oudst gekende pastoor van Neder-Heembeek, was een ketter	185-188
J. VANDER VELPEN, Stamboom der familie Van Hagendoren	189-205
A. MEULEMANS, Het smedenambacht te Leuven	206-218
A. VAN DER TAELEN, De oprichting van de Priorij te Zevenborren	219-232
C. POTVLIEGHE, Het kleine orgel in Brabant, einde XVIIe en begin XVIIIe eeuw	233-249
<i>Aan onze lezers</i>	261
<i>Boek en tijdschrift</i>	260-261
<i>Brabantse woorden</i>	250-259
<i>Jaarverslag 1960 van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant</i>	262-264
<i>Necrologie</i>	259
<i>Vraag en antwoord. Genealogie</i>	259
<i>Uit oude papieren:</i>	
C.T., Anthroponymie of de onbetrouwbaarheid van de spelling van familienamen	188
C.T., Oude ambachten	205
C.T., Een nieuwe galg te Watermaal in 1498	249

BOEKHANDEL

Wij vestigen er de aandacht van de leden op dat voortaan alle bestellingen van vroegere jaargangen van het Tijdschrift en alle andere uitgaven van het Genootschap moeten gedaan worden bij de Algemeen Beheerder, *J. Verbesselt*, Ransbeekstraat, Neder-Over-Heembeek. De betaling wordt VOORAFgaandelijk gedaan op postrekening nr. 5170.40 van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, Brussel.